

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Магістерська робота

**на тему «Фінансова інклюзія як драйвер розвитку фінансового сектору
України»**

Виконала: студентка 6-го курсу, групи 601-ЕФ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Штанько Р.В.
Керівник: д.е.н., професор Онищенко С.В.
Рецензент: начальник Управління Північно-
східного офісу Держаудитслужби в Полтавській
області Салогуб І.І.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Штанько Р.В. _____

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі
Штанько Р.В. _____

Полтава, 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ	8
1.1. Понятійно-категоріальний апарат фінансової інклюзії на сучасному етапі розвитку економіки	8
1.2. Значення, зміст та важливість фінансової інклюзії на рівні держави	14
1.3. Фінансова інклюзія як напрям стратегії розвитку фінансового сектору України	23
1.4. Головні драйвери фінансового ринку	32
1.5. Світові тенденції та міжнародний досвід впровадження фінансової інклюзії	37
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ.....	46
2.1. Загальна характеристика кластерного аналізу: методи та засоби.....	46
2.2. Кластерний аналіз України за ключовими групами населення	56
2.3. Передумови та чинники впливу на розвиток фінансової інклюзії в Україні	59
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УКРАЇНІ.....	65
3.1. Аналіз рівня фінансової інклюзії України.....	65

				MP 601-ЕФ 20284
	П. І. Б.	Підпис	Дата	
<i>Розроб.</i>	<i>Штанько Р.В.</i>			<i>Фінансова інклюзія як драйвер розвитку фінансового сектору України</i>
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>			
<i>Н. Контр.</i>	<i>Кривенко О.А.</i>			<small>Літ.</small> <small>Арк.</small> <small>Акрушів</small> 3 145 <small>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</small>
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>			

3.2. Вплив рівня фінансової інклюзії на добробут населення	85
3.3. Індекс фінансової грамотності: порівняння з іншими країнами	93
Висновки до розділу 3	100
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ.....	101
4.1. Недовіра до фінансових установ як одна з проблем розвитку фінансової інклюзії	101
4.2. Зміцнення цифрової і фінансової грамотності та обізнаності.....	112
4.3. Напрями підвищення рівня фінансової для розвитку фінансового сектора України	122
Висновки до розділу 4	131
ВИСНОВКИ.....	132
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	136
ДОДАТКИ.....	145

				МР 601-ЕФ 20284			
	П. І. Б.	Підпис	Дата				
<i>Розроб.</i>	<i>Штанько Р.В.</i>			<i>Фінансова інклюзія як драйвер розвитку фінансового сектору України</i>	Літ.	Арк.	Акрушів
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>				4	145	
<i>Н. Контр.</i>	<i>Кривенко О.А.</i>			<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>			
<i>Затверд.</i>	<i>Птаценко Л.О.</i>						

ВСТУП

Сьогодні фінансова інклюзія стала однією з основних цілей регулювання фінансового сектору. Розвиток фінансового сектору України є головною умовою для розвитку інших секторів економіки держави. Адже, гарно функціонуючий страховий ринок, розвинені небанківські кредитні установи, пенсійні фонди та інші фінансові установи сприяють стабільному та прогнозованому розвитку всіх економічних процесів у суспільстві.

Фінансова інклюзія – драйвер розвитку фінансового сектору. Фінансова інклюзія – це рівний доступ громадян і бізнесу до фінансових продуктів і сервісів, незалежно від доходу, віку, місця проживання чи виду діяльності. Фінансова інклюзія являється найважливішим драйвером економічного зростання. Вона у поєднанні з довірою до фінансової системи є тим фактором, який спрямує доходи населення в банківську систему, зменшує рівень тінізації економіки, підвищує фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

Дослідженням шляхів розвитку фінансової інклюзії та фінансового сектору в Україні займалася значна частина вчених. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців можна виділити: О. Акімов, А. Базилюк, І. Бобух, О. Василик, О. Герасименко, В. Гриньова, О. Жулин, Л. Нечипорук, К. Сапун, та ін. Водночас, аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволяє стверджувати, що невирішеною остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем, щодо визначення основних напрямів поширення фінансової інклюзії як драйвера розвитку фінансового сектору України та механізмів її реалізації.

Таким чином, відсутність цілісного уявлення про фінансову інклюзію і її вплив на фінансовий сектор обумовила актуальність дослідження, його мету і завдання.

Мета магістерської роботи полягає в поглибленні теоретичних, методичних підходів та розробленні практичних рекомендацій з підвищення рівня фінансової інклюзії як драйвера розвитку фінансового сектора.

Відповідно до мети поставлено завдання дослідження:

- дослідити понятійно-категоріальний апарат фінансової інклюзії на сучасному етапі розвитку економіки;
- розкрити значення, зміст фінансової інклюзії як складової фінансового сектору;
- визначити головні драйвери розвитку фінансового ринку;
- узагальнити міжнародний досвід впровадження фінансової інклюзії;
- оцінити стан фінансової інклюзії та провести кластерний аналіз;
- визначити передумови, чинники розвитку фінансової інклюзії;
- виявити вплив рівня фінансової інклюзії на добробут населення;
- обґрунтувати напрями підвищення фінансової інклюзії для розвитку фінансового сектору;
- проаналізувати перспективи розвитку фінансової інклюзії;
- виявити основні проблеми розвитку фінансової інклюзії в Україні.

Об'єктом дослідження є інклюзивний розвиток фінансового сектору.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та практичні аспекти оцінювання та забезпечення фінансової інклюзії України. Для багатогранного дослідження фінансової інклюзії як драйвер розвитку фінансового сектору та реалізації поставлених завдань застосовано синтез даних, також метод порівняльного аналізу, кластерний аналіз, використано загальнонауковий та аналітичний метод.

Фактологічна і статистична основа магістерської роботи складають, не тільки наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також нормативно-правові акти, офіційні статистичні дані та Internet ресурси.

Наукова новизна базується у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні низки питань, які стосуються фінансової інклюзії і її

впливу на розвиток економіки України. Під час дослідження було отримано такі результати:

- дістало подальшого розвитку визначення фінансової інклюзії, як рівний доступ до фінансових послуг та продуктів, прийнятних за ціною, доступних для всіх сегментів населення;
- проаналізовано стан фінансової інклюзії і її вплив на розвиток фінансового сектору;
- проведено кластерний аналіз в Україні;
- обґрунтовано перспективи розвитку фінансової інклюзії та удосконалено деякі підходи до вирішення проблем фінансової інклюзії та фінансового сектору

Практична значимість дослідження полягає у використанні висновків та рекомендацій для підвищення рівня фінансової інклюзії як чинника розвитку фінансового сектору України.

Апробація роботи. Основні положення роботи були представлені на II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціалізації «Управління фінансово-економічною безпекою». Також викладені у статті Штанько Р.В. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ПОЛТАВСЬКОМУ РЕГІОНІ // Наук.керівник – Онищенко С.В., Скриль В.В./ Праці XX Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці» (23-24 квітня 2020 р., м. Вінниця). Том 2. Ред. кол. Хаджинов І.В. та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. с.420-422.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, 4 розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 145 сторінок комп'ютерного тексту у тому числі 33 таблиці, 36 рисунків, список використаних джерел з 96 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат фінансової інклюзії на сучасному етапі розвитку економіки

Українська економіка виявилася достатньо стійкою в умовах кризи, спричиненої пандемією COVID-19. В умовах пандемії COVID-19 та запровадження карантину у 2020 р. український валовий внутрішній продукт (ВВП) знизився на 4%. Максимальне падіння відбулося в другому кварталі 2020 р. (-11%); після цього ситуація поступово вирівнялася, зокрема завдяки адаптації економічних агентів до нових умов, споживчому попиту, стимулюючій монетарній політиці та антикризовим заходам.

Фінансова інклюзія вважається одним із драйверів стимулювання розвитку фінансового сектору країни й зменшення соціальної нерівності в суспільстві. Вона надає можливість рівного доступу громадянам і бізнесу використовувати фінансові послуги та продукти, котрі прийнятні за ціною; відповідають їх потребам; є доступними для усіх сегментів населення незалежно від віку, доходу, освіти, місця проживання чи виду діяльності; надаються фінансовим сектором належного рівня всім учасникам процесу. Дослідження фінансової інклюзії відбувається як на макрорівні так і на мезо- та мікрорівні і набуває все більшої актуальності. Інклюзивність фінансової системи дає змогу зменшити бідність і досягти сталого розвитку.

Дослідження змісту інклюзивного розвитку економіки перебуває у центрі розгляду багатьох країн та міжнародних інститутів, серед них Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Програма розвитку ООН (ПРООН), Європейська комісія, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк та ін. У стратегії «Європа-2020» інклюзивність фінансової системи, являється одним із ключових пріоритетів.

Вперше застосування терміну інклюзії було в 1970-х роках у США, але тоді виділяли лише соціальну інклюзію. Згодом цей термін проник і в економічне середовище.

Інклюзивне зростання – це концепція, яка забезпечує справедливі можливості та рівноправ'я для економічних учасників, яка супроводжується вигодами, принесеними всім секторам економіки та різним верствам суспільства. Даний підхід допомагає розширити традиційні моделі економічного зростання та концентрує уваги на рівності здоров'я, людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту та продовольчої безпеки як чинників світової безпеки в широкому розумінні [16].

Всі суб'єкти економіки є важливими і цінними для суспільства у цьому полягає концепція інклюзивного розвитку. Інклюзивне зростання економіки являє собою передумову гуманного розвитку суспільства. Основою інклюзивного зростання є економіка максимальної зайнятості і взаємодії суб'єктів, тому воно є багатофакторним і багаторівневим процесом. Важливими питаннями, які розглядають у концепції інклюзивного зростання – це і рівність людського капіталу, якість життя людей, соціальний захист, безпека, доступ до ключових ресурсів, розподіл доходів та багатств. Існує п'ять головних структурних елементів моделі, які впливають на ефективність і темпи інклюзивного зростання:

- 1) забезпечення базових потреб та розвиток інфраструктури;
- 2) підприємництво і створення активів;
- 3) боротьба з корупцією та збалансований розподіл ренти;
- 4) освіта і розвиток навичок;
- 5) фіскальна політика (розподіл податків та соціальний захист).

Світові кризи довели недосконалість сформованої в останні десятиріччя глобальної фінансової архітектури. Тому першочерговим завданням національних урядів є створення таких передумов обізнаності й фінансової грамотності суспільства, які б максимально нівелювали ризики системних криз, а посилювали її потенційні вигоди.

Наслідком криз стало те, що люди перестали довіряти банкам та фінансовим інститутам. Також похитнулася довіра до держави, як до регулятора, який здатний захистити населення від деструктивних наслідків дерегуляції та лібералізації глобальних фінансових ринків. Це вказало на те, що захист прав користувачів фінансових послуг є головним питанням, яке постає перед усіма країнами.

Фінансова інклюзія є тим фактором, який спрямовує заощадження в інвестиційну сферу, зменшує рівень тінізації економіки, забезпечує зростання фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

Все це робить актуальним дослідження, які стосуються визначення ефективних шляхів розвитку фінансової інклюзії в Україні. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців вагомий внесок у розвиток методології зробили такі вчені: О. Акімов, А. Базилюк, І. Бобух, О. Жулин, Л. Нечипорук, К. Сапун, Р. Селезньова, Є. Степанюк, С. Полях, С. Щегель, М. Шкребет та ін. Водночас, аналіз наукової літератури з теми дослідження акцентує увагу на те, що невирішеною остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем, щодо визначення основних напрямів поширення фінансової інклюзії та механізмів її реалізації [63].

Поняття фінансової інклюзії з'явилося досить недавно, точне економічне тлумачення до цих пір не визначено. Як вказують у своїх працях деякі науковці, економісти, експерти, фінансова інклюзія – це рівний доступ та використання фінансових продуктів та послуг, які прийнятні за ціною, відповідають потребам домогосподарств та підприємств, доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу та місця проживання, забезпечуються представниками фінансового сектору відповідального та екологічного для всіх учасників процесу [20].

Комплексний підхід Центру з фінансової інклюзивності (Center for Financial Inclusion – CFI) визначає фінансову інклюзивність як «стан, за якого кожен, хто може використовувати фінансові послуги, має доступ до повного набору якісних фінансових послуг, наданих за доступними цінами, зручним

способом, з повагою та гідністю» [29]. Тобто тут до уваги береться і соціальна складова досліджуваної категорії. У дослідженні О. В. Акімової фінансова інклюзивність розглядається як «характеристика включення населення в офіційний фінансовий обіг, у т. ч. в частині доступу до послуг офіційно зареєстрованих фінансових установ» [71]. На думку С. В. Науменкової, розкриття економічного змісту поняття «фінансова інклюзивність» зв'язане з такими поняттями, як «фінансове охоплення» і «фінансове виключення». Фінансове охоплення (financial inclusion) – вільний доступ споживачів до базових фінансових послуг, що ґрунтується на відсутності різного роду перешкод (цінових і нецінових) щодо їх отримання. Протилежним до нього за змістом є показник фінансового витіснення (виключення). Фінансове виключення (витіснення) (financial exclusion) – унеможливлення доступу споживачів – громадян тієї чи іншої країни, до базових фінансових послуг, що відповідають їхнім потребам, через перешкоди та ускладнення (цінових і нецінових) різного роду, що відвертає цих громадян від нормального соціального життя в суспільстві, до якого вони належать [51]. А. А. Мазаракі та С. В. Волосович зазначають, що фінансова інклюзивність включає потребу домогосподарств і суб'єктів господарювання у фінансових послугах, здатність задоволення цієї потреби, наявність відповідних фінансових послуг та їхня якість [62]. Елементом, який об'єднує ці визначення є «універсальний доступ» до «широкого спектра фінансових послуг» за «розумною ціною» [29,34,72,77,81].

Рекомендації щодо розробки, покращення соціально-економічної політики надає Організація економічного співробітництва та розвитку своїм 34 країнам-членам.

Сформульоване визначення фінансової освіти за ОЕСР включає:

1) базові навички розрахунків, у тому числі здатність визначити рівень інвестиційного доходу, відсоткову ставку за кредитом;

2) розуміння переваг і ризиків, які пов'язані із певними фінансовими рішеннями, в тому числі щодо витрат, запозичень, дотримання співвідношення між власними засобами і запозиченнями та інвестиціями;

3) розуміння базових фінансових понять, наприклад співвідношення ризику й дохідності інвестицій;

4) спроможність отримувати доступ до джерел інформації (консультативних послуг), формулювання питань і розуміння змісту професійних консультацій [72].

Різні трактування поняття фінансової інклюзії вказують на спроможність людей отримувати знання та навички, необхідні для прийняття правильних фінансових рішень з розумінням можливих фінансових наслідків; спроможністю використовувати фінансові знання для поліпшення свого поточного та майбутнього фінансового стану.

Розглянемо фактори фінансової інклюзивності. Згідно з дослідженнями зарубіжних вчених [12–14], на доступ до фінансових послуг впливають такі чинники:

1) місце проживання. Наприклад, більшість банків працюють тільки в комерційних приміщеннях, і ці банки відкривають свої філії у прибуткових і густонаселених районах. Отже, населення в сільській місцевості має ускладнений доступ до фінансових послуг;

2) недостатність знань про фінансові послуги і низький рівень фінансової грамотності. Неповна базова освіта і низький рівень фінансової грамотності є основними перешкодами для доступу до різних фінансових послуг для окремих осіб. Деякі категорії населення не розуміються на фінансових продуктах і мають погані уявлення щодо принципів функціонування фінансового ринку;

3) рівень доходів населення. Фінансова спроможність людей завжди відіграє вирішальну роль у доступі до фінансових послуг. Бідним людям неможливо отримати доступ до фінансових послуг, навіть якщо ці послуги створені для групи з низьким рівнем доходу;

4) відсутність юридичної ідентичності. Економічні та політичні мігранти, біженці не мають доступу до фінансових послуг через відсутність юридичної ідентичності, тобто документів, що посвідчують особу і надають право відкривати рахунки.

Основна мета фінансової інклюзії полягає в максимальному залученні усіх верст населення до використання фінансових продуктів/послуг за допомогою різноманітних фінансових технологій. За офіційною статистикою біля третини населення світу, а також України на сьогодні не мають доступу до будь-яких фінансових послуг/продуктів. Дані Світового банку свідчать про те, що більше 100 країн світу вже мають або знаходяться в процесі розроблення стратегій з фінансової інклюзії, або вбудовані компоненти фінансової інклюзії до ширших національних стратегій.

Національна стратегія фінансової інклюзивності (NSFI) вказує на чотири компоненти фінансової інклюзії, а саме:

1) доступ (можливість використання формальних фінансових послуг, тобто мінімальні бар'єри для відкриття рахунку: фізична близькість; доступність);

2) добробут (вплив на спосіб життя споживачів: добробут/споживання; особистий/бізнес продуктивність);

3) якість (атрибути продукту відповідають вимогам клієнтів; при розроблення продукту враховано потреби клієнтів);

4) використання (фактичне використання фінансових послуг/продуктів: регулярність; частота; тривалість часу, що використовується).

Виходячи із вище сказаного та враховуючи всі дослідження у сфері фінансової інклюзії, можна стверджувати, що підвищення рівня фінансової інклюзії є важливим для різних стейкхолдерів:

– для регуляторів та держави загалом, адже залучає усі верстви населення до фінансової системи, що у результаті сприяє зростанню економіки через мобілізацію заощаджень населення, інвестування у розвиток економіки держави, диверсифікацію фінансової системи;

- для провайдерів фінансових послуг, адже збільшує кількість споживачів фінансових послуг;
- для споживачів, адже вони можуть ефективніше та доступніше використовувати сучасні фінансові послуги, підвищуючи таким чином особистий добробут. Фінансова інклюзія сприяє підвищенню доходів, ефективнішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз [7].

Отже, було досліджено понятійно-категоріальний апарат фінансової інклюзії на сучасному етапі розвитку економіки і визначено, що фінансова інклюзія сприяє підвищенню рівня добробуту громадян, якіснішому управлінню активами, зменшенню вразливості від економічних криз. Вона забезпечує: прибуткові іноземні інвестиції, ріст експорту та імпорту, продовольчу безпеку, розвиток туризму, зростання рівня доходів, зростання підприємництва та ріст малого та середнього бізнесу, зниження корупції, шахрайства та розкрадання.

Фінансова інклюзія каталізатор змін у світі, який допомагає залучити і підвищити рівень обізнаності у фінансовій сфері.

1.2. Значення, зміст та важливість фінансової інклюзії на рівні держави

Диспропорція між економічним розвитком на національному рівні є бар'єром для розвитку країни. Причинами цьому є збільшення рівня бідності та безробіття, низький рівень освіти, високий рівень еміграції трудового населення.

Фінансова інклюзія являє собою драйвер економічного зростання та важливий фактор соціальної рівності у сучасному світі. Поняття фінансової інклюзії має різні значення, деякі з них представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Різні інтерпретації поняття фінансова інклюзія

	Визначення
Голова Банку Індії	Фінансова інклюзія – це процес надання фінансових послуг відповідно до потреб незахищених верств населення (зокрема населення з низьким рівнем доходу) [7]
Компанія Ernst and Young	Фінансова інклюзія – це надання наявних, доступних і відповідних потребам фінансових продуктів фізичним та юридичним особам, які раніше не мали доступу до таких продуктів [25]
OECD	Фінансова інклюзія – це доступ да та використання широкого набору відповідних фінансових продуктів і послуг [26]

*Складено автором [32]

Проаналізувавши таблицю 1.1, можна сформулювати визначення, яке б найбільш точно характеризувало фінансову інклюзію – рівний доступ та використання фінансових продуктів та послуг, які:

- прийнятні за ціною;
- відповідають потребам домогосподарств та підприємств;
- доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу [2].

Розглядають поняття фінансової інклюзії через її ключові виміри. У науковій літературі з цього питання сформовано консенсус щодо трьох основних вимірів фінансової інклюзії (рис. 1.1).

Рис. 1. 1. Ключові виміри фінансової інклюзії [45]

Вимір охоплення стосується фізичної здатності клієнтів без проблем досягти точки обслуговування. Дефіцит фізичних пунктів надання фінансових послуг відчуває переважно населення сільської місцевості, але в низці країн це стосується й осіб, які проживають у містах.

Вимір використання визначає, як часто при нагоді користуються фінансовими послугами, а показники якості вимірює ступінь, наскільки фінансові послуги відповідають потребам споживачів. Фактично фінансова інклюзія означає оптимальне поєднання цих вимірів [9].

З позицій попиту та пропозиції фінансова інклюзія також визначається балансом низки факторів, які представлено в таблиці 1.2.

Рис. 1.2. Фактори фінансової інклюзії [34]

До суб'єктів фінансової інклюзії можна віднести: держава (в особі регуляторів та інших державних органів, які забезпечують законотворчу і виконавчу, регуляторну функції), надавачі фінансових послуг, споживачів фінансових послуг.

Передумовами виникнення можна, вважати регуляторне середовище, до якого відносять законодавчий захист кредиторів і споживачів, захист прав власності. Також до передумов появи фінансової інклюзії належить фінансова грамотність, фінансові технології, рівень довіри до держави.

Результатом фінансової інклюзії має стати стабілізація доходів і споживання, подолання бідності, зменшення готівкового обороту.

Україна продовжує бути на досить низькому рівні фінансової інклюзії, адже українці мало довіряють фінансовим установам, мало роблять зберігань надаючи перевагу грошовим переказам. Передумов цього є дуже багато: низький рівень прибутку на душу населення, економічний розвиток «кульгає», фінансові кризи, які з'являються час від часу обмежують доступ до ліквідних активів, захист тих хто користується фінансовими послугами є мінімальним.

Фінансова інклюзія можлива за умови, якщо всі державні органи матимуть відповідний підхід до регулювання фінансової сфери, який би давав фінансовим установам більше свободи впроваджувати інновації, орієнтуватися на сегменти громадян з недостатнім рівне фінансової грамотності, щоби зрозуміти де на шляху до фінансової інклюзії нам українцям потрібно подолати перешкоди.

Станом на 2020 рік в Україні:

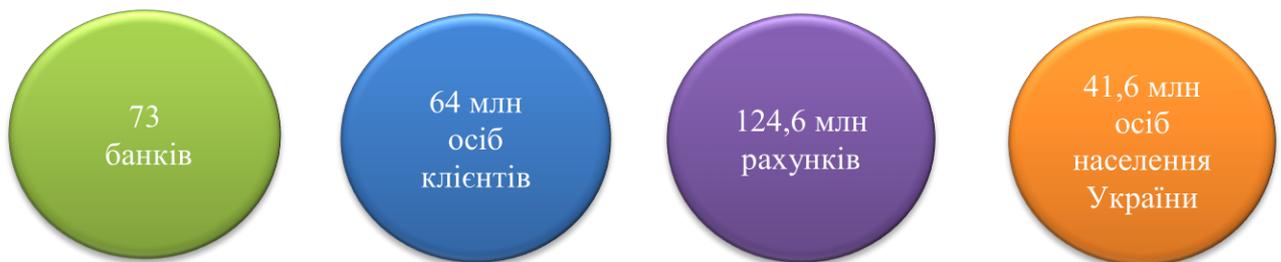

Рис. 1.3. Кількість клієнтів та рахунків в банках у 2020 році [7]

В Україні майже 37 мільйонів активних платіжних карток. Це вказує на досить низький рівень користування фінансовими продуктами. Ці показники фінансової поведінки є вищими ніж у сусідніх країнах, але нижчий ніж середній показник у країнах світу.

Розвинена та інклюзивна фінансова система дозволяє знизити інформаційні та операційні витрати і водночас стимулює інвестиційні рішення, технологічні інновації та темпи зростання в довгостроковому періоді. Розвиток

фінансового сектора пришвидшує економічне зростання, але для цього потрібен розвинений інклюзивний фінансовий сектор національного рівня. По-перше Україна має працювати над попитом і пропозицією у фінансовому секторі. Підвищити рівень знань та покращити поведінку людей щодо заощаджень та інвестицій. Також проблема полягає у правових, регулятивних, а також просвітницьких аспектах. Проблема є і у проникненні фінансових послуг та поширення їх використання. Фінансова інклюзія України має складатися з трьох складових: доступність, розуміння та довіра.

Доступність фінансових послуг, тобто можливість користувача дійсно скористатися послугою через контакт із фінансовим посередником. Доступність базових фінансових послуг для споживачів – важливий індикатор розвиненості фінансового сектору. Доступність фінансових послуг є важливим інструментом формування конкурентоспроможності будь-якої країни, адже фінансовий сектор стимулює зростання добробуту населення, сприяє розвитку бізнесу, допомагає розширювати ринки товарів і послуг.

Фінансова грамотність, тобто здатність і розуміння споживача у можливості здійснення усвідомленого вибіру послуг, повністю розуміючи вигоди та ризики від користування ними.

Захист прав користувача – це гарантія безпечного, прогнозованого та кількісного надання послуг, забезпечена третьою стороною, тобто довіра споживачів до фінансового сектору [4].

Фінансова інклюзія нерозривно пов'язана з фінансовою грамотністю. З дитинства нам не закладають знання про гроші і як правильно ними розпоряджатися. Навиків фінансового управління вчать тільки професійних спеціалістів: економістів, фінансистів, банкірів та інших. Але якщо людина не з сфери цієї діяльності, то вона навряд отримала достатньо знань про фінансову систему, інвестиції, планування і прогнозування.

Централізована економіка в СРСР не дозволяла існування на території країни фінансових ринків, зберігання грошових коштів здійснювалося тільки в

одному банку. При цьому єдиним можливим законним способом отримання доходу була заробітна плата .

Сьогодні знання у сфері фінансових послуг найнеобхідніші для благополуччя кожної людини, не залежно від сфери діяльності. Так що ж таке фінансова грамотність? Фінансова грамотність – це сукупність знань про фінансові ринки, особливості їх функціонування та регулювання, професійних учасників і пропонувананих ними фінансових інструментів, продуктів та послуг, вміння їх використовувати з повним усвідомлення наслідків своїх дій і готовність прийняти на себе відповідальність за прийняті рішення. Багато людей фінансово безграмотні: живуть у борг, досить часто беруть кредити та не контролюють витрату грошей. Для них гроші це лише засіб для споживання.

Фінансова грамотність полягає в такому.

1. Умінні раціонально витратити свої гроші. Саме раціональні витрати, а не великі заробітки визначають грамотну людину. Гроші – це інструмент, активи, які можуть і повинні працювати. Усвідомлення грошей, як активу, виведе людину із замкнутого фінансового кола «від зарплати до зарплати».

2. Аналізі, зіставленні своїх витрат і доходів. Планування великих витрат, постановка фінансових цілей. Аналіз того куди йдуть всі грошові кошти дає змогу адекватно оцінити статті витрат і змінити їх.

3. Знанні своїх прав і обов'язків. Особливо це стосується укладення договорів.

4. Умінні створювати заощадження і правильно їх зберігати. Згідно зі статистичними даними, більше половини українців зберігають заощадження вдома, хоча це не зовсім вірно. Депозити і надійні інвестиції допоможуть не тільки зберегти накопичення, але і примножити.

5. Відповідальному підході до придбання фінансових послуг і елементарний математичний розрахунок вигоди. Уміння вибрати надійну фінансову установу і не стати жертвою шахраїв.

6. Вивчення та розуміння банківських продуктів. Зокрема банківських депозитів – надійних інструментів для зберігання, заощадження та накопичення грошових коштів.

7. Пасивний дохід та інвестиції. Гроші можуть ділитися і розмножуватися. Інвестиції – один з найпростіших варіантів пасивного доходу. Навіть незначні інвестиції в перспективні проекти або розробки в майбутньому можуть принести дохід, але потрібно пам'ятати про ризики.

Слід підтримувати рівень фінансової обізнаності по Україні, але багато сторін для цього повинні співпрацювати. Вони представлені на рисунку 1.3.

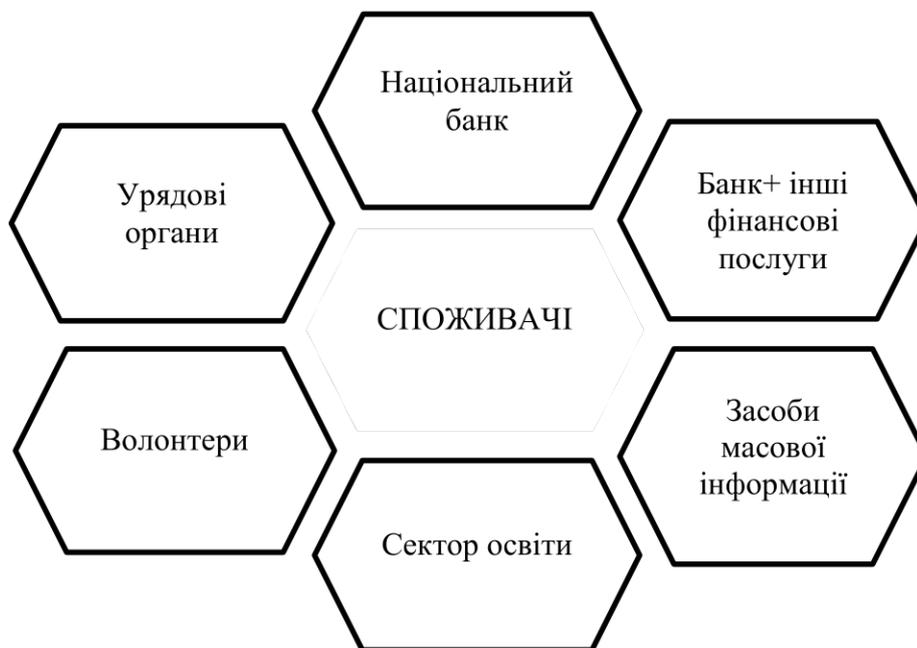

Рис. 1.4. Координація та співпраця сторін за для підвищення рівня фінансової обізнаності [46]

Видно, що фінансова інклюзія являє собою співпрацю бізнесу і держави в різних сферах економіки.

Фінансова інклюзія пов'язана також з електронною (цифровою) інклюзією. Електронна інклюзія – це соціальний рух, спрямований на подолання цифрового розриву, а саме – збільшення доступності цифрових засобів (комп'ютерних і мережних технологій, телебачення, телефонії тощо) для усіх без винятку планет та категорій осіб, незалежно від їх особливостей

(національності, раси, статків, статі, соціального становища, функціональних обмежень тощо). Цифрова інтеграція є досить важливою. Адже фінансова система переходить в онлайн. Це означає, що користувачам інтернету більше не потрібно виходити з дому, щоб оплатити будь-які послуги або перевести гроші на інший рахунок.

Використання цифрової інклюзії має низку переваг:

- 1) знижує витрати банку;
- 2) скорочує лінії черг у банківських залах;
- 3) зменшує паперову документацію;
- 4) зменшує витрати на утримання філій банку;
- 5) дає можливість легко змінити банки з більш вигідними умовами;
- 6) допомагає зменшити кількість фізичних готівкових грошей в обігу;
- 7) сприяє зниженню високих рівнів інфляції у країнах, що розвиваються.

Цифрова інклюзія спрощує життя і поліпшує добробут юридичних та фізичних осіб, які мають банківські рахунки і здійснюють по них фінансові операції. Але для цього потрібно, щоб кількість людей, які незабезпечені цифровою операційною платформою була досить незначна.

Вагому роль у підвищенні фінансової інклюзивності відіграють Fintech-компанії, що мають низку переваг:

- 1) Fintech-провайдери можуть забезпечити оперативні фінансові послуги безперервним процесом, що забезпечує зручніше управління своїми фінансовими зобов'язаннями людям із низьким рівнем доходу щоденне;
- 2) Fintech-компанії стикаються із меншим регулюванням, ніж банки, що дає їм змогу зосередити увагу на покращенні своїх фінансових технологій та ефективності посередництва (зокрема на зниженні вартості послуг, де це можливо, для кращого обслуговування клієнтів);
- 3) Fintech-компанії можуть співпрацювати з кредитними установами, які можуть допомогти їм зменшити операційні витрати і підвищити якість їхньої посередницької діяльності. Співпраця з традиційними кредитно-

фінансовими установами може допомогти постачальникам Fintech стати стабільними з часом, а фінансові технології постачальників Fintech можуть принести користь традиційним кредитним установам, з якими вони співпрацюють, зокрема, у процесі вдосконалення свого онлайн-кредитування;

4) деякі провайдери Fintech мають кращі можливості надавати швидкі кредити або кредити в невеликих кількостях особам із невисокими доходами в порівнянні з банками та іншими кредитними установами. Будь-який запит на подібне фінансування у традиційному банку або кредитній установі необхідно щоб пройшов процес оцінки кредитного ризику, який може тривати надто довго для осіб, які потребують миттєві кредити. Це робить деяких провайдерів Fintech більш вигідними для надання термінових грошових коштів у малих кількостях з вищими процентними ставками для осіб із середні і низькими доходами;

5) існує потенціал для забезпечення зручності технології надання фінансових послуг для провайдерів Fintech, що працюють через інтернет-платформи. Вони можуть електронними засобами забезпечити більшу зручність для користувачів, забезпечуючи доступ до таких послуг і надаючи його у будь-якому куточку землі, де користувач або споживач можуть отримати доступ до Інтернету. Це дозволяє провайдерам Fintech допомогти клієнтам уникати потреби відвідувати банківський зал для здійснення фінансових операцій [15].

Отже, було розкрито значення фінансової інклюзії. Фінансова інклюзія – це рівний і вільний доступ до фінансових послуг. Понад третина людей у світі досі не мають доступу до фінансових сервісів. Необхідно скоротити частку українців у цьому великому числі. Фінансова інклюзія розширює можливості людей. Доступ до кредитів дає розвиток для підприємства, а доступ до страхування створює подушку безпеки. Для найменш захищених верств населення, доступ до якісних фінансових сервісів означає безпечне сьогодні та соціальну мобільність завтра. Дослідження Світового банку та Міжнародного валютного фонду підтверджує тісний

зв'язок між фінансовою інклюдзією та фінансовою стабільністю. На макрорівні – це спроможність країни протидіяти кризовим явищам, а для кожного українця – можливість бути готовим до змін та неупереджених обставин, якими так сильно наповнене життя країни в останні десятиліття.

Фінансова інклюдзія це не лише про збільшення користувачів фінансових послуг, а ще це відповідальність перед людьми, прозорість та зрозумілість продуктів для користувачів.

Захист користувачів є важливою передумовою користування фінансовими послугами. Фінансова грамотність необхідна людям країни, адже без неї вони не можуть використовувати потенціал фінансових послуг. Для кожного є місце та кожному відведена роль. Комерційний сектор може працювати над новими технологіями і прогресивними рішеннями. Громадські організації забезпечувати контроль. Державний сектор умови для зростання громадян.

Інформаційна прозорість – основа довіри до фінансового сектору та запорука підвищення добробуту громадян.

Бідність не дає людям відкрити свій повний потенціал. Необхідно звільнити людей від цих обмежень. Для цього і потрібна фінансова інклюдзія.

1.3. Фінансова інклюдзія як напрям стратегії розвитку фінансового сектору України

Особливість кризи, спричиненої пандемією, в Україні – в мінімальному впливі на банківську систему, порівняно з попередніми, що пояснюється ефективною комунікацією Національного банку України з населенням в період пандемії Covid-19, а також його цілеспрямованою роботою з забезпечення фінансової стабільності у попередні роки. Наразі фінансові установи, зокрема, банки нарощують споживче кредитування, прозорість якого забезпечена Законом України «Про споживче кредитування» [68].

Кризові настрої в березні 2020 р. призвели до традиційного зняття населенням коштів із рахунків, проте вплив коштів тривав менше двох тижнів. Загалом за 2020 р. гривневі депозити населення зросли на 26,5%, а значно дешевші валютні вклади – на 0,6% (в основному приріст забезпечувався за рахунок вкладів на вимогу). У 2021 р. також відбувається зростання депозитів населення.

З 1 липня 2020 року НБУ взяв на себе функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг: страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових компаній. Цей процес отримав назву «спліт». Водночас, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку контролюватиме недержавні пенсійні фонди та фонди фінансування будівництва [73].

Нестабільність політичних процесів, неухильне зростання нерівності і бідності, прекарізація трудових відносин, національні макроекономічні дисбаланси та інші виклики сучасності вказують на те, що наразі існує значна потреба у пошуках нових джерел зростання для забезпечення стійкого інклюзивного розвитку з метою підвищення добробуту суспільства. Інклюзивне зростання принципово відрізняється від звичайного економічного зростання, оскільки акцентує увагу на розвиток людини й підвищення її добробуту, а також на зниження рівня бідності та нерівності; спрямовує його на підвищення залученості та активної участі в економіці, а не лише на результатах розподілу [24]. За допомогою фінансової інклюзії можна створити умови для залучення всіх верств населення до користування будь-якими фінансовими послугами, які прийнятні за ціною, відповідають потребам домогосподарств, доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу та місця проживання, і це сприятиме економічному зростанню країни та окремих територій, а також зменшення соціальної нерівності в суспільстві. Саме тому проблема фінансової інклюзії у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій є надзвичайно важливою та актуальною.

Центробанки та інші регулятори фінансового ринку, міжнародні організації, інші гравці ринку наголошують на важливості фінансової інклюзії упродовж останніх років.

Третя частина населення світу не мають доступу до банківських рахунків. Тому сьогодні фінансова інклюзія являє собою одну з цілей власної діяльності провідних фінансових організацій. Виходячи з даних Світового банку видно, що більше 100 країн мають розроблену стратегію з фінансового включення.

Фінансова інклюзія являє собою стратегію розвитку фінансового сектора України. Фінансова інклюзія розглядається як створення умов для залучення усіх сегментів населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно урегульовані та відповідають потребам населення з метою забезпечення економічного зростання та зниження соціальної нерівності суспільства [7].

Голова НБУ Яків Смолій говорить: «Сьогодні ключовий принцип у розвитку фінансового сектору – «нікого не залишити осторонь». На думку Голови НБУ, захист прав споживачів є надважливим сьогодні в Україні. Саме тому Національний банк бере на себе відповідальність за захист прав споживачів фінансових послуг та створює спеціальний підрозділ, що буде опікуватися цим питанням. Насамперед, це дасть можливість врегулювати систему розкриття інформації про фінансові продукти та послуги. Адже інформаційна прозорість – основа довіри до фінсектору та запорука підвищення добробуту громадян.

Забезпечення цінової політики Національним банком України та сприяння фінансової стабільності, є важливою передумовою розвитку фінансової екосистеми та зростання економіки країни.

Реалізація фінансової інклюзії як цілі досягатиметься через формування та розвиток системи захисту прав споживачів, Національну стратегію та заходи з підвищення фінансової грамотності українців та розвиток безготівкової економіки.

До фінансової екосистеми України входять: населення, організації, державних установ та інших. Фінансова екосистема – це сукупність учасників фінансового ринку та інших сторін, які співпрацюють між собою одночасно на умовах співробітництва та конкуренції з метою створення та надання фінансових продуктів і послуг [7].

До учасників фінансової екосистеми відносять:

- експертів (створюють підґрунтя для вироблення якісних регуляцій),
- суб'єктів економічної та фінансової державної політики (створюють дієве правове поле для всіх учасників фінансового ринку);
- суб'єктів фінансової діяльності (забезпечують доступ до фінансових послуг та ресурсів, управління ризиками, безпеку інвестицій та заощаджень);
- суб'єктів економічної діяльності (виробляють товари і надають послуги, забезпечують економічне зростання);
- державу як постачальник послуг (забезпечує добробут країни та вільний доступ до державних послуг);
- громадян України (приймають рішення щодо споживання та заощаджень для максимізації власного добробуту).

Реалізувати фінансову інклюзію як напрям розвитку фінансового сектору необхідно через розвиток платіжної інфраструктури. Це хочуть досягти шляхом переведення транзакцій в електронні канали: розвиток електронних платежів, у тому числі за комунальні послуги, електронних грошей (які випускає Національний банк), платежів з використанням пристроїв мобільного зв'язку; поширення використання міжнародних та національних платіжних систем; ознайомлення населення з перевагами та прогресивними видами безготівкових розрахунків. Також через запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг.

Укладення договорів у безпаперовій формі, у тому числі з використанням електронного цифрового підпису.

Після реалізації цього всього напевно, що буде активізація розвитку віртуальних каналів обслуговування та альтернативних платежів на базі інноваційних технологій з використанням пристроїв мобільного зв'язку. Основні положення стандартів ISO 20022 та ISO 13616 (IBAN) буде імплементовано. Відбудеться стійке скорочення обсягу використання готівки.

За для досягнення стратегічних цілей зміни потрібні усередині банків. Вони повинні стати сучасним, відкритим, незалежним та ефективним. Але для цього необхідно розвиток аналітично та дослідницького потенціалу. Регулярне та доступне інформування суспільства і ринків як основного інструменту конструктивного впливу. Необхідне забезпечення прозорого та дієвого процесу розробки та прийняття рішень. Також система належного внутрішнього контролю та мінімізації ризиків.

За для ефективного виконання зовнішніх цілей необхідний розвиток нового лідерства і фокус на особистості, формування команд. Розбудова сучасної інформаційної інфраструктури, забезпечення високого рівня автоматизації процесів.

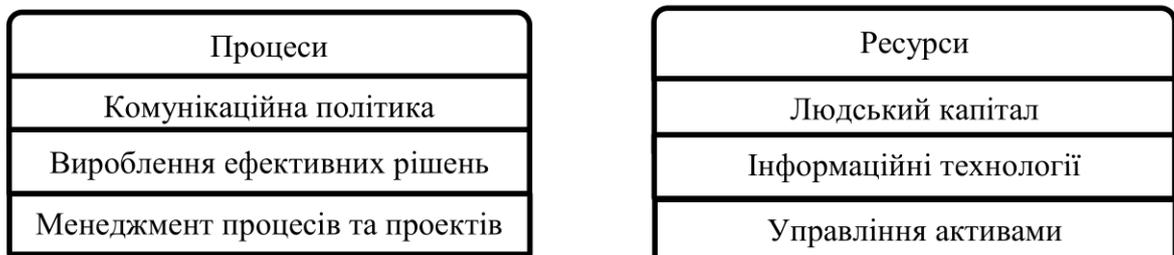

Рис. 1.5. Шляхи трансформації для реалізації стратегії розвитку секторів України [27]

Головні регулятори фінансового сектору України такі як, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі - регулятори), Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб затвердили Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року [49].

Даною стратегією визначено імплементацію міжнародних практик та заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та іншими міжнародними зобов'язаннями України, щодо подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України. Дана стратегія посяде місце Комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2021 року, яка визначала пріоритетні реформи регуляторів протягом попередніх п'яти років. На основі цієї стратегії розробляються відповідні програми розвитку фінансового сектору, та основні її складові визначено як пріоритетні напрями розвитку.

В даних програмах розвитку враховується теперішні та майбутні потреби представників усіх груп екосистеми як споживачів фінансових послуг, так і ключових гравців, що беруть участь у створенні цих послуг, а також сприяє реалізації місії фінансового сектору України. Потреби всіх суб'єктів економічної діяльності на державному рівні мають бути задоволені через надання відповідних фінансових послуг учасниками фінансової екосистеми, яких можна об'єднати в чотири основні групи.

Стратегія передбачає розвиток фінансового сектору за п'ятьма основними напрямками:

- зміцнення фінансової стабільності;
- сприяння макроекономічному розвитку та зростанню економіки;
- розвиток фінансових ринків;
- розширення фінансової інклюзії;
- впровадження інновацій у фінансовому секторі.

Національний банк України визначив фінансову інклюзію однією зі своїх стратегічних цілей. Фінансова інклюзія – створення умов для залучення усіх сегментів населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно урегульовані та відповідають потребам населення з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності у суспільстві.

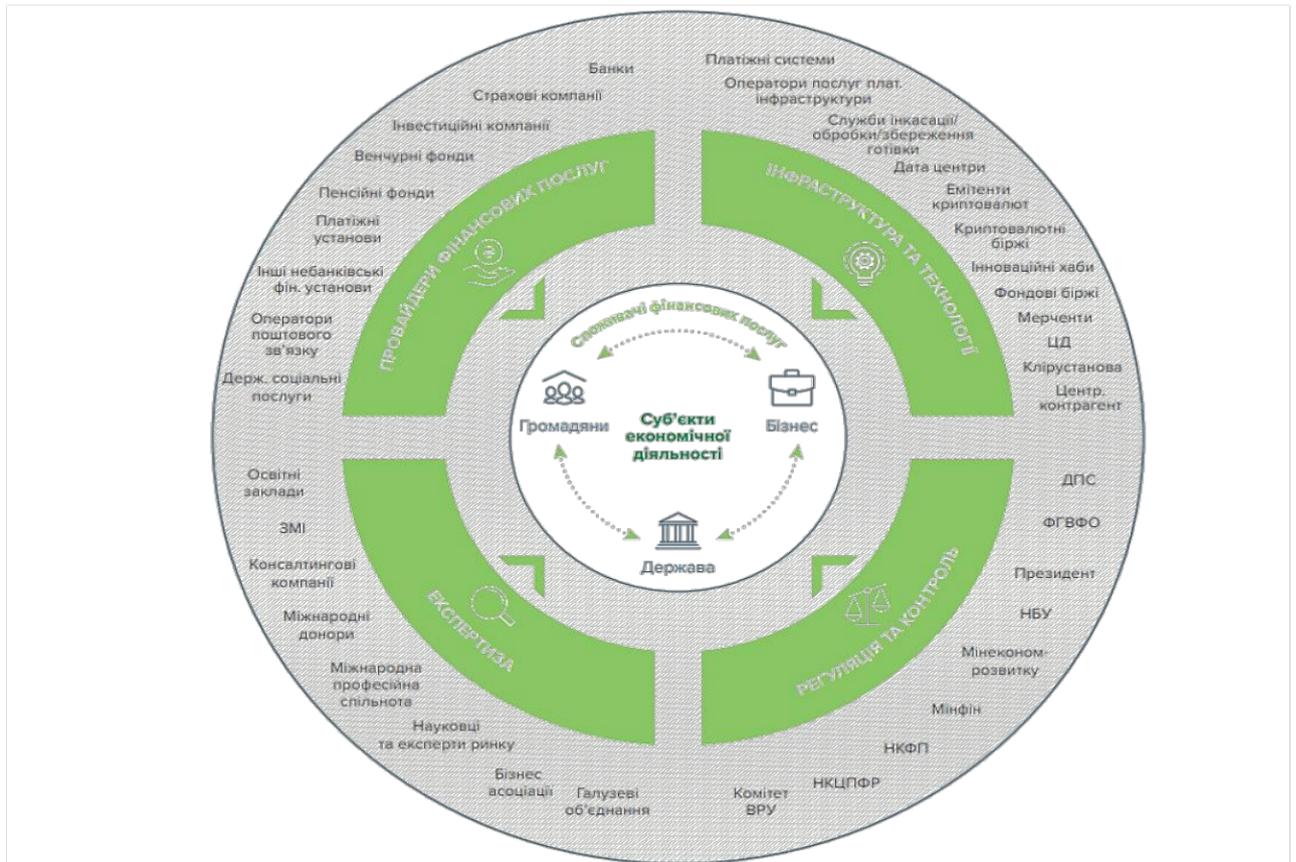

Рис. 1.6. Ключові гравці фінансової екосистеми [22]

Реалізація цілі досягатиметься через формування та розвиток системи захисту прав споживачів, Національну стратегію та заходи з підвищення фінансової грамотності українців та розвиток безготівкової економіки через формування відповідних програм розвитку фінансового сектору.

Фінансове включення впливає на рівень розвитку країни та життя населення. Згідно з міжнародними дослідженнями зростання фінансового включення лише на 10 % сприяє зростанню ВВП країни 0,3 %. В Україні це понад 9 млрд грн.

Необхідно підвищити фінансову культуру українців. Фінансова культура – знання, навички та відношення, необхідні для забезпечення відповідальної фінансової поведінки та підвищення інклюзії українців. Фінансова культура складається з ряду культур: культури споживання, культури страхування, податкової культури, освітньої культури, культури заощаджень, інвестицій та підприємництва, пенсійної культури, культури кредитних історій та культури

життя у громаді. Змінити фінансову культуру вважають, що можна через чотири осередки її формування: родина, школа, громада, лідери думок.

Українці повинні бути фінансово обізнаними, здатними ухвалити відповідальні фінансові рішення, поділяти європейські цінності, бути готовими до життя за європейськими стандартами. Також повинні вміти складати власний бюджет, вести фінансове планування, зокрема на довгострокову основу, контролювати фінансові розрахунки, заощаджувати та накопичувати, розсудливо користуватися кредитами та управляти боргами.

У всіх цих змінах необхідно робити фокус на молодь. Адже вони агенти змін та провайдери нових знань, вмінь та навичок. Молодь повинна вміти жити в реальному світі, швидко адаптуватися до змін та викликів у фінансовій сфері. Також необхідною умовою є створення освітньо-інформаційного центру – осередку фінансової просвіти та комунікації щодо мандату та функцій Національного банку.

Потрібно охопити фінансовими послугами якомога більше населення, беручи до уваги представників мікробізнесу жителів маленьких сіл із незначним рівнем доходів, людей із обмеженими можливостями та похилого віку.

Українці не довіряють банкам саме тому підвищення рівня фінансової грамотності вкрай необхідне. Беручи до уваги борги по кредиту, то тут низький рівень фінансової грамотності грає з українцями злий жарт. Українці винні банкам досить значні суми грошей, але більшості сімей нічим виплачувати ці борги. У 2019 році коли борги стрімко збільшувалися було прийнято Кодекс «Про процедури банкрутства». Багато беруть кредити, навіть не думаючи чим їх повертати. А неповернені гроші – це чийсь депозити, фактично вкладені недобросовісними боржниками у банків та інших фінансових установ, а головне у їхніх інвесторів і вкладників. Тотальна безграмотність руйнує фінансову систему держави.

Значним поштовхом буде переведення в безготівкову форму транзакцій між українцями та державою. Це дасть змогу суттєво підвищити ефективність

цієї взаємодії та скоротити непродуктивні державні витрати. Нинішні фінансові технології це не лише шлях до підвищення продуктивності банківської системи, але і збільшення її прибутковості. Це сприятиме підвищенню її стійкості та підвищить привабливість вітчизняних банків для іноземних та вітчизняних інвесторів.

Високий рівень фінансової інклюзії в Україні стимулює здорову конкуренцію на ринку та забезпечує більш повне задоволення потреб споживачів. У кінцевому рахунку фінансово інклюзивне українське суспільство зможе розвинути нову фінансову екосистему, залучити мобільних операторів, фінтек-компанії, а також інтернет-платформу, збільшити обсяг недержавного пенсійного забезпечення [60].

Поліпшить якість мільйонів фінансових рішень, які приймаються кожного дня, посилить конкуренцію між фінансовими установами і матиме позитивний вплив на економіку. Збільшить обсяг бізнесу. Люди, які будуть фінансово обізнаними частіше купуватимуть фінансові продукти і послуги, які їм дійсно потрібні, а це допоможе встановити і підтримувати довгострокові ділові стосунки. Менше часу потрібно витратити на пояснення основ фінансово грамотним і потенційним клієнтам.

Для підвищення рівня фінансової грамотності населення необхідні партнери, які можуть бути представлені Національним банком України, Верховною Радою України, Міністерством освіти і науки, Міністерством соціальної політики, Незалежною асоціацією українських банків, Асоціацією українських банків, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Отже, фінансова інклюзія визначається як напрям стратегії розвитку фінансового сектора України. Недарма адже в Україні низький рівень користування банківськими рахунками та рівень формальних заощаджень і більшість українців лишаються за межами фінансової системи.

Впровадження цієї стратегії буде досягатися через формування та розвиток системи захисту споживачів. Підвищення фінансової грамотності та впровадження цифрової інклюзії.

Для підвищення рівня фінансової інклюзії країни необхідно залучити усі зацікавлені сторони. Робота з поліпшенням стану фінансової грамотності є довгостроковою.

Підвищення надійності фінансової, зокрема платіжної, інфраструктури – одна із ключових цілей України в контексті забезпечення фінансової стабільності.

Місія стратегії – створення умов для зростання особистого добробуту українців через формування нової фінансової культури.

Впровадити фінансову інклюзію прагнуть через 5 ключових стратегій: змінити фінансову культуру, сформулювати українця європейського, фінансово обізнаного, фокус уваги на молодь, розробити єдину комунікаційну платформу, створити освітньо-інформаційний центр.

1.4. Головні драйвери фінансового ринку

Забезпечення стійкості зростання економіки, збільшення темпів зростання і зміна структури зростання – це завдання які передбачають не тільки пошук галузевих точок зростання, але і вибудовування драйверів, що сприяють переносу зовнішніх і внутрішніх імпульсів зростання в розвиток економіки нашої країни.

Економіка України не володіє достатнім набором характеристик розвиненої системи, адже ми маємо недостатньо місткий внутрішній ринок, слабку інфраструктуру, застарілу виробничу базу, немає ефективної промислової політики. Наприклад, економіки найбільш розвинених країн, а також Китаю при появі нового потенціалу в одному з секторів при вмілій підтримці держави здатна перетворитися в локомотив зростання всієї економіки в цілому. В Україні навряд при появі потенціалу в одному з секторів відбудеться зростання всієї економіки[45].

Для України характерна надмірна залежність від зовнішніх ринків. Зовнішні шоки легко і швидко транслюються в економіку нашої країни, і це може пригнічувати точки зростання.

Для того, щоб імпульси зростання, що виникають в якомусь окремому секторі, могли проникнути в суміжні галузі національної економіки, додати до них мультиплікативну стимулюючу дію, а в ідеалі перетворитися на повноцінний локомотив економічного розвитку, потрібні механізми управління процесами створення багаторівневих зв'язків – драйверів.

Драйвери економічного зростання – сукупність механізмів, які вловлюють попит, каталізують імпульси, що йдуть від нього, включають на відповідному етапі різні активи (матеріальні, фінансові, інформаційні, трудові) в русло руху, змінюють економічну ситуацію в країні. Основна функція драйвера – формування системи вертикальних і горизонтальних зв'язків, що уловлюють і поширюють імпульси, що йдуть від точок зростання на окремих ринках.

Фінансовий ринок є складовою економіки нашої держави. Являється він сукупністю обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності.

Розвиток фінансового сектору – це не просто результат економічного зростання; розвиток фінансового сектору сприяє економічному зростанню. Для досягнення сталого економічного зростання Україні потрібний добре розвинений та інклюзивний фінансовий сектор [31].

Розвиток фінансового ринку відбувається через:

1. Сприяння розвитку ринків небанківських фінансових послуг:

– дерегуляція ринків небанківських фінансових послуг (крім ринку цінних паперів) з низьким рівнем ризиків;

– розвиток ринку страхових послуг;

– розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій фінансового лізингу;

- розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій з кредитними спілками;
- підвищення захисту довіртелів фондів фінансування будівництва (ФФБ);
- забезпечення податкового стимулювання та гармонізація системи оподаткування інструментів фінансового сектору;
- впровадження комплексної оцінки конкурентоспроможності ринків банківських і небанківських фінансових послуг України;
- розвиток індустрії кредитних історій.

2. Ефективна інфраструктура ринків капіталу:

- удосконалення розрахункової та клірингової інфраструктури ринків капіталу та організованих товарних ринків;
- поступове впровадження міжнародних стандартів функціонування інфраструктури ринків капіталу, зокрема вимог CSDR, EMIR, MIFIR, MIFID II, PFMI;
- забезпечення модернізації, консолідації і розвитку біржової та депозитарної інфраструктури ринків капіталу та організованих товарних ринків;
- забезпечення розвитку інституту посередників небанківського фінансового сектору;
- забезпечення розвитку інституту рейтингових агентств.

3. Створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів/інструментів зниження ризиків здійснення фінансових операцій:

- упровадження нових та розвиток наявних фінансових інструментів;
- створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів/інструментів зниження ризиків здійснення фінансових операцій;
- запровадження інституту та розвиток ринку сек'юритизації активів.

4. Інтеграція фінансового ринку України в світовий фінансовий простір:

- сприяння торгівлі фінансовими інструментами, номінованими в гривні, на міжнародних ринках;

- інтеграція фінансового ринку України в європейський фінансовий простір та розширення міжнародної співпраці;
- гармонізація законодавства України із законодавством ЄС щодо проведення операцій з банківськими металами.

Драйвером фінансового ринку є внутрішнє споживання. Внутрішній попит, споживчий та інвестиційний позитивно відбиваються на сільському господарстві, будівництві та торгівлі. Компанії мають змогу реалізовувати довгострокові проекти, що забезпечує інвестиційний попит, а населення нарощувати споживання, що підвищує попит споживчий.

Інновації також є драйвером фінансового ринку та модернізації економіки їх розглядають у працях Крауса Н. М., Писаренко Т. В., Кваші Т. К., Карлюка Г. В., Ляха Л. В. та багатьох інших вітчизняних науковців. Нажаль, в умовах обмеженості ресурсів, передусім фінансових інноваційна діяльність в Україні фінансується на 95-96% за рахунок власних коштів підприємств. Основні види інновацій спрямовані на покращення та часткової модернізації матеріально-технологічної бази, а також впровадження інноваційних видів продукції, що є новою лише для підприємств. В таких умовах, потенціал інноваційної діяльності як драйвера розвитку національної економіки використовується недостатньо. Однією з причин такого становища є відсутність тісних взаємозв'язків між наукою, інноваційною діяльністю, капітальними інвестиціями та ВВП [75].

Важливим драйвером економічного зростання у країнах ЄС та багатьох інших розвинених країнах виступає розвиток малого бізнесу. Це пов'язано із тим, що малі підприємства найбільш ефективно адаптуються до змінних умов середовища, займаючи ніші що не цікаві для великих підприємств, сприяють швидкій дифузії інновацій в усі сфери ринку. Як зауважують науковці Чортюк Ю. В., Пімоненко Т. В. та Ус Я. О., розвиток малого бізнесу в Європі користується значною підтримкою влади, зокрема «у рамках Євросоюзу здійснюється політика підтримки малого підприємництва, що реалізує інноваційні бізнес-ідеї відповідно до результатів Четвертої промислової

революції. У цьому напрямку основна мета євро політики полягає у збалансуванні сучасних умов функціонування ринку, інтересів держави і бізнесу. При цьому забезпечується підтримка оптимальних умов для підприємницької діяльності, збільшення конкурентоспроможності малого бізнесу».

Зважаючи на досвід розвинених країн, малі підприємства можуть стати потужним драйвером економічного розвитку та трансформацій. Передумовами для цього має бути розроблені дієві, прозорі та інклюзивні програми розвитку малого бізнесу, що спрямовані не тільки для зростання кількості малих підприємств, а й створення умов для впровадження ними інноваційних технологій та виходу з тіньового сектору економіки.

Також, драйвером можна вважати фінансову стабільність. Вона досягається за допомогою ефективного регулювання фінансового сектору та вдосконалення наглядових підходів. Забезпечення прозорості через підвищення відкритості інформаційного обміну між регуляторами фінансового сектору та державними установами. Стійкості фінансового сектору до викликів: забезпечення контролю за кредитними ризиками; підвищення вимог до стійкості професійних учасників фондового ринку, запобігання дефіциту ліквідності; обмеження концентрації ризиків; управління системним впливом викривлених стимулів та забезпечення конкуренції. Підвищенням якості корпоративного управління та управління ризиками на фінансовому ринку [46].

Не меншу значимість має фінансова інклюзія яка являється драйвером розвитку фінансового сектору. Підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами, в свою чергу стимулює розвиток платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях. Створює умови для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг, у тому числі відкриття рахунків дистанційним способом. Не менш важливим є посилення захисту прав споживачів фінансових послуг: розроблення та впровадження

регулювання ринкової поведінки учасників фінансового сектору; забезпечення прозорості інформації щодо фінансових послуг та продуктів; захист вкладників та інвесторів. Підвищення рівня фінансової грамотності населення шляхом проведення інформаційно-освітніх заходів для різних цільових аудиторій.

Таким чином, головними драйверами фінансового сектора являються внутрішнє споживання, інновації, розвиток малого бізнесу, фінансова стабільність. Всі вони разом забезпечують розвиток фінансового сектора і сприяють економічному зростанню.

1.5. Світові тенденції та міжнародний досвід впровадження фінансової інклюзії

Рівень фінансової інклюзії у світі стрімко зростає, але успіхи окремих країн різняться. Для розвитку фінансової інклюзії, необхідно враховувати світові тенденції, а також спиратися на позитивний досвід міжнародних структур.

Фінансова інклюзія являє собою співпрацю бізнесу і держави в різних сферах економіки. Україна на початку цього шляху. Однак у світі є організації та країни, які здобули уже чимало успіхів у включенні людей у фінансову систему.

Вперше на рівні держави проблема фінансової освіченості населення була піднята у США. Причому зміст поняття «фінансова грамотність» сьогодні у Сполучених Штатах трактується дуже широко, включаючи, окрім питань ведення домашньої бухгалтерії, управління кредитами, пенсійного планування тощо навіть дії пов'язані з управлінням грошовими доходами і витратами під час стихійних лих, терористичних актів або ж у випадку раптової хвороби. Крім того, популяризація освітніх економічних питань здійснюється досить активно, починаючи з початкової школи [49].

Довго лідером в організації фінансової освіченості населення була Швеція, яка має розгалужену мережу безперервної освіти, яка доступна широким верствам. Основні зусилля уряду спрямовані на молодь віком від 18 до 21 року. При цьому кожна четверта програма підвищення фінансової грамотності спрямована на малозабезпечені сім'ї, кожна друга використовує кілька інструментів передачі фінансових знань, а кожна шоста реалізується приватними фінансовими інституціями.

У Великій Британії досить серйозно підходять до питань фінансової інклюзії і вона являється однією з найпередовіших країн у сфері фінансової грамотності. Це пов'язано з високим рівнем про інформованості населення у фінансових питаннях, розвиненості фінансового ринку, усі учасники якого активно працюють над фінансовою обізнаністю населення.

В 1919 році у Франції запрацювала перша програма у сфері фінансів, вона здійснювалася за підтримки банків та інших комерційних структур. Лише у 2003 році було прийнято закон про фінансову безпеку і процес фінансової освіти набув офіційного характеру. Як результат французьке населення за досить незначну плату отримало доступ до телекомунікаційних послуг – телефонний зв'язок, електронна пошта, інтернет-ресурси, правова інформація, юридичні консультації та відкриті державні інформаційні масиви.

Беручи до уваги країни Східної Європи у сфері фінансової інклюзії, передові місця займає Польща, яка залучає до фінансової освіченості підростаюче покоління та малозахищені верстви населення. Також Польща залучає до популяризації фінансових знань засоби масової інформації. У 2005 році Польща була відмічена нагородою Європейського інституту державного управління за ефективну практику в сфері державних послуг у категорії «Освітній портал, навчання». На порталі Національного банку Польщі містяться електронні навчальні курси, ігри, мультимедійні презентації з набуття фінансових знань.

Також є The Consultative Group to Assist the Poor (CGAP) аналітичний осередок, який дбає про питання фінансової інклюзії. Спочатку вони

займалися мікрокредитуванням. А потім перейшли до фінансової інклюзії. У Бангладеш і Латинській Америці фінансова інклюзія була започаткована у 1970 роках. Тоді вона мала назву мікрофінансування (невеликі кредити, небагатим людям для продуктивної діяльності). На сьогодні існує 774 постачальники фінансових послуг; валовий портфель у розмірі 96,6 млрд доларів. Успіхи досягаються на ринках де є демографічний фактор, інвестиції та наявне регулятивне середовище. На таких ринках як Латинській Америці, Східній Європі, Бангладеш, Індії та Камбоджі мікрофінансування стало основним напрямком, що працює на рівні місцевих банків, серед небагатого населення.

Беручи до уваги досвід Китаю помітно, що група компаній, що займається бізнесом в Інтернеті Alibaba призвів до зростання використання фінансових послуг. Alibaba був заснований у 1999 році, допомагав невеличким китайським підприємцям продавати свої товари по всьому світі. У 2004 з'явилася онлайн розрахункова платформа Alipay. На сьогодні Alibaba має 552 млн клієнтів. В світі це сама велика компанія з електронної комерції.

Індія ґрунтує рішення щодо фінансової інклюзії на чотирьох елементах і технологіях: біометрична система ідентифікації; банківський рахунок (кожен громадянин має право відкрити банківський рахунок); уніфікований інтерфейс для розрахунків; digilocker – це Інтернет-додаток, розроблений урядом Індії для надання послуг, пов'язаних із забезпеченням, завантаженням та обміном особистими документами свого резидента.

Досвід Індії говорить про важливі надбання фінансових послуг, які створюють стимули для розвитку технології. Використання мобільних телефонів призводять до того, що є безплатні дані, через що цифрова економіка Індії піднялася. Технології, нові бізнес-моделі та регулятивні інновації дуже швидко призводять до змін фінансових інновацій.

Ямайка спирається на стратегію її уряду з фінансової інклюзії, яка полягає в: довгострокових інвестиціях, консультація із зацікавленими сторонами, приватним сектором, неурядовими структурами і міністерствами.

Центральний банк являється координатором реалізації цього задуму. Дана стратегія була опрацьована разом з Світовим банком. Стратегія була проведена у 2019 році, спостерігалось підвищення на 22 % точок доступу для дорослих. Банкомати знаходяться у великих містах, значно менше їх у селах. Для деяких людей на Ямайці готівка – це першочерговий варіант, адже нема довіри до фінансової системи.

Багато платіжних систем також для підвищення загального добробуту країни прагнуть підвищити рівень фінансової інклюзії. Наприклад, така глобальна платіжна система як MasterCard працює з 30000 банками по всьому світу і в Україні і є партнером всіх банків емітентів. Разом з партнерами вони прагнуть створити екосистему, яка допоможе українцям включатися в фінансову систему.

Головний фокус на сьогоднішній день створюється на «smart city» (ефективна інтеграція фізичних, цифрових і людських систем. Невід'ємною частиною яких є транспортні рішення. Крім того – це розвиток інфраструктури, прийом карточок, онлайн комерції, а також «cashless» території).

За останні три роки MasterCard запустили більше 30 проектів у рамках «smart city». Якщо говорити про транспорт, то вони разом з Ощадбанком створили систему безконтактної оплати у фунікулерах, швидкісних трамваях та інших видах наземного транспорту. Наприклад, у Київському метрополітені більше 65 млн безконтактних трансакцій. За участі MasterCard було проведено більше 10 фестивалів на території України.

Досить широко у міжнародній практиці розповсюджені міжнародні програми підвищення фінансової грамотності населення, найпоширенішими серед яких є Junior Achievement (комплекс програм економічної освіти школярів, створений в США у 1919 р.), Dolcheta (інтернет-проект, розроблений університетами, вищими навчальними закладами, споживчими асоціаціями із 25 країн Європейського Союзу для навчання дорослих споживачів), Practical Money Skills for Life (програма, створена в 1995 році у

США за ініціативи асоціації VISA для учителів, батьків та учнів і адаптована для понад 20 країн усіх континентів. Так, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні ця програма діє з 2002 року і складається з 6 модулів. Які висвітлюють найважливіші питання щоденного управління грошима для громадян різних вікових груп).

Фінансова грамотність і фінансова інклюзія є взаємодоповнюючими поняттями. Фінансова система не може ефективно функціонувати, якщо населення не користуватиметься фінансовими послугами. І ця теза справедлива і для заощаджень, і для кредитування, і для інвестування. Звісно, що користувачі фінансовими послугами мають бути фінансово грамотними, оскільки лише в цьому разі фінансова система функціонуватиме стабільно.

Для оцінювання рівня фінансової інклюзії у Звіті ОЕСР за 2020 р. основна увага зосереджена на аналізі трьох показників:

- знання щонайменше 5 фінансових продуктів;
- придбання продукту упродовж останнього року;
- звернення до родини/друзів з проханням позичити гроші або взяти їх на зберігання.

В Україні обізнаність про фінансові продукти є досить високою і зростає: у 2021 р. 79% респондентів знають щонайменше 5 фінансових продуктів (74% в 2018 р.). Україна демонструє кращий результат, ніж низка країн: Болгарія, Естонія, Північна Македонія, Перу, Малайзія, Індонезія, Колумбія. Також Україна наближається за цим показником до Угорщини. Обізнаність про фінансові продукти у країнах порівняння та вибірці країн ОЕСР склала 85% та 86%, що вказує на потенціал фінансової інклюзії в Україні.

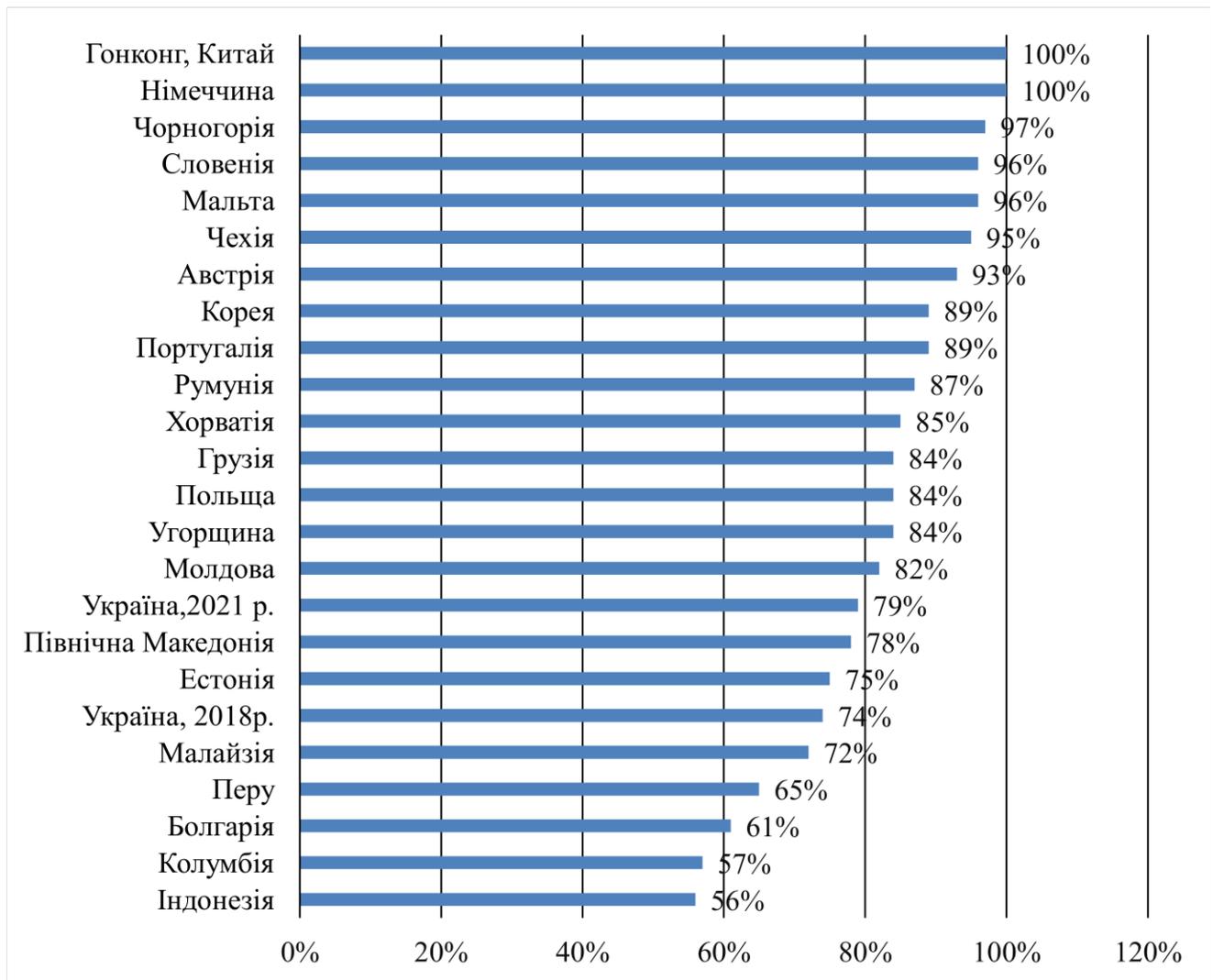

Рис. 1.7. Знання щонайменше 5 фінансових продуктів [34]

Для країн ОЕСР за останній рік 41% респондентів в країнах порівняння та 44% в вибірці країн ОЕСР придбали фінансові продукти).

У 2021 р. 21% респондентів (які і у 2018 р.) зверталися до родичів чи друзів з проханням позичити гроші чи взяти їх на зберігання, уникаючи таким чином придбання відповідних фінансових продуктів. Це відповідає ситуації у країнах порівняння, у вибірці країн ОЕСР цей показник трохи нижчий

Використовуючи дослідження у 2020 році ОЕСР про індекс фінансової грамотності, можна помітити як різняться ситуації у Україні та інших країнах. Загальний індекс фінансової грамотності України становить 55 %. Індекс України є на одному рівні з найнижчим значенням серед 30 країн в опитуванні ОЕСР 2016 року, а саме з індексом Польщі. Результат України також є трохи

нижчим за середнє значення 58% серед шести сусідніх країн з низьким і середнім рівнями доходу, які брали участь в опитуванні ОЕСР (Білорусь, Грузія, Угорщина, Польща, Російська Федерація, Туреччина) [21].

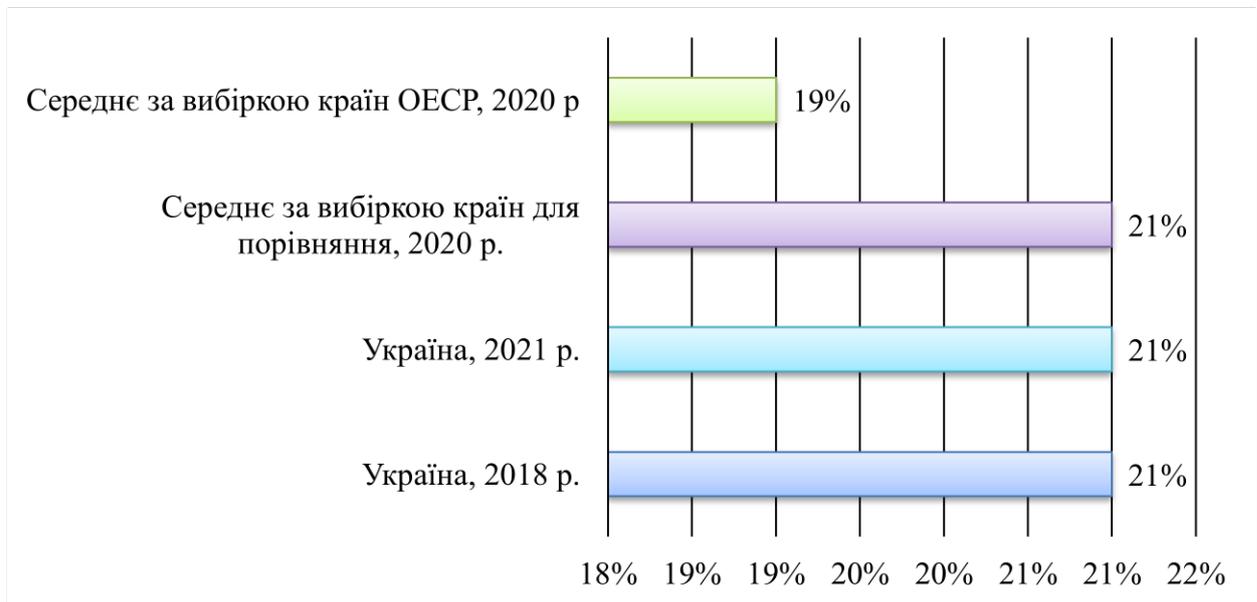

Рис. 1.8. Зверталися до друзів/родичів з проханням позичити гроші або взяти їх на зберігання [34]

Різниця між індексом України та більшістю інших країн пояснюється нижчими результатами за такими компонентами як «ставлення до фінансових питань» і «фінансових знань». Результати досліджень представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Індекс фінансової грамотності: порівняння країн за компонентами

Компонент	Україна, 2020 р.	Середнє значення сусідніх країн, 2016 р.	Середнє значення країн в опитуванні ОЕСР, 2016 р.
Знання (із 7)	4,0	4,4	4,6
Поведінка (із 9)	5,2	4,8	5,4
Ставлення (із 5)	2,4	3,0	3,3
Загальний бал із фінансової грамотності (із 21)	11,6	12	13,2
Загальний індекс фінансової грамотності (у відсотках)	55 %	58 %	63 %

*Складено автором [34]

Отримані результати свідчать, що бал за ставлення до фінансових питань в Україні значно нижчий за бали сусідніх держав та середнє значення всіх країн. Бал України за фінансові знання нижчий за бали сусідів на 0,4 і значно нижчий за середнє значення всіх країн

Підводячи підсумки та узагальнивши світовий досвід зазначимо, що для підвищення рівня фінансової інклюзії необхідно підвищити фінансову грамотність молодого покоління, реформувати вітчизняну освіту активно використовувати засоби масової інформації, Інтернет, можливості дистанційного управління. А найголовніше відновити довіру населення до владних структур та інституцій.

Висновки до розділу 1

Було досліджено теоретичні засади фінансової інклюзії як драйвера розвитку фінансового сектора України, а також її понятійно-категоріальний апарат на сучасному етапі розвитку економіки, що дало змогу більш широко розглянути значення та важливість поняття фінансової інклюзії.

Фінансова інклюзія це не лише вільний доступ до фінансових продуктів і послуг населення, фінансова інклюзія це і національний пріоритет. Тому важливо дбати про інклюзивність фінансової системи за для зменшення бідності, розвитку та підвищення рівня життя населення України.

Українці повинні бути фінансово обізнаними, здатними ухвалити відповідальні фінансові рішення, поділяти європейські цінності, бути готовими до життя за європейськими стандартами. Також повинні вміти складати власний бюджет, вести фінансове планування, зокрема на довгострокову основу, контролювати фінансові розрахунки, заощаджувати та накопичувати.

Дослідження світових тенденцій та міжнародного досвіду дозволило зрозуміти в якому напрямку Україні необхідно рухатися і де сприводе фінансової обізнаності є слабкі місця.

Спираючись на світовий досвід, значним поштовхом для розвитку фінансової інклюзії буде переведення в безготівкову форму транзакцій між українцями та державою. Що дасть змогу суттєво підвищити ефективність цієї взаємодії та скоротити непродуктивні державні витрати.

Необдно також впроваджувати фінансові технології, які являються не лише шляхом до підвищення продуктивності банківської системи, але і збільшення її прибутковості. Це сприятиме підвищенню стійкості та підвищить привабливість вітчизняних банків для іноземних та вітчизняних інвесторів і в свою чергу дозволить людять без проблем користуватися фінансовими послугами.

Визначення головних драйверів фінансового ринку показало, на що потрібно сфокусувати свою увагу для розвитку фінансової інклюзії. Адже внутрішнє споживання, інновації, розвиток малого бізнесу, фінансова стабільність, фінансова інклюзія забезпечать розвиток фінансового сектора і економічне зростання.

Фінансова інклюзія поліпшить якість мільйонів фінансових рішень, які приймаються кожного дня, створить підґрунтя для розвитку фінансового сектору, посилить конкуренцію між фінансовими установами і матиме позитивний вплив на економіку. Збільшить обсяг бізнесу, що у сучасних умовах пандемії є досить важливим чинником. Дозволить людям бути фінансово обізнаними, що у свою чергу дасть змогу частіше купуватимуть фінансові продукти і послуги, які їм дійсно потрібні.

Фінансова інклюзія це стратегічна ціль створення умов для залучення усіх сегментів населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою та ціною, офіційно урегульовані та відповідають потребам населення з метою стимулювання економічного зростання країни та зменшення соціальної нерівності у суспільстві.

Фінансова інклюзія це важливий етап у розвитку фінансового сектору не тільки України, а й світу вцілому.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ

2.1. Загальна характеристика кластерного аналізу: методи, моделі та засоби

Фінансова інклюзія є важливим драйвером економічного розвитку України. Вона полегшує життя та підвищує добробут жителів, допомагає ефективно управляти їхніми активами. Фінансова інклюзія сприяє створенню нового бізнесу, особливо малого і середнього, посилює його фінансову стійкість. Забезпечує зростання ВВП, зниженню рівня корупції та гендерної й економічної нерівності.

Однак існує негативна тенденція в Україні, вона спостерігається через різні непередбачувані події, які формують загрози розвитку фінансової інклюзії. Найбільш глобальними можна виділити такі загрози.

1. Скорочення кількості промислових підприємств та погіршення результатів їх функціонування.

2. Погіршення інвестиційної спроможності, зменшення обсягу інвестиційного капіталу. Поглиблення диспропорційності соціально-економічного розвитку через непривабливість традиційних галузей і територій для інвестування.

3. Зниження доходів населення, що в результаті призводить до послаблення його купівельної спроможності і ставить під загрозу функціонування малих і середніх підприємств, індивідуального підприємства.

4. Труднощі з виплатою заробітної плати працівникам.

5. Зростання заборгованості за бюджетними платежами та погіршення платіжної дисципліни.

Для модернізації основних напрямків економічного розвитку країни, необхідне застосування інноваційних підходів, які можуть кардинально змінити ситуацію і показати шляхи досягнення позитивної динаміки.

В Україні сформувалися об'єктивні умови для позитивних змін у розвитку економіки. За для відновлення вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку, забезпечення високого рівня та конкурентоспроможності економіки необхідне застосування кластерного підходу.

Дослідження процесів кластеризації, оцінюванню ефективності створення роботи, розвитку та стимулюванню кластерів присвячено роботи зарубіжних учених: Б. Дюрана, Д. Ланса, А. Маршала, М. Портера, І. Толенадо, Р. Тріона, У. Уїлліамса та ін. Проблемами формування конкурентоспроможних кластерів, активізації інноваційної діяльності та розвитку загалом займалися такі вітчизняні вчені, як: О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянікін.

В сучасних економічних умовах бізнес, особливо малий і середній, не має можливості росту та розвитку. Це пов'язано з браком нових технологій, ресурсів та необхідних знань.

За таких умов кластерний підхід – це єдиний шлях для розвитку фінансового сектору.

Кластерний підхід концентрує свою увагу на спільному збільшенню ринку, вирішенні завдань бізнесу, спільному розвитку території.

З англійської мови термін “cluster” переводиться як гроно, букет, щітка, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – «зростати разом». Кластер – це також, крім всього іншого, і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області. Подібне значення вкладається і в економічний зміст (визначення, поняття) цього слова.

Кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників

послуг та інших компаній в відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю університетів, агентств, торгових об'єднань у певних областях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу.

Оскільки кластер має досить багато значень, то деякі з них наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Підходи до визначення поняття «кластер»

Автор	Визначення поняття «кластер»
1	2
А. Маршал	Кластер (від англ. cluster – група, скупчення) – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних між собою компаній у відповідних галузях, спеціалізованих постачальників, а також причетних до їх діяльності організацій (університети, торгові об'єднання, агентства із стандартизації), що, конкуруючи між собою, водночас проводять спільну роботу.
М. Портер	Кластер (промислова група) – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного. Кластер – це системно організована група економічно взаємопов'язаних фірм, постачальників, суміжних галузей і організацій, які виникають у певних районах і країнах в цілях отримання конкурентних переваг.
Свен, Превезер	Кластер – велика група фірм пов'язаних галузями в окремій місцевості.
Е. Ж. Фезер	Кластер – не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які більш конкуруючі на основі їх взаємозв'язків.
Є. Безвушко	Кластер – об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою взаємодоповнювальних підприємств.
С. Розенфельд	Кластер – концентрація фірм, які здатні виробляти синергетичний ефект з-за їх географічної близькості, навіть тоді, коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним.
Ж. Мінгальова, С.В. Ткачова,	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників.

Продовження табл. 2.1

1	2
М. Войнаренко	Кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами і органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та економічного зростання. Кластер – це неформальне об'єднання організацій і фірм, зв'язаних між собою технологічно й економічно за ознакою географічної близькості.
Я.Н. Дранев	Кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів виробничої інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості.
В. Чужиков	Кластер – конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову, як концентрація.
С. Соколенко	Кластер або мережева промислова група – це група близьких, географічно взаємопов'язаних підприємств, та організацій, які з ними співпрацюють, спільно діють в певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямків діяльності і взаємодоповненням один одного.
М. Афанасьєв, Л. Мясникова	Кластер – господарський блок, який включає фірми та організації, пов'язані випуском кінцевої продукції і географічним положенням.
Ю.Ковальова	Кластер - це локалізована територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, банківського, приватного сектору, освітніх закладів, органів влади та суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств/організацій, об'єктів інфраструктури, що характеризується виробництвом конкурентоздатних товарів або послуг, наявністю погодженої стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, на якій вона перебуває, і що має істотну соціально-економічну значимість.
І. Пилипенко	Кластер – група географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей і підтримуючих їх інститути, які виробляють подібну або взаємодоповнюючу продукцію і яка характеризується наявністю кластера і їх співробітниками, за рахунок якого підвищується конкурентоспроможність кластера в світовому господарстві.
Н. Семенова	Кластер – сукупність фірм і інших організацій, пов'язаних в певній виробничій області.

*Складено автором [56]

Вперше поняття «кластерний аналіз» було вжито англійським вченим Р. Тріон у 1939 році, у ньому були набори різних алгоритмів класифікацій.

Кластерний аналіз – це загальна назва безлічі обчислювальних процедур, використовуваних при створенні класифікації. У результаті роботи із процедурами утворюються кластери або групи дуже схожих об'єктів. Більш точно, кластерний метод – це багатомірна статистична процедура, що виконує збір даних, які містять інформацію про вибір об'єктів, і потім упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи [61].

Основна мета кластерного аналізу – знаходження груп схожих об'єктів у вибірці. Спектр застосувань кластерного аналізу дуже широкий: його використовують в археології, антропології, медицині, психології, хімії, біології, державному управлінні, філології, маркетингу, соціології та інших дисциплінах. Однак універсальність застосування привела до появи великої кількості несумісних термінів, методів і підходів, що ускладнюють однозначне використання і несуперечливу інтерпретацію кластерного аналізу.

Існує низка невирішених питань, які стосуються особливостей кластерної політики та ролі кластерів у розвитку економіки України. Невирішені наукові проблеми, пов'язані із необхідністю залучення потенціалу кластерів до процесів інноваційного розвитку на різних рівнях функціонування економічної системи країни.

До переваг кластерного аналізу можна віднести те, що за допомогою нього можна здійснити розподіл об'єкта не за одним параметром, а за цілим набором ознак. Крім того він, на відміну від багатьох математично-статистичних методів, не накладає ніяких обмежень на вид розглянутих об'єктів і дає змогу розглядати багато вихідних даних практично довільної природи. Це являється досить вагомим чинником, адже для прогнозування економічного розвитку країни, які мають різні розміри, масштаби та різні одиниці вимірювання, досить складно застосовувати традиційні економетричні підходи.

Кластерний аналіз потребує проведення певних послідовних кроків:

- 1) здійснення вибірки об'єктів для кластеризації;
- 2) вказання множити ознак, за якими оцінюватимуться відібрані об'єкти;
- 3) оцінка міри подібності об'єктів;
- 4) використання кластерного аналізу для створення груп подібних об'єктів;
- 5) перевірка правильності результатів кластерного рішення.

Всі ці кроки відіграють вагому роль у здійсненні кластерного аналізу.

Існує багато різних моделей кластеризації у яких є спільна риса – об'єднання схожих об'єктів у групи. До кластерних моделей відносять [34].

1. Моделі зв'язності. Наприклад, ієрархічна кластеризація або таксономія будуються на основі відстані між вузлами.

2. Центроїдні моделі. Наприклад, метод K-середніх представляє кожен кластер єдиним усередненим вектором.

3. Статистичні моделі. Кластери будуються ґрунтуючись на статистичних розподілах. Таких як багатомірний нормальний розподіл з допомогою EM-алгоритму.

4. Моделі засновані на щільності.

5. Групові моделі. Деякі алгоритми не забезпечують вдосконалену модель для своїх результатів, а просто описують групування об'єктів та ін.

6. Графові моделі. Поняття кліки (така підмножина вершин, в якій кожна пара вершин з'єднана ребром) у графі слугує прототипом кластеру. Пом'якшення вимоги до повної зв'язності (тобто, частина ребер може бути відсутня) призводить до поняття відомого як квазі-кліка.

7. Нейронні моделі. Найбільш відомою моделлю нейронної мережі з навчанням без учителя є нейронна мережа Кохонена. Ці моделі, як правило, можна охарактеризувати як схожі на одну або подібні якійсь з наведених вище моделей, включаючи моделі у підпросторах, коли нейронні мережі реалізують метод головних компонент або аналіз незалежних компонент.

Зазвичай кластеризацією називають набір кластерів, який містить усі об'єкти набору даних. Виділяють два види кластеризації: жорстка (всі об'єкти або належать кластеру або ні); м'яка (всі об'єкти належать кожному кластеру до певної міри).

Серед них виділяють декілька доладних:

- жорстке розбиття на кластери (кожен об'єкт належить рівно одному кластеру);
- жорстке розбиття на кластери з викидами (об'єкт не належить жодному кластеру);
- кластер з перетином (всі об'єкти належать декільком кластерам);
- ієрархічна кластеризація (якщо об'єкт належить нащадку, то він також належить і предку);
- підпросторова кластеризація (в межах даного підпростору кластери не перетинаються, хоч і можуть перетинатись) [4].

Результатом кластеризації є групи об'єктів, об'єднані за певною характеристикою чи характеристиками. Однак ці результати можуть бути інтерпретовані по-різному. Зокрема, при аналізі результатів соціологічних досліджень рекомендується здійснювати аналіз ієрархічними методами, наприклад методом Уорда, при якому всередині кластерів оптимізується мінімальна дисперсія і в результаті створюються кластери приблизно рівних розмірів. Як міра відмінності між кластерами використовується квадратична евклідова відстань, що сприяє збільшенню контрастності кластерів.

На сьогодні існує велика кількість методів розбиття груп об'єктів на кластери. Існує декілька десятків алгоритмів і ще більше їх модифікацій. Методи кластерного аналізу дозволяють розв'язувати наступні задачі:

- проведення класифікації об'єктів з урахуванням ознак, що відбивають сутність, природу об'єктів. Розв'язок такої задачі приводить до поглиблення знань про сукупності об'єктів, які піддаються класифікації;

– перевірка висунутих припущень про наявність певної структури в досліджуваній сукупності об'єктів, тобто відбувається пошук існуючої структури;

– побудова нових класифікацій для явищ, які вивчені мало, коли потрібно установити наявність зв'язків усередині сукупності і спробувати привнести в неї структуру.

Методи кластерного аналізу можуть бути ієрархічними і неієрархічними (рис. 2.1).

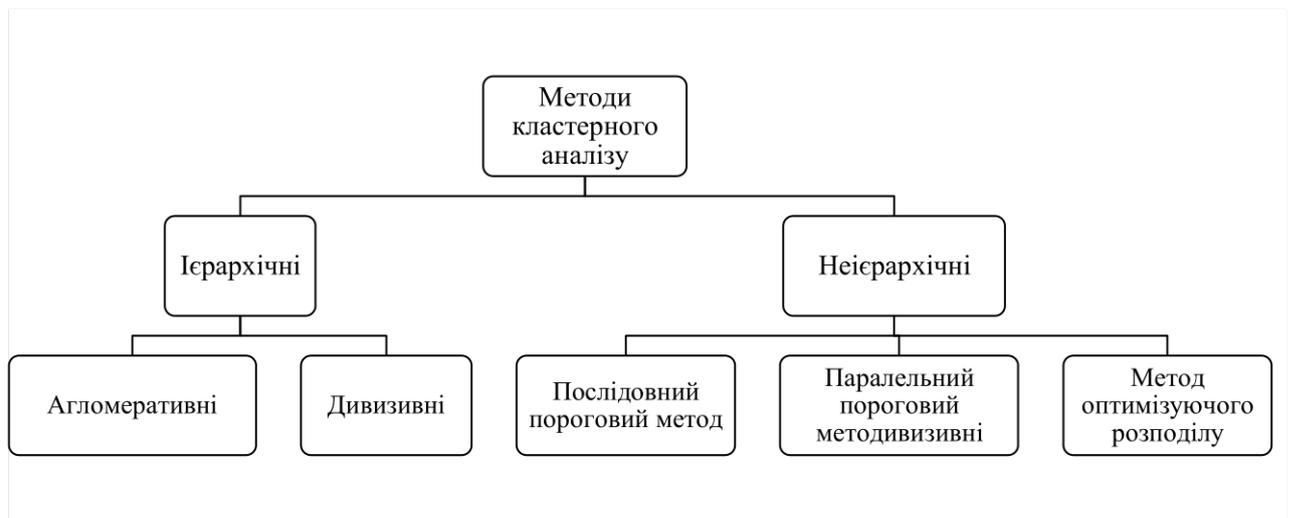

Рис. 2.1. Методи кластерного аналізу [56]

Ієрархічні методи кластерного аналізу характеризуються тим, що процес об'єднання об'єктів при їх використанні має ієрархічний характер і може бути поданий у вигляді дендрограми (деревоподібної діаграми).

Дендрограма (dendrogram, від грец. dendron – "дерево") – деревоподібна діаграма, що містить n рівнів, кожний з яких відповідає одному із кроків процесу послідовного укрупнення кластерів.

При цьому на кожному кроці кількість кластерів змінюється в бік збільшення або зменшення. Робота більшості таких методів ґрунтується на обчисленні матриці схожості, яка містить міри відстаней – числа, що виражають "схожість" кожних двох об'єктів. Робота ієрархічних методів проілюстрована на рис. 2.2. Залежно від напрямку аналізу (розділення чи

об'єднання об'єктів) ієрархічні методи поділяються на агломеративні (об'єднувальні) і дивизивні (розділові).

Ієрархічні агломеративні методи (Agglomerative Nesting, AGNES) характеризується послідовним об'єднанням початкових елементів і відповідним зменшенням числа кластерів.

Усі такі методи переглядають матрицю схожості розмірності $N \times N$ (де N – кількість об'єктів) і послідовно об'єднують найбільш схожі об'єкти. Послідовність об'єднань кластерів можна подати візуально у вигляді дендрограми.

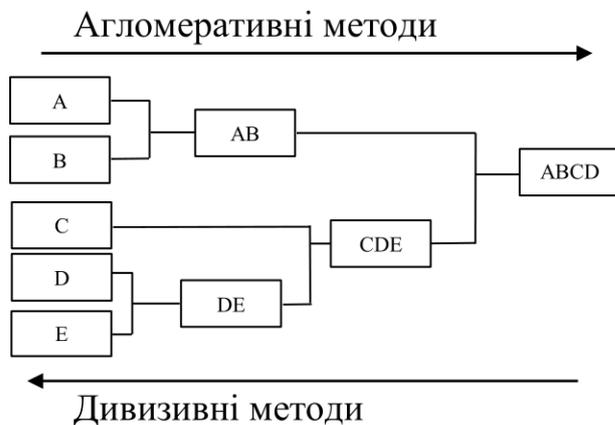

Рис. 2.2. Ієрархічні методи

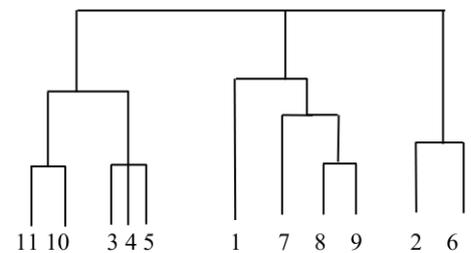

Рис. 2.3. Вертикальна дендрограми

*Складено автором [36]

Числа 11, 10, 3 тощо відповідають номерам об'єктів або спостережень вхідної вибірки. На першому кроці кожне спостереження – це один кластер, на другому кроці спостерігаємо об'єднання таких спостережень: 11 і 10; 3, 4 і 5; 8 і 9; 2 і 6. На другому кроці триває об'єднання в кластери: спостереження 11, 10, 3, 4, 5 і 7, 8, 9. Даний процес триває доти, поки всі спостереження не об'єднуються в один кластер. Для повної кластеризації цими методами на основі матриці схожості розмірністю $N \times N$ потрібно $N-1$ кроків.

Кожен крок, на якому об'єднується пара об'єктів, подається гілкою цього дерева. Дерево зображує ієрархічну організацію зв'язків між декількома точками даних. На найнижчому рівні всі точки незалежні; на другому рівні

вони поєднуються в групи, на найвищому рівні вони усі об'єднуються в одну велику групу.

Тепер виникає питання стійкості знайденого кластерного рішення. По суті, перевірка стійкості кластеризації зводиться до перевірки її достовірності. Тут існує емпіричне правило – стійка типологія зберігається при зміні методів кластеризації. Результати ієрархічного кластерного аналізу можна перевіряти ітеративним кластерним аналізом методом k-середніх. Якщо при порівнянні групи збігаються більше, ніж на 70 % (понад 2/3 збігів), то кластерне рішення приймається.

Перевірити адекватність рішення, не вдаючись до допомоги інших видів аналізу, не можна. Принаймні, в теоретичному плані ця проблема не вирішена. Деякі додаткові методи перевірки стійкості відкидаються з певних причин:

- кофенетична кореляція – не рекомендується і обмежена у використанні;
- тести значущості (дисперсійний аналіз) – завжди дають значущий результат;
- метод повторних випадкових вибірок – не доводить правильність рішення;
- тести значущості для зовнішніх ознак – придатні тільки для повторних вимірювань;
- методи Монте-Карло – дуже складні і доступні тільки досвідченим математикам.

Кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки та передумовою структурних зрушень у епоху поширення передових цифрових виробничих технологій. Сьогодні українська промисловість знаходиться в кризі (падіння виробництва у промисловості за 2020 р. склало 1,8%, у переробній промисловості -2%). За оцінками Міністерства економіки у 2021 р. падіння ВВП очікується на рівні 4,2%, випуску промислової продукції на 6,1%, а обсягу експорту на 14,3%. Відтак уряд повинен зосередитись на інструментах підвищення стійкості та

конкурентоспроможності національного бізнесу. Серед таких інструментів вагоме місце займає кластерна політика як зусилля держави у напрямі створення, розвитку та підтримці кластерів.

Завдяки цілеспрямованій політиці сприяння розвитку кластерів в Україні можливо вирішити щонайменше декілька нагальних проблем: 1) розбудувати ланцюги постачання товарів та послуг на базі вітчизняних середньо-високотехнологічних виробництв з подальшою їх інтеграцією до європейських ланцюгів доданої вартості; 2) реалізувати дослідницько-інноваційні стратегії розумної спеціалізації; 3) вирішити проблеми екології та ефективного використання ресурсів шляхом запровадження екологічних інновацій, еко-індустріальних кластерів та парків.

Розбудова кластерної політики в Україні може спиратися на успішний міжнародний досвід та партнерство з бізнесом. Вона лише потребує більшої уваги та підтримки з боку ключових міністерств в економічній сфері, органів влади та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, було проведено кластерний аналіз, який дозволив перетворити великий обсяг різнобічної інформації в упорядкований, компактний вигляд. Це сприяло підвищенню рівня наочності, зрозумілості та сприйняття результатів аналізу, а також створило підґрунтя для прогнозування.

2.2. Кластерний аналіз України за ключовими групами населення

Було здійснено опитування для проведення кластерного аналізу України. Кластерний аналіз України охоплював всю її територію, крім АР Крим, території Донецької та Луганської областей, які не підконтрольні Уряду України.

Для підвищення рівня фінансової інклюзії важливо розуміти різні групи населення, з якими потрібно працювати. Для визначення сегментів аудиторії опитування проведено кластерний аналіз. Було сформовано чотири широких

групи у структурі населення України (на основі змінних дослідження). Кожній групі було присвоєно назву.

«Студенти»

Молодь віком до 29 років зазвичай студенти та молоді сім'ї. Проживають у містах, часто із батьками. Відчувають фінансовий комфорт та загалом мають високий рівень фінансового добробуту завдяки більш високому сімейному доходу. Вони належать до тих, хто найбільше задоволений своїм фінансовим станом, навіть якщо їхні фінансові можливості обмежені. У центрі уваги витрати, а не заощадження. Рівень фінансової грамотності найвищий (Група 1: 81% населення).

«Зразкові сім'ї»

Люди переважно віком від 29 до 50 років, які працюють. Вони мають трохи вищий рівень доходу. Відчувають фінансовий комфорт. Мають середній бал із фінансової грамотності (Група 2: 3% населення).

«Сім'ї у скрутному становищі»

Люди здебільшого віком від 29 до 50 років. Низький рівень фінансового добробуту, не відчувають фінансового комфорту, мають відносно низький дохід. Мають низький бал з фінансової обізнаності. Вони добре планують використання доходу, але досить часто для того, щоб звести кінці з кінцями беруть кредит. Рівень освіти середній (Група 3: 16% населення).

«Пенсіонери»

Старше покоління віком понад 55 років, переважно на пенсії. Мають найнижчий рівень доходу і найнижчий рівень фінансового добробуту, ледве зводять кінці з кінцями. Дуже низький рівень фінансової грамотності (Група 4: 1% населення).

Кластерний аналіз України застосовувався до змінних чотирьох основних категорій:

- поведінка (наприклад, чи маєте ви якісь фінансові цілі);
- демографія (наприклад, освіта) та соціальний статус;

- фінансовий добробут (наприклад, до якої групи ви можете віднести свою сім'ю);
- ставлення (чи хотіли б ви більше дізнатися стосовно фінансової сфери)

Змінні були масштабовані за стандартизованою шкалою від 0 до 100, 0 – це найнижче фіксоване значення, а 100 – найвище. Наприклад, в опитуванні брали участь особи від 16 до 79 років. Тоді, особі віком від 16 до 29 років присвоювалося стандартне значення 0, а особі віком від 60 до 79 років – стандартизоване значення 100. Особам віком 30-59 років (середнє значення) одержували стандартизоване значення 50. У разі змінних «так/ні» (наприклад, чи обізнані ви у фінансовій сфері) особам присвоювалося стандартне значення 0 (ні) або 100 (так).

У таблиці нижче наведено чинники у порядку важливості. Наявність такого показника як навчання у закладі (освіта) вважалось визначальним чинником, що формував кластер студенти.

Таблиця 2.2

Провідні чинники кластерного аналізу в розрізі України

	Кластери			
	Студенти	Зразкові сім'ї	Сім'ї у скрутному становищі	Пенсіонери
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
% населення в кластері	81 %	17 %	2%	1 %
Чинник↓	Середнє	Середнє	Середнє	Середнє
Освіта	85	78	100	75
Вік	0	50	50	100
Розмір населеного пункту	52	64	30	0
Відчуття фінансового комфорту	31	48	29	0
Особистий дохід	30	78	35	50
Наявність банківського рахунку	55	85	50	50
Відчуття обізнаності у фінансовій сфері	32	71	50	0
Остаточний середній бал	40	68	49	29

*Складено автором [67]

Отже, кластерний аналіз становить вагому роль під час систематизації інформації. За його допомогою з великої маси інформації було сформовано чотири групи у структурі населення України, а також визначено провідні чинники кластерного аналізу для даних груп. Це дало нам змогу побачити для якого кластеру який чинник є визначальним.

2.3. Передумови та чинники впливу на розвиток фінансової інклюзії в Україні

Проблема доступності фінансових послуг (фінансова інклюзія) для населення актуалізується останніми роками. Між тим, банківська установа забезпечує фінансову інклюзію її користувачів, що є важливим чинником не лише економічного розвитку, інвестиційної привабливості, підприємницького клімату, а й соціальної стабільності.

Розглядаючи фінансову стійкість як рівний доступ до фінансових послуг можна побачити, що на фінансове включення впливає багато факторів.

Рис. 2.4. Чинники впливу на фінансову інклюзію

*Складено автором [78]

Політичні чинники впливу: зумовлюють потребу в передбачуваності соціально-економічної політики і базових макроекономічних параметрів, формують довіру до державних фінансових інститутів. На сьогодні, на відміну

від підприємств, фінанси домашніх господарств найменш активно регулюються державою. Втрата довіри до держави в Україні відбувалася значно динамічніше, ніж у світі в цілому.

Економічні чинники впливу: цінова і товарна політика держави зумовлюють потребу в наявності зручних інструментів інвестування. Домашні господарства мають певні особливості формування і використання фінансових ресурсів. Згідно офіційної звітності Державної служби статистики України основним наповнювачем доходів домогосподарств є грошові доходи

Соціальні чинники впливу: освітня політика повинна відповідати потребам росту економічного і промислового потенціалу держави. Незважаючи на доволі високий освітній рівень громадян України. Зовсім не мають освіти понад два мільйони українців. З проблемами освітньої політики держави як чинника соціального впливу на фінансову безпеку домогосподарств тісно пов'язана політика в сфері зайнятості.

До зовнішніх чинників впливу на фінансову інклюзію можна віднести:

- рівень життя населення;
- фінансова стабільність економіки;
- чисельність населення, його віковий склад, рівень зайнятості;
- рівень кадрового та наукового забезпечення ринку;
- вплив науково-технічного прогресу на діяльність суб'єктів фінансової системи;
- фактори місткості та насиченості ринку;
- фактори системи захисту прав споживачів; інформаційна закритість фінансового ринку;
- фінансове шахрайство;
- рівень фінансової культури населення;
- рівень впровадження інформаційних систем і технологій;
- рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку;
- ступінь тінізації економіки;
- розвиток ринку фінтех-послуг;

До внутрішніх факторів впливу можна віднести:

- місце проживання;
- обмежені знання про фінансові послуги і низький рівень фінансової грамотності;
- рівень доходів населення;
- відсутність юридичної ідентичності.

Більш детально розглянемо деякі з них.

Низький рівень довіри до фінансового сектору. Через це населення користується досить обмеженим колом фінансових послуг: комунальні платежі, банківські рахунки, використання пластикових карток та користування банкоматами. Досить мало українців робить заощадження, пояснюючи це недовірою до фінансових установ. Кожен четвертий споживач мав негативний досвід користування фінансовими послугами. Найбільш проблемними стали банківські депозити, споживчий кредит та банківська кредитна картка.

Місце проживання. Більшість банків відкривають свої філії у прибуткових районах, тому жителі сільської місцевості мають ускладнений доступ до фінансових послуг.

Відсутність прозорості надання фінансових послуг. Споживачам фінансового сектору необхідне надання повної, простої для сприйняття, адекватної та можливої для співставлення інформації щодо вартості фінансових продуктів, їх умов і притаманним їм ризиків.

Низький ступінь поширення фінансових послуг в Україні. Багато українців не мають банківського рахунку та більшість користуються лише базовими фінансовими послугами. Вони майже не користуються так званими інвестиційними послугами та фінансовими інструментами такими як акції, облігації або інвестування в недержавні пенсійні чи інвестиційні фонди.

Обмежені знання про фінансові послуги і низький рівень фінансової грамотності. Неповна базова освіта і низький рівень фінансової грамотності є основними перешкодами для доступу до різних фінансових послуг для

окремих осіб. Деякі категорії населення не розуміються на фінансових продуктах і мають слабкі уявлення щодо засадничих принципів функціонування фінансового ринку.

Соціально-політичне становище країни. Наприклад, через фінансові кризи багато людей не змогли отримати назад депозити з проблемних банків, та не мали можливості вчасно заплатити по іпотечі, споживчих кредитах та карткових рахунках.

Скорочення банківських відділень. Насамперед це відбувається – у сільських громадах і має бути з урахуванням впровадження заходів щодо компенсації ризиків негативного впливу наслідків цього процесу, що передбачає синхронізацію з фактичним поширенням дистанційних розрахунків та врахування системного ефекту, який не може бути оцінений суто в категоріях ефективності банківського капіталу.

Споживачі банківських послуг стикаються з проблемами на тлі скорочення кількості банківських відділень, та чинників, що стоять на перешкоді поширенню дистанційних розрахунків. Необхідні ключові напрями активізації впровадження та поширення дистанційних платежів в країні, серед яких – поширення систем мобільних платежів та платежів готівкою за допомогою терміналів, зниження попиту на готівку, підвищення рівня фінансової обізнаності споживачів, розвиток цифрових навичок населення тощо.

Незначний рівень доходів жителів країни та відсутність уявлення про витрати, які вони здійснюють. Фінансова спроможність людей завжди відіграє ключову роль у доступі до доступних фінансових послуг. Бідним людям неможливо отримати доступ до фінансових послуг, навіть якщо ці послуги створені для групи з низьким рівнем доходу. Досить високим є рівень безробіття. Більшість українських домогосподарств має обмежені ресурси, тому основні статті витрат для них – це продукти харчування та повсякденні потреби. Четвертій частині українців взагалі нічого не вдається заощаджувати.

Перелік факторів фінансової інклюзивності слід доповнити таким важливим чинником, як рівень довіри до фінансових інститутів. Цей чинник є особливо актуальним для України, де сьогодні спостерігається криза довіри, унаслідок чого поширюється тенденція зберігання заощаджень населення поза банківською системою. Згідно з даними опитування, проведеного українською компанією «Inmild», тільки 11% респондентів зберігає в банках більшу частку власних заощаджень, 7% – половину заощаджень, 49% – лише незначну частку. Таким чином, третина (33%) опитаних респондентів, що мають заощадження, не довіряє комерційним банкам і зберігає власні кошти поза банками

Також, низький рівень фінансової інклюзивності в Україні пов'язаний з наявними проблемами щодо захисту прав споживачів і фінансової грамотності людей. Дослідження вказують, що наявна система захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг не повною мірою відповідає загальним принципам Організації економічного співробітництва та розвитку і призводить до недовіри до фінансових інститутів з боку населення та, як наслідок, до низького рівня фінансової інклюзивності.

Серед ризиків фінансової інклюзії, можна зазначити:

1) неефективність скорингових моделей банків і, відповідно, ризик концентрації кредитів неплатоспроможним верствам населення за зростаючої конкуренції серед банків. Так, недостатня увага до платоспроможності позичальників і зниження стандартів кредитування через конкуренцію між банками призводять до виникнення ризику суттєвого погіршення якості портфеля, особливо у кризових умовах;

2) низька частка небанківських фінансових установ в активах фінансового ринку і, відповідно, значні системні ризики банківської системи;

3) наявність значного резерву фінансових ресурсів домогосподарств, який може бути залучений до фінансової системи. Рівень користування населенням банківськими послугами, особливо кредитуванням, є досить низьким;

4) висока доларизація депозитів і кредитів обумовлюватиме високий попит на іноземну валюту.

Отже, вплив на фінансову інклюзію мають багато факторів, наприклад, вплив депозитів, скорочення кредитів, низький рівень фінансової грамотності та інші.

Висновки до розділу 2

У другому розділі магістерської роботи проведено кластерний аналіз України. Кластерний аналіз – ефективний спосіб класифікації об'єктів за їх ознаками. Для проведення кластерного аналізу України з усього сегменту опитаних сформовано чотири групи, масштабовано змінні за стандартизованою шкалою. Чинники були наведені у порядку важливості. Це дозволило нам побачити, який чинник для якого кластеру був визначальним

Досліджено вплив чинників на фінансову інклюзію як драйвер розвитку фінансового сектору. Багато в чому рівень охоплення фінансовими послугами залежить від місця проживання, населеного пункту. Наприклад, у сільській місцевості де майже нема доступу до фінансових послуг існує більш упереджене та негативне ставлення до фінансової системи. Також, на фінансову інклюзію впливають політичні, економічні, соціальні чинники.

Говорячи про ризики фінансової інклюзії можна назвати і низьку частку небанківських установ, наявність значного резерву фінансових ресурсів домогосподарств, висока доларизація депозитів і кредитів.

З вище сказаного зрозуміло, що необхідно провести оздоровлення фінансової системи за для розвитку фінансової інклюзії. Тому що, від фінансової грамотності залежить не тільки добробут окремого громадянина, а й економічний розвиток країни. Тому треба збільшити обсяг фінансових ресурсів країни за допомогою підняття рівня виробництва, стримувати інфляційні процеси, наблизити фінансову систему України до стандартів Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз рівня фінансової інклюзії України

Фінансова грамотність і фінансова інклюзія є не тільки світовими проблемами, а й проблемами України. Однак соціальна, політична та економічна ситуація в країні наділяє їх певними унікальними рисами. Довіра жителів до фінансових установ знаходиться на низькому рівні. Сама ж довіра в свою чергу, визначається складною взаємодією змінних: контекстуальні чинники (макроекономічні результати, рівень інфляції та зайнятості); чинники, що характеризують культуру (ставлення й переконання); рівень знань; а також відчуття справедливого ставлення під час здійснення фінансових транзакцій.

Для аналіз стану рівня фінансової інклюзії України було проведено дослідження, яке надавало детальну інформацію про стан фінансової грамотності, в тому числі було визначено головні проблеми, які призводять до порівняно низького бала, а також демонстрація того, що знання, ставлення і звички населення у фінансових питаннях можуть впливати на якість життя.

Для цього було розроблено Google форму, на якій представлено опитування у вигляді анкети. Анкета складалася з 22 запитань і охоплювало такі теми: фінансова поведінка (наприклад, планування, заощадження фінансових ресурсів); ставлення до фінансових питань; сприйняття населенням фінансового добробуту; знання фінансових продуктів і користування ними; демографія (наприклад, вік освіта, дохід, розмір населеного пункту). В опитуванні взяли участь 70 жителів України у 2019 і 2021 році. Змінилися категорії людей. Це жителі різних вікових груп, з різним рівнем обізнаності, як з великих міст так і сіл, селищ та хуторів.

Дане опитування було проведено у 2019 році, а також повторно у 2021 році.

Таблиця 3.1

Розподіл за типами населених пунктів (2019 рік)

Тип населеного пункту за розміром	%
Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб)	39%
Селище міського типу (від 3 000 до 15 000 осіб)	4%
Невелике місто (від 15 000 до 100 000 осіб)	21%
Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб)	36%

*Складено автором

Таблиця 3.2

Розподіл за типами населених пунктів (2021 рік)

Тип населеного пункту за розміром	%
Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб)	39%
Селище міського типу (від 3 000 до 15 000 осіб)	4%
Невелике місто (від 15 000 до 100 000 осіб)	21%
Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб)	36%

*Складено автором

Таблиця 3.3

Розподіл за віком та статтю (2019 рік)

Вік	Усього	Стать	
		Чоловіки	Жінки
16-19	24%	24%	22,5%
20-29	60%	50%	62,5%
30-39	6%	7%	5%
40-49	9%	11%	7,5%
50-69	0%	0%	0%
70-79	1%	3%	2,5%
Усього	100%	100%	100%

*Складено автором

Розподіл за віком та статтю (2021 рік)

Вік	Усього	Стать	
		Чоловіки	Жінки
16-19	16%	6%	10%
20-29	61%	16%	45%
30-39	10%	9%	1%
40-49	9%	6%	3%
50-69	0%	0%	0%
70-79	4%	2%	2%
Усього	100%	39%	61%

*Складено автором

Проведення даного опитування дало змогу визначити рівень фінансової обізнаності по Україні у 2019 році та 2021 році, бали представлені у відсотках.

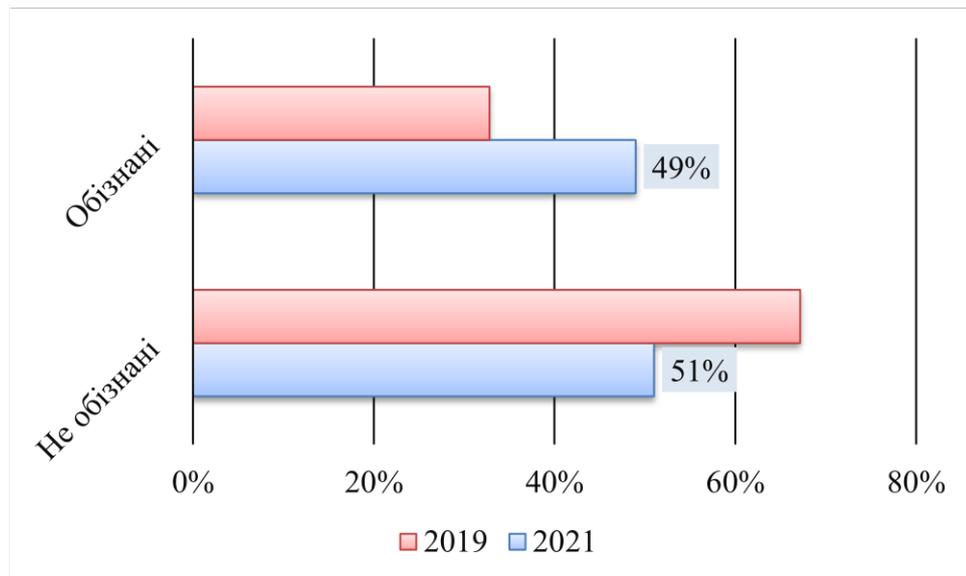

Рис. 3.1. Обізнаність у фінансовій сфері жителів України

*Складено автором

Порівнюючи 2019 і 2021 роки можна побачити позитивну тенденцію, адже кількість необізнаних жителів зменшилася, а обізнаних навпаки збільшилася. Однак результати могли бути і кращими, адже половина жителів необізнані у 2021 році.

Фінансова інклюзія залежить від деяких характеристик.

Стать. Беручи до уваги середнє значення такої характеристики, як стать, розрив між чоловіками (26 осіб) та жінками (44 особа) досить незначний.

У 2021 році достатньо обізнаними у фінансовій сфері вважають себе 14 чоловіків та 11 жінок.

Вік. Якщо брати до уваги таку характеристику як вік, то значення у 2019 та 2021 році залишилися незмінними. Найвищий бал із фінансової грамотності зафіксовано у віковій групі 20-29 років, найнижчий – у групі 70-79 років, середній – у групі 16-19 років, дещо нижчий у групі 30-39 років і 40-49 років.

Дохід. Більш високий бал із фінансової грамотності пов'язаний із більш високим фінансовим доходом.

Таблиця 3.5

Рівень фінансової обізнаності за особистим доходом (2019 рік)

Дохід	Відповідь	
	Так	Ні
Важко сказати/ Не знаю	9%	39%
До 3000 грн	14%	13%
Від 3001 до 5000 грн	0%	16%
Від 5001 до 10000 грн.	32%	21%
Від 10001 до 20000 грн.	18%	8%
Від 20001 до 30000 грн	4%	0%
Більше 30000 грн.	23%	3%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Таблиця 3.6

Рівень фінансової обізнаності за особистим доходом (2021 рік)

Дохід	Відповідь	
	Так	Ні
Важко сказати/ Не знаю	8%	24%
До 3000 грн	4%	12%
Від 3001 до 5000 грн	8%	8%
Від 5001 до 10000 грн.	18%	36%
Від 10001 до 20000 грн.	50%	20%
Від 20001 до 30000 грн	8%	0%
Більше 30000 грн.	4%	0%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Освіта. Беручи до уваги кількість осіб у групі і їхніх відповідей про обізнаність у фінансовій сфері «так» або «ні», найвищий бал з фінансової обізнаності у осіб з другою вищою освітою у 2019 році. Уже у 2021 році це особи з вищою освітою ступеня бакалавр та магістр. Це свідчить про те, чим вищий рівень освіти, тим вищий бал фінансової грамотності.

Таблиця 3.7

Рівень фінансової обізнаності за освітою в розрізі України (2019 році)

Освіта	Відповідь	
	Так	Ні
Повна середня освіта (11 класів)	14%	11%
Середня спеціальна освіта (технікум, ПТУ)	14%	20%
Неповна вища (як мінімум три роки вищого навчального закладу)	43%	36%
Вища освіта – бакалавр	5%	23%
Вища освіта – магістр (спеціаліст)	10%	7%
Друга вища освіта або аспірантура	14%	3%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Таблиця 3.8

Рівень фінансової обізнаності за освітою в розрізі України (2021 рік)

Освіта	Відповідь	
	Так	Ні
Повна середня освіта (11 класів)	4%	17%
Середня спеціальна освіта (технікум, ПТУ)	4%	13%
Неповна вища (як мінімум три роки вищого навчального закладу)	4%	17%
Вища освіта – бакалавр	56%	13%
Вища освіта – магістр (спеціаліст)	28%	40%
Друга вища освіта або аспірантура	4%	0%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Розмір населеного пункту. Значні відмінності очевидні також у типі населеного пункту за розміром. У місті бал із фінансової обізнаності є найвищим за обома роками. А от беручи до уваги село, селище або хутір, то можна побачити, що рівень фінансової обізнаності там є найнищим.

Таблиця 3.9

Рівень фінансової обізнаності за розміром населеного пункту (2019 рік)

Тип населеного пункту за розміром	Відповідь	
	Так	Ні
Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб)	32%	41%
Селище міського типу (від 3 000 до 15 000 осіб)	0%	5%
Невелике місто (від 15 000 до 100 000 осіб)	9%	27%
Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб)	59%	27%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Таблиця 3.10

Рівень фінансової обізнаності за розміром населеного пункту (2021 рік)

Тип населеного пункту за розміром	Відповідь	
	Так	Ні
Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб)	17%	44%
Селище міського типу (від 3 000 до 15 000 осіб)	17%	8%
Невелике місто (від 15 000 до 100 000 осіб)	8%	12%
Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб)	58%	36%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Фінансова поведінка жителів розкривалася в опитуванні через декілька питань:

- чи особа займається плануванням власних повсякденних і/чи регулярних витрат ТА особисто плануванням витрат у домогосподарстві;
- чи особа ставить перед собою фінансові цілі ТА що вона особисто робила для її досягнення;
- якими фінансовими продуктами користується особа.

Потрібно звернути увагу на два параметри, які впливають на фінансову поведінку: реальні доходи та споживчі настрої населення. Говорячи про ситуацію спричинену пандемією, можна сказати, що падіння було значно меншим порівняно з попередніми кризами: у 2009 році ВВП скоротився на 15,1%, а у 2014–2015 роках – на 6,8% та 9,9% відповідно.

Реальні наявні доходи українців у 2020 р. зменшувалися лише у другому кварталі, а за результатами року показали зростання на 2,6%.

Безробіття зросло з 8,2% у 2019 р. до 9,5% за результатами 2020 р. та 10,4% у першому кварталі 2021 р.

Зниження індексу споживчих настроїв в Україні було не таким значним, як у Європі. Зокрема під час другого місяця карантину (квітень 2020 року) індекс споживчих настроїв втратив 7 в.п. Ця втрата була невеликою у порівнянні із погіршенням споживчих настроїв у квітні відносно березня у європейських країнах (зокрема, у Польщі та Угорщині падіння індексу сягнуло 37 в.п., в Німеччині - 26 в.п., в Іспанії - 13 в.п., в Італії - 10 в.п). Схильність українців вірити у короткостроковість кризи (в перспективі одного року) та оптимізм щодо розвитку у наступні 5 років утримав споживчі настрої від різкого падіння. Зокрема, позитивні настрої можуть бути пов'язані із ефективною комунікацією НБУ та уряду. Водночас найбільш вразливим до кризи виявився індекс доцільності робити великі покупки: він сягнув історичного мінімуму в квітні 2020 р., проте відновив зростання вже в червні 2020 р. Протягом 2021 р. споживчі настрої впевнено поліпшуються: липень 2021 р. за значеннями індексу відповідає рівню весни 2019 р.

Всього було поставлено 6 запитань за фінансову поведінку жителям. Кожному питанню було присвоєно однакову питому вагу (0,018). Середній бал за фінансову поведінку становить 3,9 (2019 рік) та 4,6 (2021 рік) за шкалою від 0 до 6.

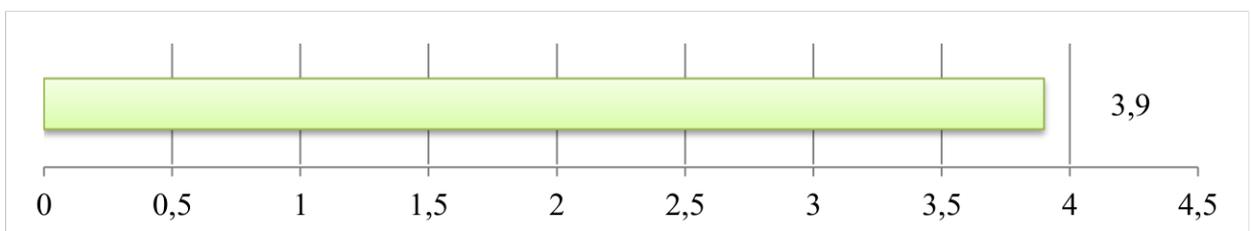

Рис. 3.2. Бал за поведінку 2019 рік

*Складено автором

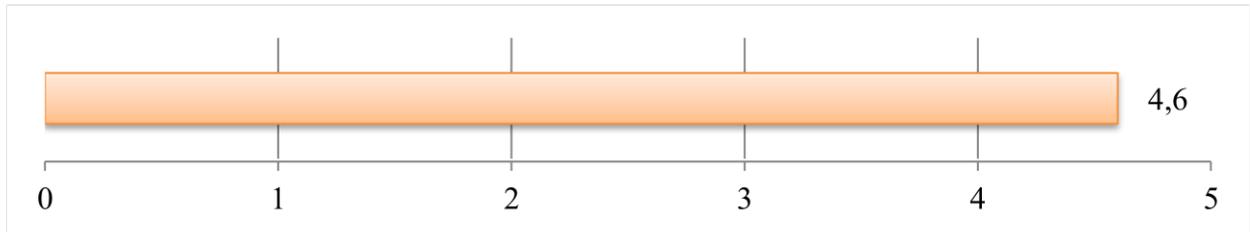

Рис. 3.3. Бал за поведінку 2021 рік

*Складено автором

Респондентів запитали, чи займаються вони плануванням власних повсякденних і/чи регулярних витрат. У 2019 році 64,2% відповіли – так, 28,4% – ні, 7,5% – не знають. У 2021 році 83,7% відповіли – так, 16,3 – ні. Це означає, що більша частина жителів правильно розподіляє свій дохід, що є позитивною тенденцією, а третина напевно стикається з грошовими труднощами.

В ситуації з плануванням витрат у домогосподарстві дещо інша.

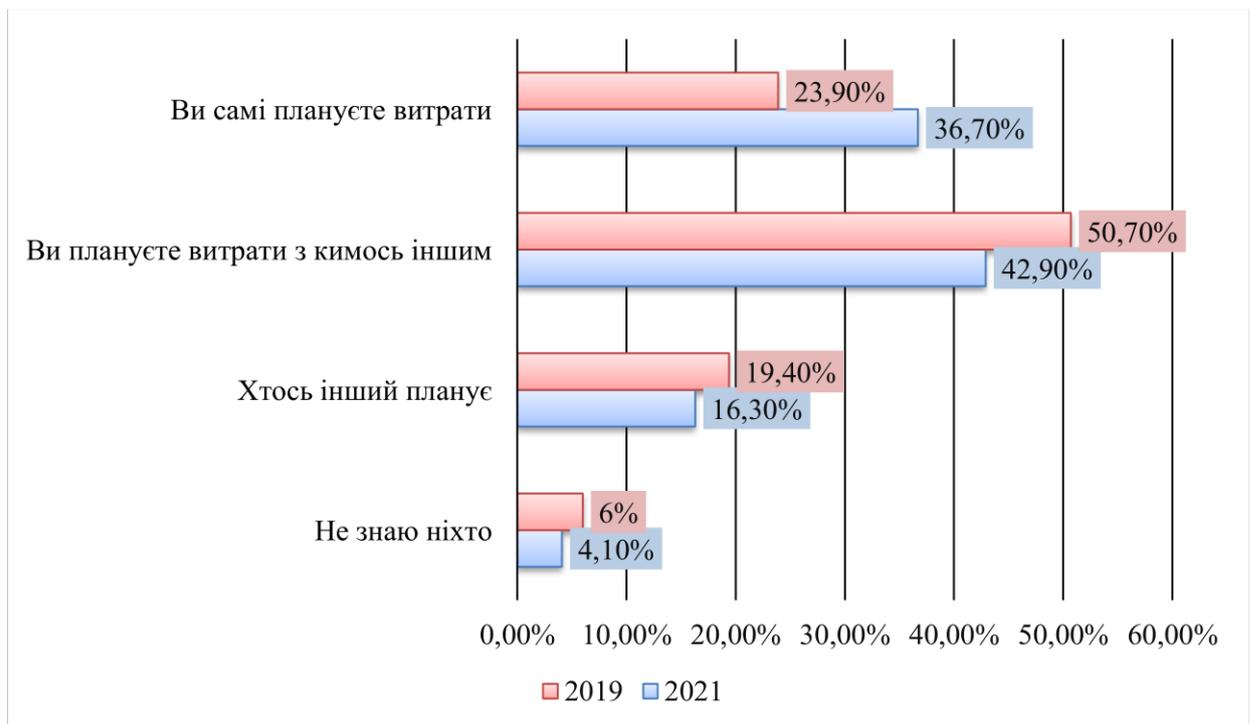

Рис. 3.4. Планування витрат у домогосподарстві

*Складено автором

Уміння розпоряджатися власними доходами і доходами домогосподарства, залишати в пріоритеті важливі і термінові витратні статті, відкладати фінанси на виплати за позиками (у разі їх наявності), заощадження – дозволить уникнути життя в борг.

Фінансову ціль має близько 91% жителів, 6% не мають цілі і 3% не знають, чи ставить їхня родина і вони особисто перед собою, якісь фінансові цілі так було у 2019 році. У 2021 році відбулися зміни, майже всі жителі, а це 98% ставлять перед собою фінансові цілі, такі як сплата за навчання в університеті, купівля автомобіля або квартири, позбутися/не мати боргів тощо. Серед осіб віком 20-29 років відсоток тих, які встановлюють перед собою такі цілі, більше 60%. Лише одна особа віком 20-29 років, не ставляє перед собою якихось фінансових цілей.

На реалізації поставлених цілей, жителі спрямовують певні дії:

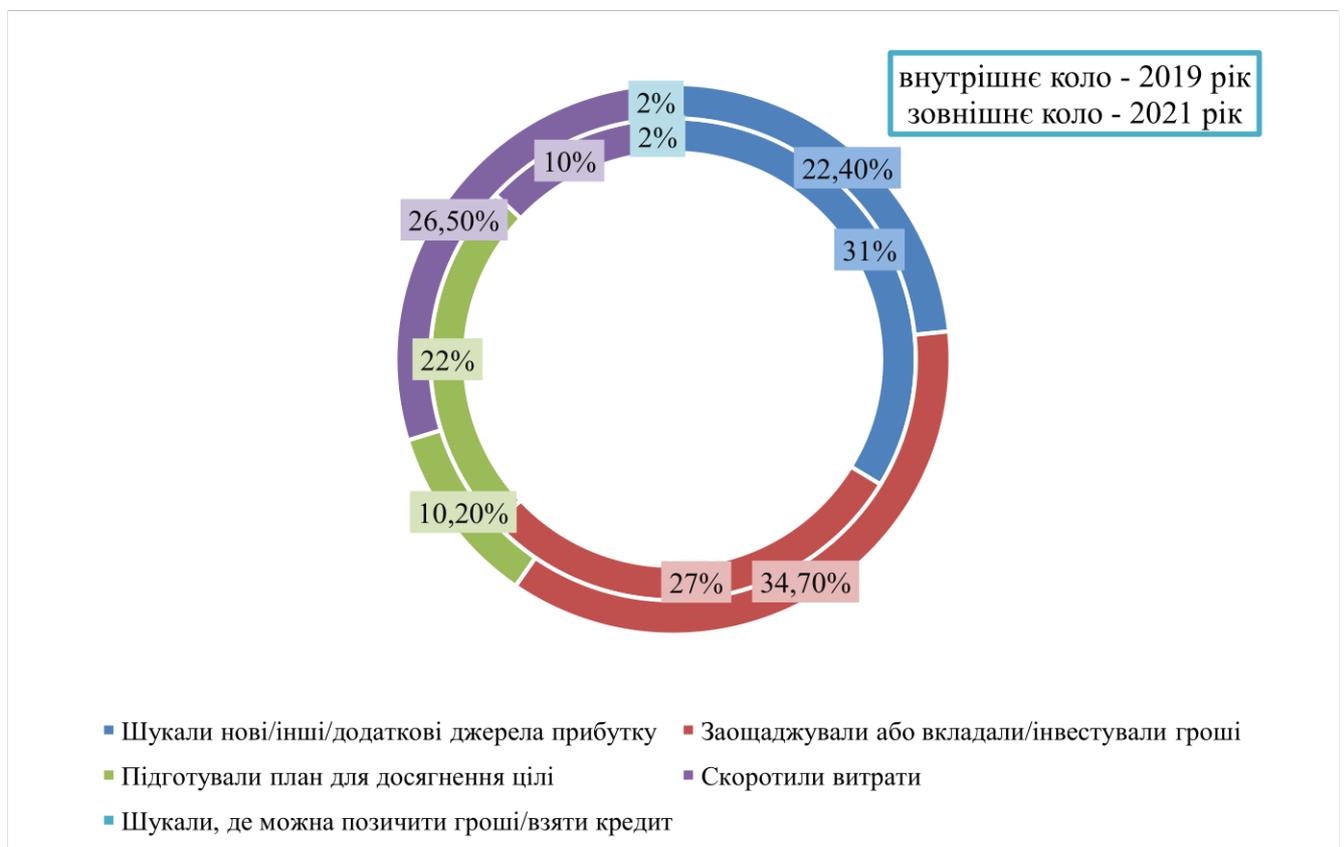

Рис. 3.5. Дії респондентів для реалізації поставлених цілей

*Складено автором

Також 6% (2019 рік) і 2% (2021 рік) нічого не роблять для досягнення фінансової цілі, а 2% за обидва роки не знають, що їм робити для її досягнення.

Іноді доходи не повністю покривають витрати. Це актуальна ситуація оскільки велика частина населення зазнає фінансових труднощів. 38,8% (2019 рік) та 39,6% (2021 році) опитаних сказали, що іноді (протягом попередніх 12 місяців) їхні доходи не покривали витрати. 16% людей с особистим доходом вище 5000 грн на місяць також стикалися з цією проблемою. Тобто, коли дохід не покриває витрати це не лише проблема низького доходу. Відсоток відповідей на питання: «Чи траплялося з Вами, що упродовж останніх 12 місяців доходи не повністю покривали витрати?», представлено на рисунку 2.4.

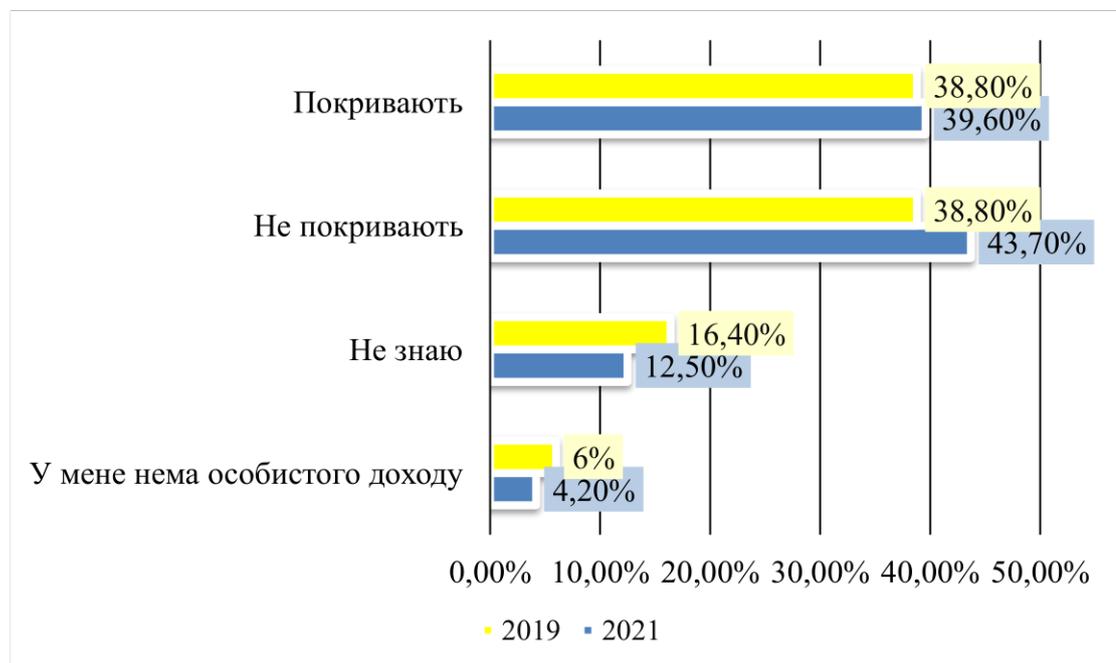

Рис. 3.6. Відповіді на питання: чи ваші доходи повністю покривають витрати

*Складено автором

Сьогодні на фінансовому ринку представлено багато фінансових продуктів. Рівень користування фінансовими продуктами низький. Лише 52% опитаних, сказали, що за попередні два роки користувалися фінансовими продуктами, а 65% жителів мають рахунок у фінансовій установі у 2019 році. Можливо це пов'язано з тим, що частина респондентів не усвідомлює, що вони, насправді, мають банківський рахунок, зокрема, для соціальних виплат.

У 2021 році 67,4% користуються фінансовими продуктами, а 62 % опитаних мають банківський рахунок. Хоча ситуація майже не змінилася, але видно позитивні зміни. Однак рівень користування фінансовими продуктами мав би бути набагато вище, адже сучасне життя не можна уявити навіть просто без поточного, платіжного рахунку. Відсоток користування кредитною карткою високий, це свідчить і про недостатній рівень доходів і про перевищення витрат над доходами. Однак кредитами на автомобіль, кредитами під заставу майна, іпотекою або кредитом на житло користується досить незначний відсоток населення.

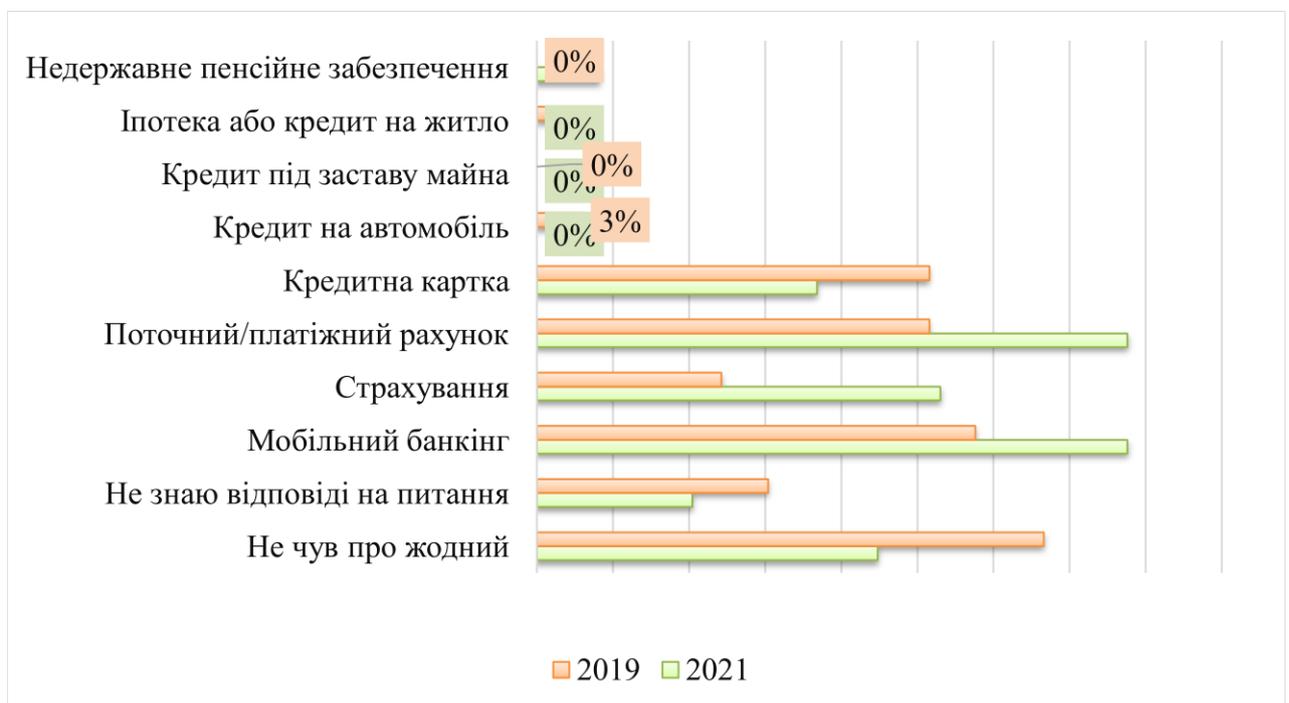

Рис. 3.7. Користування фінансовими продуктами в Україні

*Складено автором

Хоча більшість людей принаймні чули про основні фінансові продукти, користуються ними набагато менше. Це свідчить про те, що головною перешкодою на шляху до фінансової інклюзії є не відсутність обізнаності споживачів, а, можливо, відсутність належних продуктів, низька довіра споживачів, надто висока ціна або невизнання споживачами переваг таких продуктів [24].

Низький рівень користування банківськими рахунками та іншими фінансовими продуктами призводить до серйозних наслідків: по-перше гроші заощаджуються більш ефективно, якщо вони накопичуються на банківському рахунку, по-друге, за готівкової економіки банкам лишається менше ресурсів для кредитування інвестиційної діяльності, іпотеки [26].

Оскільки сучасний світ рухається до цифрових технологій у даному опитуванні респондентам було поставлено декілька запитань стосовно цієї теми. Впровадження цифрових фінансових технологій надає користувачам можливість розширення доступу до фінансових послуг, оскільки дозволяє вирішити проблему нерівномірного доступу до банківського обслуговування різних категорій громадян (міські та сільські жителі, маломобільне населення) у країнах з нерівномірною банківською інфраструктурою. Цифрова фінансова доступність володіє рядом переваг. Цифрові технології дозволяють знижувати витрати банків на обслуговування клієнтів, скорочувати обсяг ручної роботи з документами, а потенційна можливість переходу клієнтів на обслуговування в інших фінансових інститутах сприяє підтримці високої якості фінансових послуг та розвитку конкуренції.

На питання чи є у вас смартфон, респонденти 100%-во відповіли – так у 2019 та 2021 роках, однак не всі вони користуються платіжними додатками.

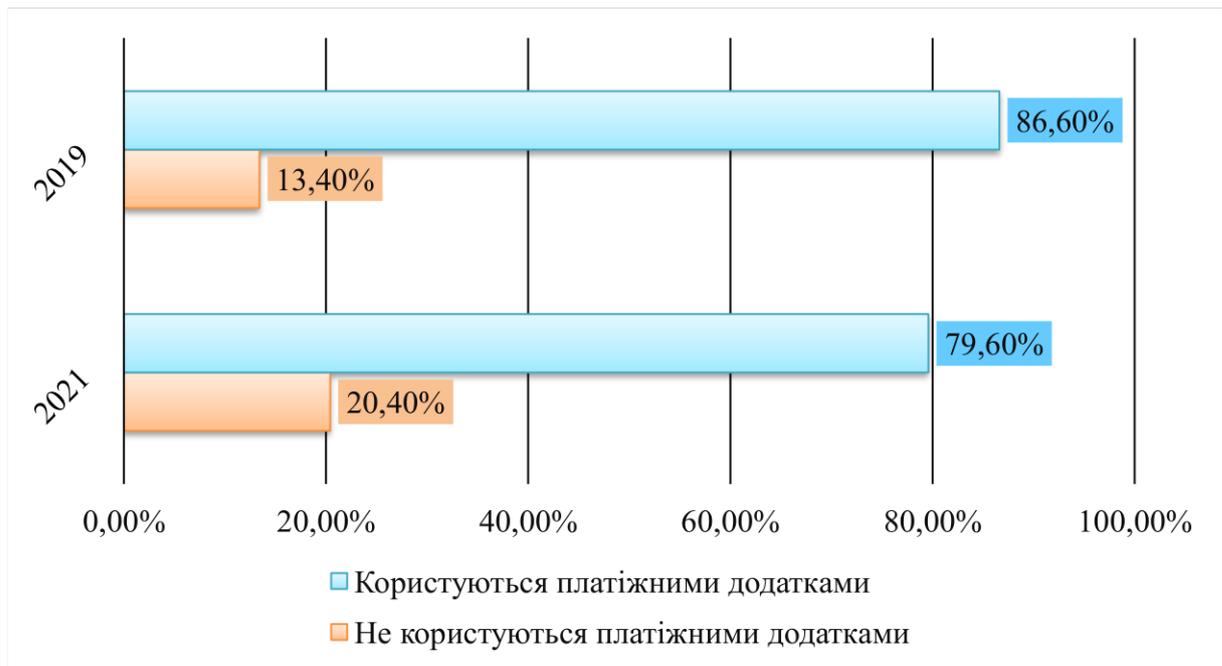

Рис. 3.8. Користування платіжними додатками

*Складено автором

Готівка являється пройденим етапом, безготівкові розрахунки забезпечують прозорість фінансової системи і допомагають їй відповідати канонам сучасності. Готівка – це гроші (монети або купюри), які знаходяться у вільному обігу на руках у населення і використовуються в сфері обігу товарів і послуг.

Безготівкові розрахунки – швидкий, зручний та безпечний спосіб оплатити товари та послуги. Розширення сфери безготівкових розрахунків сприяє прозорості платежів та економічному росту країни.

Безготівковим розрахункам, як правило віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягається значна економія витрат на їх здійснення. Крім цього, широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяє чинне законодавство з огляду на можливість вивчення, регулювання і контролю грошового обороту підприємств [10].

Якщо брати ситуацію по країні, то більша частина населення, віддає перевагу безготівковим розрахункам у 2019 і 2021 роках.

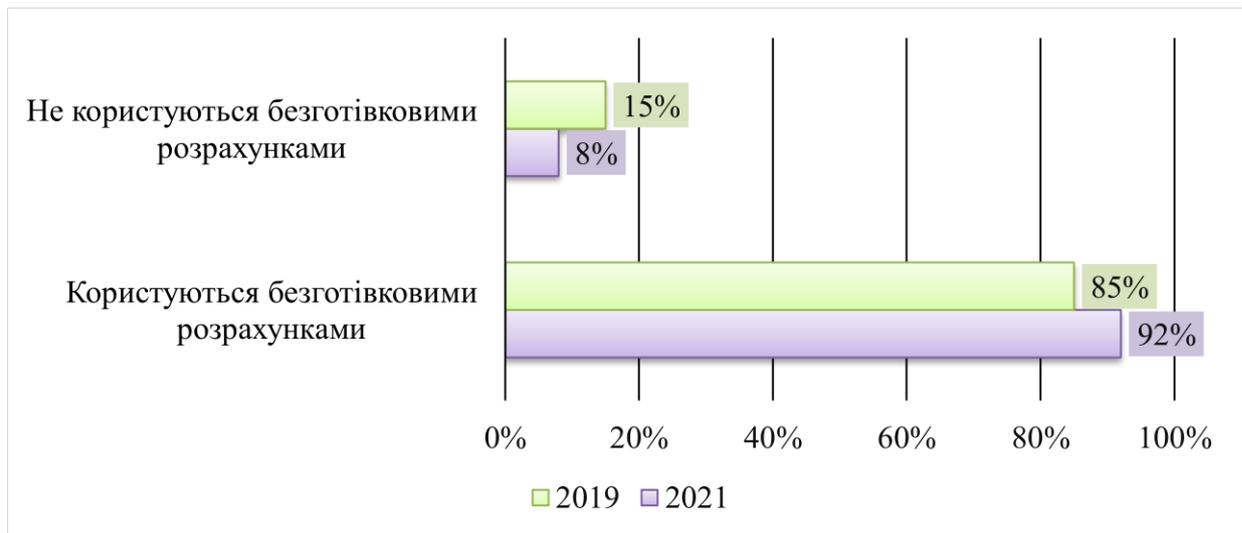

Рис. 3.9. Використання безготівкових розрахунків

*Складено автором

У 2021 році користувачів безготівкових розрахунків стало більше майже на 8%.

На запитання, про те чи зручніше розраховуватися карткою 58 опитаних відповіли – так у 2019 році та 62 опитаних у 2021 році. Напевно це пов'язано з тим, що майже всі торгові підприємства і підприємства сфери обслуговування мають термінали для прийому платежів за платіжними картками. Тому без проблем за допомогою картки можна розрахуватися в торговій мережі, при цьому всі дії по списанню грошей з рахунку контролюються особисто.

Таблиця 3.11

Розрахунок карткою/готівкою в 2019 рік

	%	осіб
Розраховуватися карткою зручніше	87%	58
Розраховуватися готівкою зручніше	8%	7
Не знаю	6%	5
Усього	100%	70

*Складено автором

Таблиця 3.12

Розрахунок карткою/готівкою в 2021 році

	%	осіб
Розраховуватися карткою зручніше	87%	58
Розраховуватися готівкою зручніше	8%	7
Не знаю	6%	5
Усього	100%	70

*Складено автором

Ситуація у 2021 році не змінилася в порівнянні з 2019 роком.

Онлайн розрахунки це доступно, швидко і якісно, але не зовсім безпечно. Що стосується ситуації щодо опитування, то 87% (2019 рік) і 82 % (2021 рік) користуються такими розрахунками, 11,9% (2019 рік) та 18% (2021 рік) віддають перевагу іншим розрахункам, а інші 1,5% – не знають, що таке онлайн розрахунки і чи здійснювали вони їх.

Оплата комунальних сервісів онлайн – це простий, швидкий і надійний спосіб оплати. 50 і 59 респондентів у 2019 і 2021 роках відповідно, знають як оплатити комунальні сервіси онлайн, а 20 і 11 – не знають. Це вказує на низький результат, адже сьогодні змушує бути більш обізнаним у сучасних технологіях, хоча у 2021 році збільшилася кількість тих хто знає як оплатити комунальні сервіси онлайн.

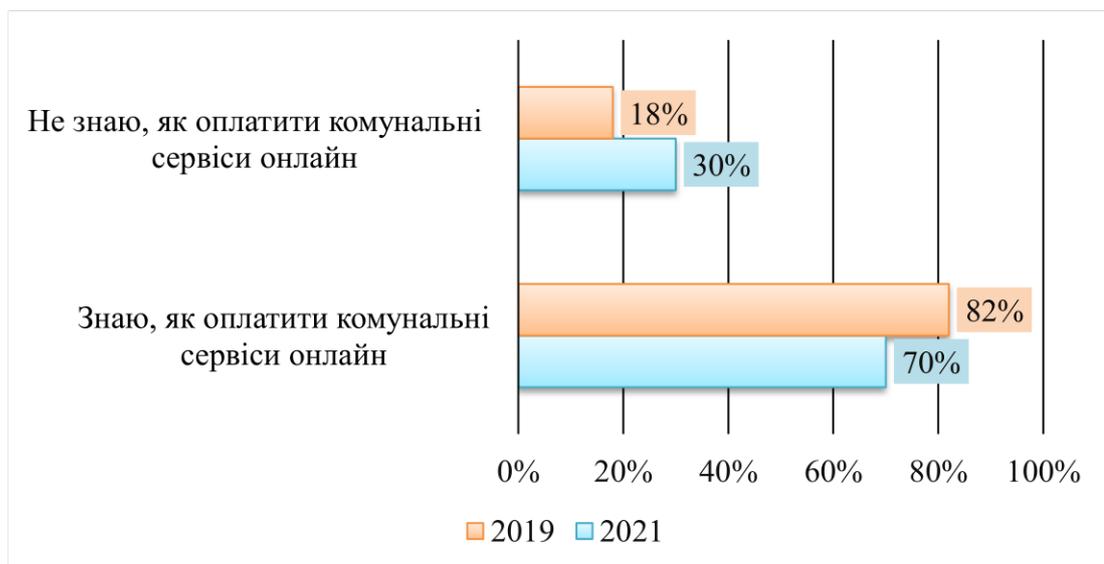

Рис. 3.10. Вміння оплатити комунальних сервісів онлайн

*Складено автором

Банківський рахунок – платіжний інструмент, що використовується для перерахування грошей, оплати послуг і товарів безготівковим способом. Наявність банківського рахунку є невід’ємною частиною сучасного життя. У 2019 році – 52,2% мають банківський рахунок, а уже у 2021 році – 62,8%, а 13,4% у 2019 році і 15 % у 2021 році – навіть не один.

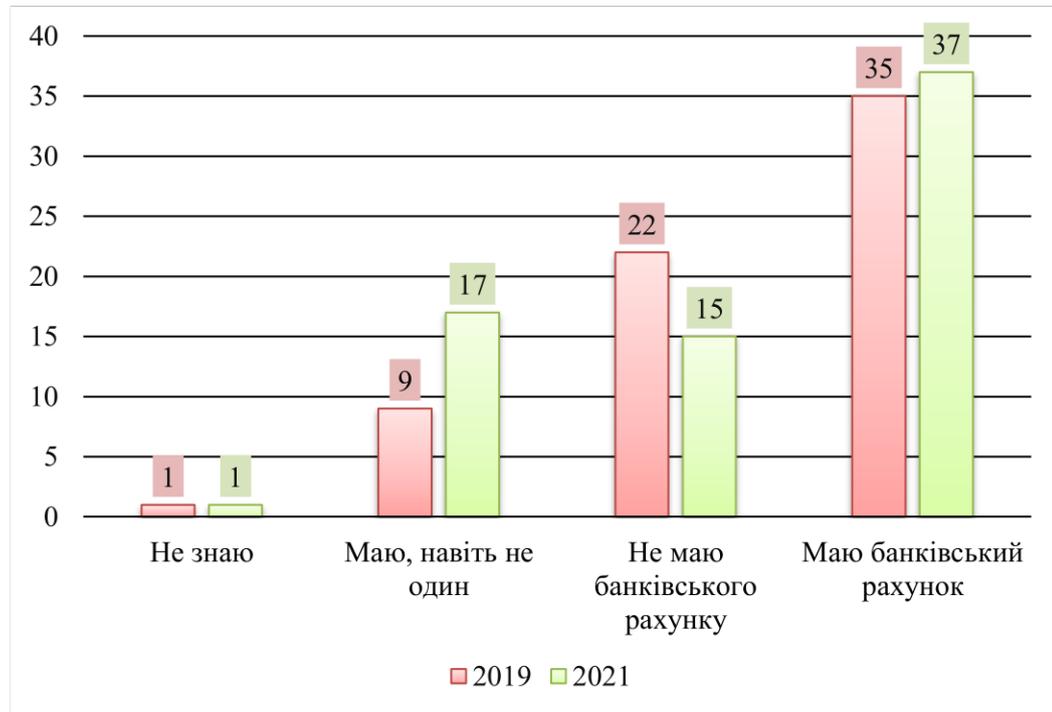

Рис. 3.11. Наявність банківського рахунку в жителів (всього було 70 осіб опитаних)

*Складено автором

У даному опитуванні наявність банківського рахунку зважаючи на тип населеного пункту за розміром майже однакова, але можлива похибка, через різну кількість опитаних у групах.

Таблиця 3.13

Наявність банківського рахунку жителів міст та сіл у 2019 році

Чи є у вас банківський рахунок?	Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб), %	Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб), %
Так	45%	63%
Ні	33%	33%
Так, навіть не один	22%	4%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Таблиця 3.14

Наявність банківського рахунку жителів міст та сіл у 2021 році

Чи є у вас банківський рахунок?	Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб), %	Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб), %
Так	70%	44%
Ні	13%	44%
Так, навіть не один	17%	12%
Усього	100%	100%

*Складено автором

Зважаючи на те, що лише третина жителів вважають себе обізнаними у фінансовій сфері, а більша половина ні, було поставлено запитання, стосовно того, чи хотіли б респонденти знати більше про фінансову галузь.

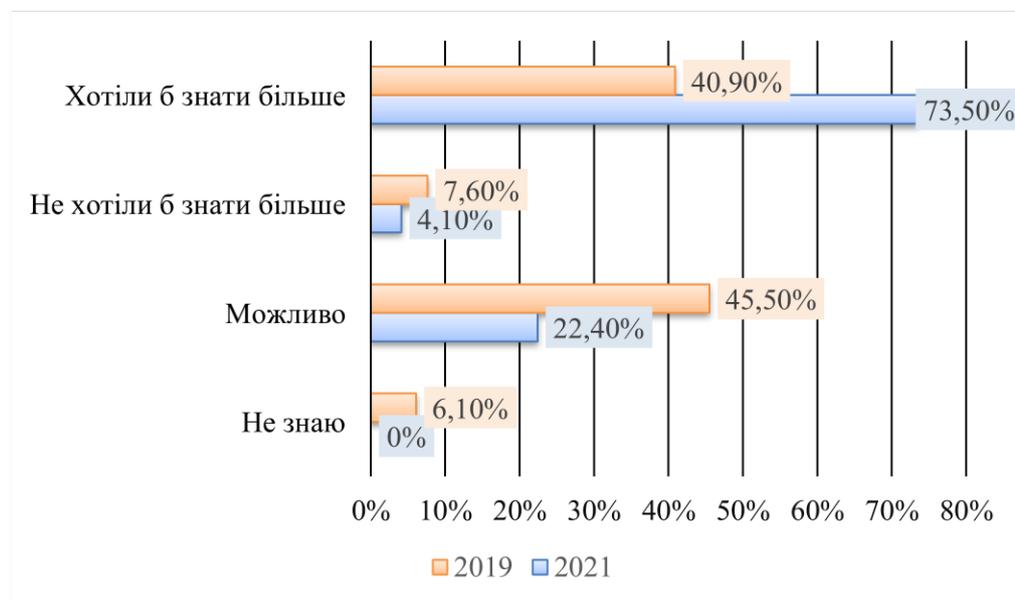

Рис. 3.12. Ставлення до підвищення знань стосовно фінансової галузі

*Складено автором

Порівнюючи вікові групи, стосовно підвищення рівня фінансової обізнаності, найбільше відповідей, які стосуються покращення рівня знань у фінансовій галузі у групі від 20 до 29 років. А найменше значення у людей віком 70-79 років, тобто пенсіонерів. Адже для людей похилого віку поняття фінансової інклюзії досить незрозуміле. Їм важко користуватися навіть звичайними платіжними картками, набагато зручніше для них отримувати пенсію на пошті, тому вони і не хочуть більше знати про фінансову інклюзію.

Таблиця 3.15

Ставлення до підвищення знань стосовно фінансової галузі
в 2019 році за віковими групами

Вік	Відповіді			
	Так	Ні	Можливо	Не знаю
16-19	7%	1,5%	15%	0%
20-29	30%	3%	22%	5%
30-39	1,5%	3%	0%	1,5%
40-49	1,5%	1,5%	6%	0%
50-69	0%	0%	0%	0%
70-79	0%	0%	1,5%	0%
Усього	100%			

*Складено автором

Таблиця 3.16

Ставлення до підвищення знань стосовно фінансової галузі
в 2021 році за віковими групами

Вік	Відповіді			
	Так	Ні	Можливо	Не знаю
16-19	8%	0%	6%	0%
20-29	40%	5%	16%	0%
30-39	10%	0%	0%	0%
40-49	10%	0%	0%	0%
50-69	0%	0%	0%	0%
70-79	5%	0%	0%	0%
Усього	100%			

*Складено автором

Таким чином у даному підпункті було зібрано великий обсяг цінної інформації про рівень фінансової обізнаності в 2019 та 2021 роках. Проаналізовано зв'язок між фінансовою грамотністю і використанням фінансових продуктів.

Якщо порівняти два роки, то можна помітити, що фінансово обізнаних в 2021 році стало більше майже на 20 %. Набагато вища фінансова обізнаність у тієї частини населення, що за останні два роки користувалась банківським рахунком, порівняно з тими хто не користувався.

Недосить високий рівень фінансової обізнаності за два роки у віковій групі 16-19 років, це свідчить про те, що необхідно підвищувати рівень фінансової обізнаності підлітків і молоді. Більшість жителів, вважають, що необхідно запровадити викладання фінансової грамотності у середніх загальноосвітніх школах.

Фінансова поведінка жителів в 2019 році знаходиться на середньому рівні (3,9 з 5) однак у 2021 році вона підвищилася, що є позитивною тенденцією. Більша частина респондентів займаються плануванням власних повсякденних (або регулярних) витрат. Майже 50% опитаних у домогосподарстві планують витрати разом з кимось іншим.

Майже всі жителі ставляють перед собою і своєю родиною, якісь фінансові цілі. На реалізацію поставлених цілей респонденти спрямовують певні дії. Третина населення шукають нові/інші/додаткові джерела прибутку у 2019 році, а вже у 2021 році заощаджували або вкладали чи інвестували кошти.

Актуальною є ситуація коли доходи не покривають витрати. Це свідчить не лише про низький дохід, але й про незначний рівень обізнаності у фінансовій сфері, не вмінню планувати і розподіляти витрати.

В Україні користуються різними фінансовими продуктами. Найбільше – кредитна картка (25,8% – 2019 рік), (18,4% – 2021 рік) поточний платіжний рахунок (25,8% – 2019 рік) і (38,8% – 2021 рік) мобільний банкінг (15,2% – 2019 рік), (38,8% – 2019 рік) і ще у 2021 році почали більше використовувати страхування (26,5%). Досить багато користуються платіжними додатками. Більшість віддають перевагу безготівковим розрахункам, через те що це зручно. 70% у 2019 році і 82% у 2021 році знають як оплатити комунальні сервіси онлайн.

Банківський рахунок є невід'ємним інструментом у сучасному світі. Більша половина опитаних за два роки мають банківський рахунок, а деякі навіть не один. Однак користувачів могло б бути значно більше, тому це вказує на незначний рівень довіри респондентів до банківських установ.

Банкам необхідно завоювати довіру населення, якій також сприятимуть дієве законодавство про захист прав споживачів і пруденційний нагляд за банками.

Рівень користування банківськими рахунками жителів міст і сіл майже на одному рівні у 2019 і 2021 роках. Користування банківськими рахунками має значну кореляцію з більш високим рівнем фінансової грамотності. Для сформування грамотної поведінки, стосовно користування банківськими послугами, потрібно банківським установам провести програму навчання стосовно таких фінансових тем.

Майже половина жителів, хотіли б знати більше стосовно фінансової сфери, а ще половина можливо хотіли б знати більше, тобто основна частина населення хочуть більше розбиратися у фінансовій сфері. Адже фінансова обізнаність і грамотність допомагає домогтися фінансового благополуччя і зберегти його протягом усього життя. Вона являє собою подушку безпеки, яка дозволяє не панікувати у непередбачуваних ситуаціях.

Фінансова інклюзія і вміння користуватися фінансовими продуктами є невід'ємною частиною життя. Тому необхідно підвищувати рівень фінансової обізнаності жителів, через те що фінансова грамотність вигідна, престижна і досить корисна. Вона допомагає змінити життя на краще, вчить рухатися до успіху і працювати над своїми знаннями у фінансовій сфері.

Якщо підбити підсумки по порівнянню 2019 і 2021 років можна побачити позитивні зміни. Населення стало більш діджиталізованим. Воно стало обізнанішим у фінансовій сфері. Частіше розраховується картою, адже це зручно і в умовах пандемії безпечно. Здійснює покупки онлайн, що дозволяє економити час. Навчилося оплачувати різні комунальні послуги онлайн. З поширенням пандемії уряди країн запровадили екстрені заходи підтримки й сприянню діяльності, пов'язаної з цифровими технологіями. Такі рішення сприятимуть надалі сталому й інклюзивному розвитку економіки України та підвищення добробуту простих українців.

3.2. Вплив рівня фінансової інклюзії на добробут населення

У сучасному світі люди щодня приймають багато фінансових рішень, проте вони часто не замислюються про наслідки, які потім впливають на їхній добробут. Фінансовий добробут є важливою складовою держави в цілому. В загальному добробут – це забезпеченість населення потрібними духовними, соціальними, культурними і речовими благами для їх життя, а конкретно речами, пропозиціями та критеріями, які готові задовольнити різні людські потреби [13].

Фінансовий добробут в свою чергу – один з показників соціально-економічного розвитку країни. Який характеризується великою кількістю критеріїв: доходи населення, видатки на споживання, наявне майно, розшарування суспільства та інші.

Є переконливі взаємозв'язки між фінансовою обізнаністю та фінансовим добробутом. Нещодавні дослідження в Австрії, Норвегії, Канаді, Ірландії, Новій Зеландії доводять, що фінансовий добробут сімей напряму залежить від регулярних заощаджень та уникнення захоплення кредитами для поточних витрат. Але поки немає досліджень, які оцінюють безпосередній вплив фінансової обізнаності на економіку. Аналітики не можуть виокремити вплив цього чинника поміж багатьох інших [14].

Прийняття правильних фінансових рішень та фінансовій обізнаності сприяє три чинника:

- 1) повинна бути пропозиція необхідних продуктів за доступною ціною;
- 2) необхідний адекватний захист прав споживачів, щоб населення могло довіряти цим продуктам;
- 3) потрібна фінансова обізнаність, аби правильно скористатися цими продуктами.

Для визначення фінансового добробуту мешканцям було поставлено низку питань, про аспекти якості їхнього життя.

Фінансова грамотність – це один із чинників, що підвищує фінансовий добробут людини, разом з іншими чинниками, як-от її дохід і зовнішнє середовище. Фінансова грамотність та фінансова інклюзія не є самоцілями.

Понад 50% респондентів у 2019 і 2020 роках вважають рівень свого добробуту високим. 25% (2019 рік) і 47% (2020 рік) опитаних сказали, що їм вистачає коштів тільки на їжу та одяг.

Таблиця 3.17

Дохід/купівельна спроможність домогосподарства (2019 рік)

	%
Ледве зводимо кінці з кінцями	1,5%
Не вистачає коштів навіть на їжу	1,5%
Вистачає коштів на їжу але придбання одягу викликає фінансові труднощі	13,4%
Вистачає коштів на їжу та одяг, але придбання товарів тривалого користування викликає труднощі	25,4%
Можемо купувати товари тривалого користування, але не можемо дозволити дуже дорогі покупки, такі як автомобіль	43,3%
Можемо дозволити собі дуже дорогі покупки, такі як квартира, дача та багато інших	6%
Важко сказати/Не знаю	9%
Усього	100%

*Складено автором

Таблиця 3.18

Дохід/купівельна спроможність домогосподарства (2021 рік)

	%
Ледве зводимо кінці з кінцями	0%
Не вистачає коштів навіть на їжу	0%
Вистачає коштів на їжу але придбання одягу викликає фінансові труднощі	4%
Вистачає коштів на їжу та одяг, але придбання товарів тривалого користування викликає труднощі	47%
Можемо купувати товари тривалого користування, але не можемо дозволити дуже дорогі покупки, такі як автомобіль	45%
Можемо дозволити собі дуже дорогі покупки, такі як квартира, дача та багато інших	2%
Важко сказати/Не знаю	2%
Усього	100%

*Складено автором

Рівень добробуту набагато нижчий для осіб старше 70 років, а у віковій групі від 20 до 29 років він досить високий і це спостерігається як у 2019 так і в 2021 роках. Можливо це пов'язано з тим, що для молоді більше можливостей і вони є драйвером, рушієм для економіки.

Фінансовий добробут і фінансова обізнаність взаємопов'язані. Необхідно бути фінансово обізнаним, щоб бути задоволеним якістю свого життя. Фінансова інклюзія дозволяє розумітися у фінансовій сфері і підвищити рівень свого добробуту.

Виходячи з того чи достатньо обізнані респонденти у фінансовій сфері та рівні фінансового добробуту найбільш обізнаними являється група, де респонденти можуть дозволити дуже дорогі покупки (75%), а найменш обізнані декілька груп – це група де ледве зводять кінці з кінцями, вистачає коштів лише на їжу і не вистачає коштів навіть на їжу.

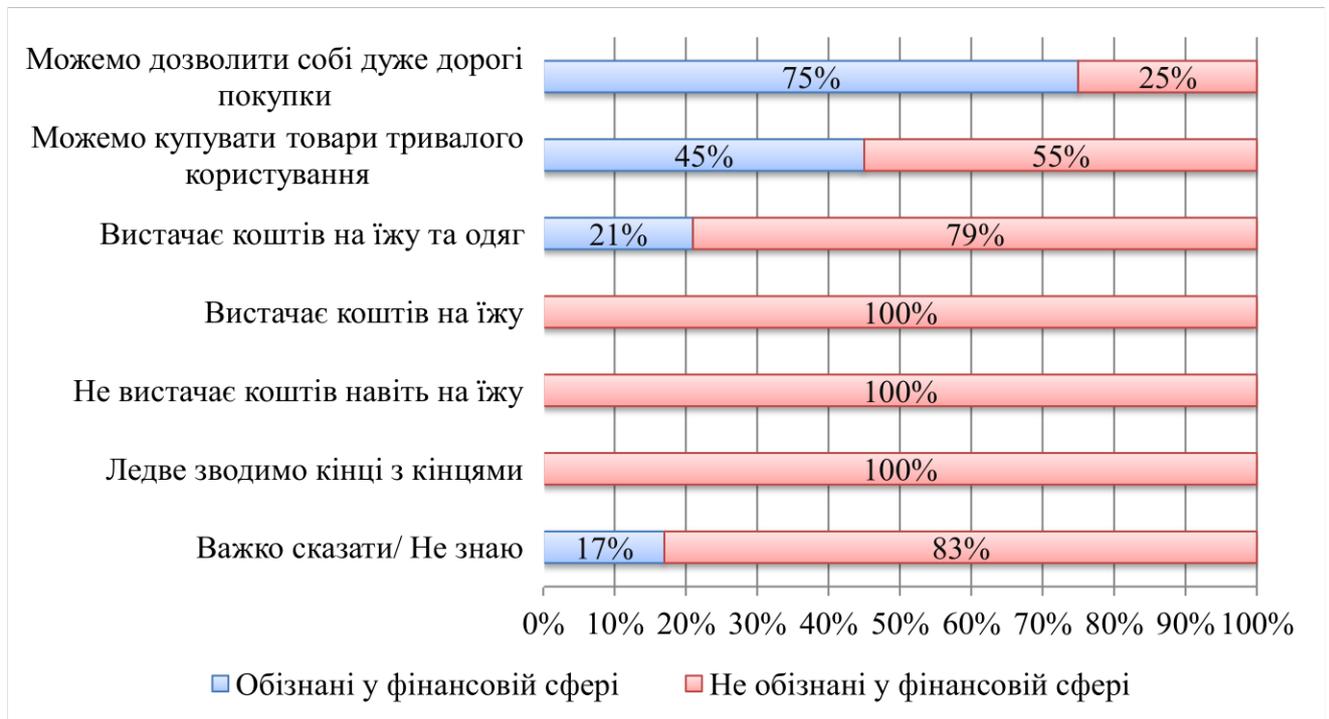

Рис. 3.13. Фінансовий добробут і фінансова обізнаність жителів 2019 рік

*Складено автором

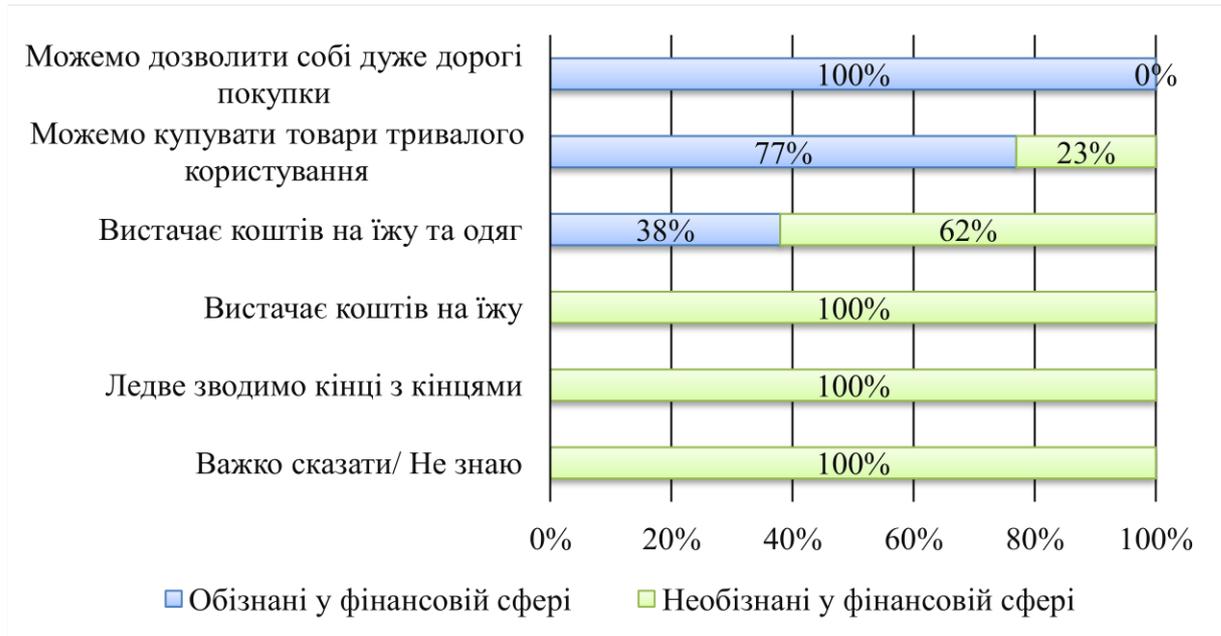

Рис. 3.14. Фінансовий добробут і фінансова обізнаність жителів 2021 рік
*Складено автором

Також для досягнення високого рівня добробуту необхідно правильно планувати власні витрати, це дасть змогу уникнути боргів. Планування витрат є важливим для кожного домогосподарства, воно дасть змогу задовольнити потреби, без залучення кредитних ресурсів.

Таблиця 3.19

Фінансовий добробут і планування витрат в 2019 році

	%		
	Планую витрати	Не планую витрати	Не знаю
Можемо дозволити собі дуже дорогі покупки	75%	25%	0%
Можемо купувати товари тривалого користування	67%	27%	6%
Вистачає коштів на їжу та одяг	75%	19%	6%
Вистачає коштів на їжу	67%	22%	11%
Не вистачає коштів навіть на їжу	0%	100%	0
Ледве зводимо кінці з кінцями	100%	0%	0%
Важко сказати/ Не знаю	33%	67%	0%

*Складено автором

Таблиця 3.20

Фінансовий добробут і планування витрат в 2021 році

	%		
	Планую витрати	Не планую витрати	Не знаю
Можемо дозволити собі дуже дорогі покупки	100%	0%	0%
Можемо купувати товари тривалого користування	84%	16%	0%
Вистачає коштів на їжу та одяг	76%	14%	0%
Вистачає коштів на їжу	100%	0%	0%
Не вистачає коштів навіть на їжу	0%	100%	0
Ледве зводимо кінці з кінцями	0%	0%	100%
Важко сказати/ Не знаю	100%	0%	0%

*Складено автором

Заощадження, також являються невід'ємною частиною фінансового добробуту. Заощадження – частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому. Респондентам необхідно думати не лише про короткострокову перспективу, а й про довгострокову. Необхідно більше заощаджувати, інвестувати та вкладати кошти.

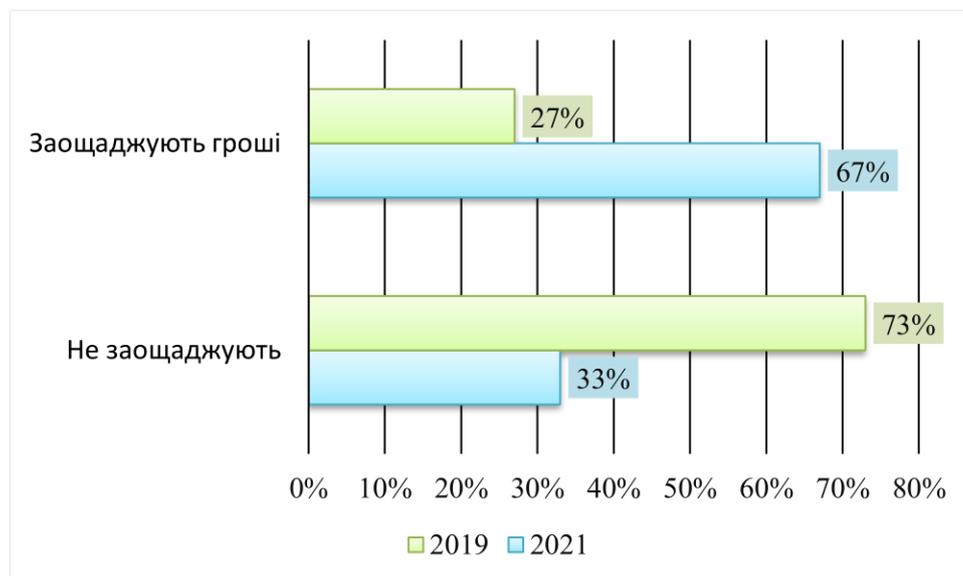

Рис. 3.15. Наявність заощаджень жителів

*Складено автором

*Складено автором

Таблиця 3.22

Співставлення фінансового добробуту і фінансового доходу в 2021 році

Дохід\ Добробут	Важко сказати/ Не знаю	Ледве зводим кінці з кінцями	Не вистача коштів навіть на їжу	Вистача коштів на їжу	Вистача коштів на їжу та одяг	Можемо купувати товари тривалого користування	Можемо дозволити дуже дорогі покупки
Важко сказати/ Не знаю	40%	0%	0%	10%	29%	20%	0%
До 3000 грн	10%	0%	100%	56%	15%	26%	0%
Від 3001 до 5000 грн	25%	100%	0%	0%	20%	8%	0%
Від 5001 до 10000 грн	20%	0%	0%	34%	21%	13%	35%
Від 10001 до 20000 грн.	5%	0%	0%	0%	15%	18%	0%
Від 20001 до 30000 грн	0%	0%	0%	0%	0%	0%	25%
Більше 30000 грн.	0%	0%	0%	0%	0%	15%	40%
Усього	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

*Складено автором

Таким чином, дослідження впливу рівня фінансової інклюзії на добробут населення, дало змогу зрозуміти, як фінансові знання, ставлення й поведінка пов'язані з фінансовим добробутом із поліпшенням якості життя у 2019 і 2021 роках.

Населення має низький рівень доходів у 2019 році, більшість населення живе у сільській місцевості, що погіршує ситуацію з розвитком фінансової інклюзії. Доходи є вирішальним елементом у забезпеченні загального добробуту населення. Тому у 2021 році в порівнянні з 2019 роком можна помітити збільшення доходу. Хоча не лише доходи впливають на добробут, а ще й поведінка щодо грошей (вміння правильно планувати витрати для повсякденних потреб, без залучення кредитів), ставлення (можливість концентруватися на короткостроковий період і витрати чи на довгостроковий період й заощадження) та фінансові знання.

У опитуванні зроблено перші кроки до вивчення методів оцінки фінансового добробуту, що стосується якості життя людей. Понад 42%

жителів вважають рівень свого добробуту низьким (іноді надзвичайно низьким) у 2019 році. Вони ледве зводять кінці з кінцями, коштів їм ледве вистачає на їжу та одяг. Майже половина опитаних турбуються та переживають стрес через базові повсякденні витрати. Ситуація у 2021 краща лише п'ята частина вважає, що живе погано. Хоча дохід є найбільш важливим чинником добробуту, однак ставлення до фінансових питань, фінансова поведінка й знання, також мають серйозний вплив на рівень їхнього добробуту та якість життя. Тому реальні зміни може забезпечити підвищення рівня фінансової обізнаності. Зміна визначеного у дослідженні ставлення та поведінки потребує масштабної інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з акцентуванням на позитивних перетвореннях, які така зміна може забезпечити з точки зору якості життя. Для покращення якості життя жителів країни необхідно зробити ще дуже багато.

Зростанню економіки та поліпшенню рівня життя сприятиме підвищення рівня фінансової грамотності, використовуючи різні фінансові інструменти.

Необхідно створити умови для зростання особистого добробуту через формування фінансової культури. Дати людям достатньо знань для правильного управління власними грошима. Люди повинні навчитися планувати власні витрати для того щоб не жити в борг. Вміти заощаджувати, вкладати та інвестувати гроші, адже це дозволить підвищити рівень їхнього доходу. Вони повинні контролювати свої фінансові рахунки, а також розсудливо використовувати кредити та управляти боргами.

Державним установам слід приділити значну увагу посиленню фінансової грамотності українців заради підвищення рівня життя населення і розбудови сильної та заможної країни.

В сучасних умовах фінансова грамотність населення є важливою ознакою в досягненні гідної якості життя, а також в забезпеченні доступу до якіснішої освіти, роботи, послуг.

3.3. Індекс фінансової грамотності: порівняння з іншими країнами

За методологією ОЕСР, загальний індекс фінансової грамотності України у 2021 р. становить 12,3 бали (або 58% від його максимального значення – 21 бал). Індекс фінансової грамотності в Україні наразі демонструє гарну динаміку – за менше ніж 3 роки відбулося зростання на 6,0% у бальному вираженні. Натомість темп приросту індексу фінансової грамотності у країнах порівняння, які включені до звітів ОЕСР у 2016 р. і 2020 р. (Грузія, Естонія, Польща, Росія, Угорщина, Хорватія, Чехія) склав лише 2,4%. Так само Україна впритул наблизилася до цих країн за відсотковим значенням від максимуму (60%) [68].

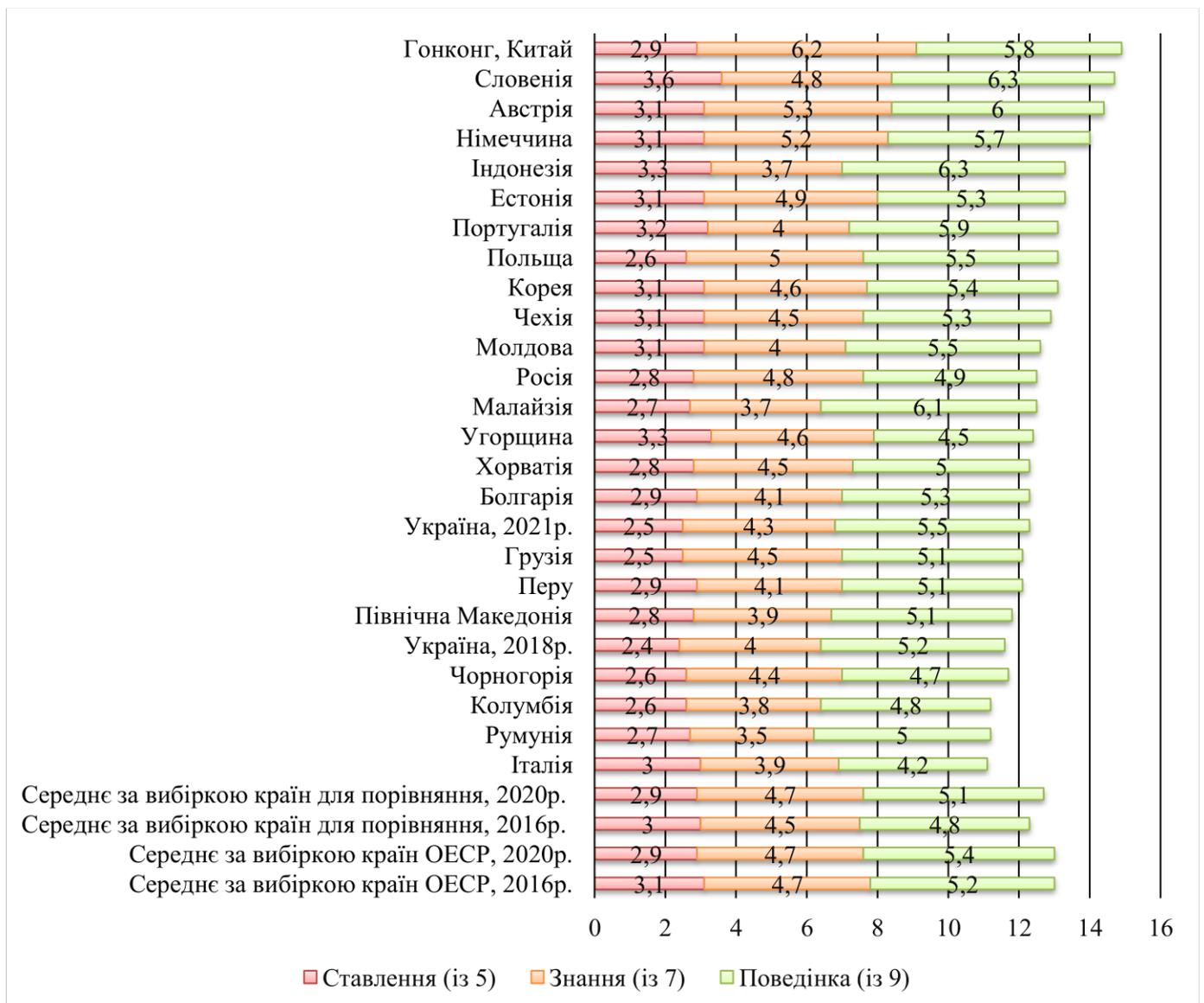

Рис. 3.17. Індекс фінансової грамотності: порівняння з іншими країнами [27]

Порівняно з результатами дослідження 2018 р., всі компоненти Індексу України покращилися, в результаті загальний бал зріс з 11,6 до 12,3 (або з 55% до 58% від максимального значення).

Індекс фінансової грамотності країн ОЕСР залишився на тому самому рівні, країн порівняння – дещо зріс. Таким чином, маємо тенденцію, згідно якої Україна наздоганяє більш розвинуті у сфері фінансової грамотності країни.

Загальний індекс фінансової грамотності в Україні не показав відмінності за статтю, проте відмінності зафіксовано за такими характеристиками як вік, місце проживання, рівень доходу та освіта, а також за користуванням технологіями та заощадженнями. У розрізі компонентів Індексу також простежуються певні особливості.

Стать. Різниця між чоловіками та жінками за Індексом фінансової грамотності є статистично незначимою (12,26 та 12,23) за результатами опитування 2021 р., так само як і за його компонентами. Варто відзначити, що у 2018 р. спостерігалася статистично значима відмінність у фінансовій поведінці чоловіків і жінок, при чому останні демонстрували кращі результати.

Вік. Групування за віком відбувалося за різними віковими діапазонами. Таким чином, за методикою ОЕСР виокремлюються три вікові групи: 18-29 років, 30-59 років і старше 60 років. Завдяки такому групуванню дозволяється зробити порівняння у розрізі країн. За цим групуванням найнижчий Індекс фінансової грамотності зафіксовано у віковій групі старше 60 років (11,6 балів). Проте, обізнаність з фінансових питань осіб старше 60 років в Україні є вищою, ніж в таких країнах, як Італія, Грузія, Північна Македонія, Чорногорія, Румунія, Мальта, Перу і Колумбія. Молодь у віці 18-29 років в Україні у 2021 р. отримала бал з фінансової грамотності 12 балів і таким чином знаходиться на одному рівні з Чехією та випереджає Італію, Мальту, Болгарію, Хорватію, Північну Македонію, Чорногорію і Румунію,

Колумбію. Вікова група 30-59 років досягла у 2021 р. 12,6 бали. У дослідженні, яке було проведено у 2018 р. в Україні було використано інше групування за віком, яке дозволяє більш точно надати рекомендації з проведення освітніх заходів у царині фінансової грамотності. Відповідно, як і у 2018 р., так і у 2021 р. найнижче значення Індексу фінансової грамотності зафіксоване у віковій групі 18-24 роки і наразі складає 11,4 бали проти 10,7 балів у 2018 р. Проте беззаперечним є факт того, що зростання Індексу саме в цій віковій групі було прийнято вважати суттєвим. Варто відзначити, що саме молодь 18-19 років залишається найменш фінансово обізнаною зі значенням Індексу 10,1 бали, що означає необхідність продовження спрямування зусиль на підвищення фінансової грамотності у цій віковій групі і молодше. Також значущо нижчою є фінансова обізнаність у віковій групі старше 60 років (11,6), що також потребує пильної уваги. Найвищий рівень фінансової грамотності зафіксований у віковій групі 25-34 роки – 12,7 бали, однак необхідно зауважити, що в динаміці ця група відстає від вікових груп 35-44 роки і 45-59 років.

Дохід. Зважаючи на те, що рівень доходів громадян України змінився за останні три роки, порівняння з 2018 р. викликає певні складнощі через коригування інтервалів. Якщо ж аналізувати дані 2021 р., то простежується зростання Індексу фінансової грамотності залежно від обсягу доходу громадян. Для груп респондентів з більш високим рівнем доходу, наприклад, 7 000 грн – 15 000 грн, значення Індексу фінансової грамотності складає 12,9 балів, а для 15 001 грн – 20 000 грн – 13,2 бала.

Наявність заощаджень. Респондентів поділили на дві групи за ознакою наявності заощаджень для покриття поточних витрат протягом щонайменше трьох місяців у випадку втрати основного джерела доходів. В Україні група респондентів, яка має такі заощадження, продемонструвала значно вищий бал за Індексом фінансової грамотності, який склав 14,2 бали, і таким чином це забезпечило їй місце в ТОП-10 серед країн у дослідженні ОЕСР 2020 р.

Освіта. Як і в 2018 р., так і в 2021 р. існує пряма залежність між рівнем фінансової грамотності і наявністю освіти: чим вищий рівень освіти, тим вищий бал фінансової грамотності. Якщо загальний бал осіб із повною або неповною середньою освітою становить 11,2 балів у 2021 р., то осіб із середньою спеціальною освітою (технікум) – 11,9 балів, а осіб із вищою освітою – 13,3 бали. Зауважимо, що зростання фінансової грамотності відбулося за всіма рівнями, крім неповної середньої освіти.

Місце проживання. За типом населеного пункту спостерігаємо зростання розриву у фінансовій грамотності між селом та містом. Якщо у 2018 р. Індекс фінансової грамотності знаходився приблизно на одному рівні, то наразі у респондентів з міста – 12,6 бали, а з села – 11,8 бали (статистично значуща відмінність). Якщо порівнювати Індекс фінансової грамотності, то примітною є така особливість: у респондентів Півночі і Центру погіршилася фінансова обізнаність, а лідерами стали натомість Південь, Захід і Схід [49].

Користування технологіями. Згідно методики ОЕСР не-користувачі технологіями – це ті, хто не користувався комп'ютером, електронною поштою, інтернетом та мобільним телефоном за останній тиждень. Якщо порівнювати Україну у розрізі фінансової грамотності некористувачів технологіями, то 9,9 бали є достатньо високим показником, оскільки є країни, в яких цей показник стартує з 8 балів.

Таблиця 3.23

Значення індексу фінансової грамотності: демографічні відмінності по Україні та країнам ОЕСР

			Україна, 2021 р.	Середнє по країнах порівняння, 2020 р.	Середнє по вибірці країн ОЕСР, 2020 р.
1	2	3	4	5	6
Індекс фінансової грамотності	Стать	Жінки	12,2	12,7	13,0
		Чоловіки	12,3	12,6	13,1
	Вік	18-29	12,0	12,3	12,6
		30-59	12,6	13,0	13,4
		60+	11,6	12,3	12,6

Продовження табл. 3.23

1	2	3	4	5	6
	Користування технологіями	НЕкористуються технологіями	9,9	10,2	-
		Користуються технологіями	12,4	12,8	-
	Наявність заощаджень	Заощаджень вистачить менше, ніж на три місяці	11,8	12,2	12,4
		Є заощадження на більше, ніж три місяці	14,2	13,9	14,2
Знання	Стать	Жінки	4,2	4,6	4,6
		Чоловіки	4,4	4,8	4,9
	Вік	18-29	4,2	4,6	4,7
		30-59	4,5	4,9	4,9
		60+	4,0	4,5	4,5
	Користування технологіями	НЕкористуються технологіями	3,2	3,3	-
		Користуються технологіями	4,4	4,8	-
	Наявність заощаджень	Заощаджень вистачить менше, ніж на три місяці	4,2	4,6	4,5
	Є заощадження на більше, ніж три місяці	4,9	5,1	5,1	
Поведінка	Стать	Жінки	5,6	5,2	5,4
		Чоловіки	5,4	5,0	5,4
	Вік	18-29	5,4	4,9	5,2
		30-59	5,7	5,2	5,6
		60+	5,0	4,8	5,1
	Користування технологіями	НЕкористуються технологіями	4,4	4,1	-
		Користуються технологіями	5,5	5,1	-
	Наявність заощаджень	Заощаджень вистачить менше, ніж на три місяці	5,2	4,8	5,0
	Є заощадження на більше, ніж три місяці	6,6	5,8	6,0	
Ставлення	Стать	Жінки	2,4	2,9	3,0
		Чоловіки	2,5	2,8	2,9
	Вік	18-29	2,3	2,8	2,8
		30-59	2,5	2,9	3,0
		60+	2,6	3,0	3,0
	Користування технологіями	НЕкористуються технологіями	2,4	2,9	-
		Користуються технологіями	2,5	2,9	-
	Наявність заощаджень	Заощаджень вистачить менше, ніж на три місяці	2,4	2,8	2,8
	Є заощадження на більше	2,7	3,0	3,1	

*Складено автором [54]

Таблиця 3.24

Значення Індексу фінансової грамотності: демографічні відмінності по Україні

		Україна, 2021 р.	Україна, 2018 р.	Зміна, %
1	2	3	4	5
Стать	Жінки	12,2	11,7	4%
	Чоловіки	12,3	11,5	7%
Вік	18-24	11,4	10,7	7%
	25-34	12,7	12,1	5%
	35-44	12,6	11,9	6%
	45-59	12,5	11,9	5%
	60 і більше	11,6	11,2	4%
Особистий дохід	До 3500 грн.	11,2	-	-
	Від 3501 до 7000 грн.	12,0	-	-
	Від 7001 до 15000 грн.	12,9	-	-
	Від 15001 до 20000	13,2	-	-
	Від 20001 до 30000 грн.	14,5	-	-
	Від 30001 до 50000 грн.	13,9	-	-
	Більше 50000 грн.	15,5	-	-
Сімейний дохід	Ледве зводимо кінці з кінцями	10,5	10,6	-1%
	Не вистачає коштів навіть на їжу	11,0	10,3	7%
	Вистачає коштів на їжу та одяг, але придбання товарів тривалого користування викликає труднощі	13,0	11,5	13%
	Вистачає коштів на їжу, одяг і товари тривалого користування	13,9	12,3	13%
Освіта	Вища освіта	13,3	12,5	6%
	Середня спеціальна освіта	11,9	11,4	4%
	Повна або неповна середня	11,2	10,4	8%
Регіон	Центр	11,8	12,4	-5%

Продовження табл. 3.24

1	2	3	4	5
Регіон	Північ	11,9	12,2	-2%
	Південь	12,6	10,8	17%
	Захід	12,4	11,1	12%
	Схід	12,5	11,8	6%
Тип населеного пункту	Село	11,8	11,5	3%
	Місто	12,6	11,7	-1%
Користування технологіями	Некористуються технологіями	9,9	-	-
	Користуються технологіями	12,4	-	-
Наявність заощаджень	Заощаджень вистачить менше, ніж на три місяці	11,8	-	-
	Є заощадження на більше, ніж три місяці	14,2	-	-

*Складено автором [54]

За методологією ОЕСР, загальний індекс фінансової грамотності України становить 12,3 бали (або 58% від його максимального значення). Індекс фінансової грамотності в Україні наразі демонструє гарну динаміку – за менше ніж 3 роки відбулося зростання на 6,0% у бальному вираженні; усі компоненти індексу покращилися. Натомість темп приросту Індексу фінансової грамотності у країнах порівняння, які брали участь в опитуваннях ОЕСР у 2016 р. і 2020 р. (Грузія, Естонія, Польща, Росія, Угорщина, Хорватія, Чехія) склав лише 2,4%. Так само Україна впритул наблизилася до цих країн за відсотковим значенням від максимуму (60%). Важливо відзначити, що освіта відіграє значну роль у рівні фінансової грамотності: найбільші проблеми спостерігаються у респондентів з неповною середньою освітою незалежно від їх віку. Також з'ясовано, що зріс розрив у фінансовій грамотності між респондентами з міста та села, на користь перших.

Висновки до розділу 3

Було проаналізовано і оцінено стан фінансової інклюзії у 2019 та 2021 році. Після аналізу стану рівня фінансової інклюзії, можна помітити, що найбільшим детермінантом фінансової поведінки, інклюзії та грамотності є вік та дохід респондентів за два роки. Найбільш обізнаними та вільними являються студенти та молоді сім'ї (16-29 роки), а також люди середнього віку (30-49 років). Для людей старшого віку (50- 60 років) і пенсіонерів (понад 60 років) фінансові послуги являються незрозумілими. Досвід цих людей навчив їх не довіряти фінансовим установам, тому їх інтерес до фінансової системи мінімальний.

Досліджуючи вплив рівня фінансової інклюзії на добробут населення, стало зрозуміло, що для поліпшення якості життя, необхідно підвищити рівень фінансової грамотності, через використання різних фінансових інструментів. Для цього державним установам потрібно приділити увагу для розвитку фінансової інклюзії особливо в умовах сучасності.

Також було досліджено опитування USAID 2021 р. в Україні. Особливістю дослідження результатів опитування стало визначення фінансової стійкості населення, Індексу фінансового добробуту, а також поглиблений аналіз рівня фінансової інклюзії. Основними знахідками у результаті аналізу проведеного опитування у 2021 р. стали:

- Україна зросла за рівнем фінансової грамотності як у порівнянні з 2018 р., так і в порівнянні з іншими країнами (тренди України іноді суттєво кращі, ніж тренди інших країн);

- залишаються розбіжності у фінансовій грамотності за віком, місцем проживання, освітою і доходами, що є характерним і для країн дослідження ОЕСР за 2020 р. Водночас, практично відсутні відмінності за статтю; українці мають нижчий рівень доходу та відповідно менший запас міцності на випадок втрати основного джерела доходу та відчувають більший стрес через стан своїх фінансів порівняно із опитаними з країн порівняння.

РОЗДІЛ 4

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ

4.1. Недовіра до фінансових установ як одна з проблем розвитку фінансової інклюзії

За останні роки в результаті економічних криз та нестабільності вітчизняної економіки довіра (інституційна, міжособистісна, інвестиційна тощо) має тенденцію до погіршення [53]. В неокласичній економічній теорії соціокультурному середовищу та позаекономічним чинникам не уділяють достатньої уваги, але сучасний стан світової та національної економік актуалізує необхідність дослідження такого соціально-економічного феномена, як довіра. Це також пов'язано з світовими мегатрендами – розвитком економіки знань та її інтелектуалізації. В русі цього проблема підвищення рівня довіри з боку населення до інституцій фінансового ринку є досить актуальною з огляду на формування системи забезпечення стабільності фінансової системи країни [51].

Банківська система являється важливою складовою економіки, головним завданням якої виступає перерозподіл фінансових ресурсів між населенням, суб'єктами господарювання та державою. Вона формується під впливом багатьох чинників: історичних, економічних, політичних, культурних, юридичних та інших. Але найголовнішим фактором, який відіграє роль у функціонуванні банківського сектору є довіра з боку економічних суб'єктів.

Проблема довіри до банківських установ ставала предметом дослідження низки іноземних та вітчизняних науковців. Зокрема, В. Бенджет у своїй науковій праці «Грошовий ринок Англії» [24] розглядає довіру як двосторонню рівність: з одного боку, банкіра необхідно довіряти позичальникам, але з іншого – вкладникам повністю довіряти банкам. Савлук М.І. [24] характеризує довіру населення як психологічний чинник до банківської системи. Гриценко А. А. [48] стверджує, що довіра – це певна

норма суспільного буття, система правил поведінки суб'єкта у грошово-фінансовому світі й у цій якості виступає як інститут, а сучасна грошово-кредитна система є не що інше, як розгалужена мережа форм довіри. Вітчизняний аналітик А. Хілько [32] зазначає, що «...довіра – це фундамент капіталу, насамперед банківського. Передусім, довіра з боку клієнта банку звичайного громадянина. Довіру не можливо виміряти чи спрогнозувати, як плановий показник».

Довіру розглядають на різних рівнях: макрорівень, мікрорівень, нанорівень. На макрорівні – це інституційна довіра до інституцій фінансового ринку, що втілена в діяльності регуляторів ринку; мікрорівні – економічна довіра до фінансових інститутів; нанорівні – персоніфікована довіра, яка формується фінансовою структурою, відповідно до її ринкових позицій та спеціалізації.

Інституційна довіра – це безособова довіра до деяких інституцій, яка ґрунтується на суспільних, правових, економічних, культурних нормах, розкривається в очікуваній та передбачуваній поведінці об'єкта довіри [51].

Економічна довіра – впевненість населення в надійності та стабільності інституту, що ґрунтується на репутації об'єкта довіри, гарантуванні захисту інтересів домогосподарств, можливості передбачити подальші дії об'єкта та осмисленням вигід [51].

Персоніфікована довіра – впевненість домогосподарств в надійності та стабільності об'єкта довіри, що пов'язана із здатніст. взаємного впливу, діалогу та обміну інформацією, передбачуваністю дій партнерів, базується на індивідуальному підході з урахуванням ментальних особливостей та потенціалу кожного клієнта [51].

Як правило розглядається одна сторона відносин довіри – довіра населення до банків, що допомагає залученню ресурсів і характеризується як довіра у вузькому сенсі. Але існує й інша сторона довіри – довіра банків до позичальників, яка сприяє перерозподілу фінансових ресурсів в економіці.

Довіра населення України знаходиться на низькому рівні. Повністю довіряють фінансовим установам менше 5%. Факторів довіри багато, але серед ключових – ефективна система гарантування вкладів. І вона потребує еволюційних змін. Проте само по собі система гарантій не дасть швидкого результату. Для відновлення репутації фінансового сектору та довіри населення потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового сектору та державних інституцій.

Відсутність довіри жителів України до фінансових інститутів може бути пов'язана з матеріальним розшаруванням, яке ставить під загрозу суспільну стабільність та формує несприятливий інвестиційний клімат.

На рівень довіри суттєвий вплив чинить економічна ситуація в країні в цілому та у банківському секторі, зокрема, а також правдивість і зрозумілість про її сучасний стан та перспективи розвитку. З однієї сторони, це висуває жорсткі вимоги до засобів масової інформації при коментуванні подій в економічному житті держави, а з іншої – вимагає всезагального підвищення фінансової грамотності населення. Крім того, рівень довіри до банківських установ залежить від наявності системи гарантування вкладів, встановлених державою обсягів компенсацій та наявності реальних коштів для виплат [76].

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відіграє вагомую роль у стабілізації банківської системи. Багато українців головним фактором при виборі установи, в яку здійснюють вклад, спочатку звертають увагу не на процентну ставку, а на наявність гарантій. Фактор наявності системи гарантування і знання людини про правила роботи фонду є визначальними при прийнятті рішення чи вкласти гроші в банк чи ні. Однак, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не рятує фінансову систему від недовіри, він лише запобігає її краху. Адже в цілому довіра до фінансових інститутів залишається надзвичайно низькою.

Що стосується окремої банківської установи, то рівень довіри до неї може визначатися місцем банку у різноманітних рейтингах та ренкінгах, зокрема, щодо результатів його фінансових діяльності, розповсюдженості його

бренду, інформаційною прозорістю та відкритістю, а також різноманіттям, зрозумілістю та доступністю його послуг [76].

Одним із суспільних чинників формування довіри населення до фінансових установ являється фінансова грамотність, тобто здатність учасників ринку приймати виважені та ефективні рішення щодо використання грошей та управління ними. Фінансова інклюзія базується на відчутті власного потенціалу, спроможності використовувати набуті знання для прийняття раціональних обґрунтованих рішень з метою покращення поточного і майбутнього фінансового стану.

Індикатором стану довіри до інститутів фінансового ринку можуть бути обсяги наданих фінансовими установами кредитів, а також динаміка депозитних вкладів фізичних осіб (рис. 4.1).

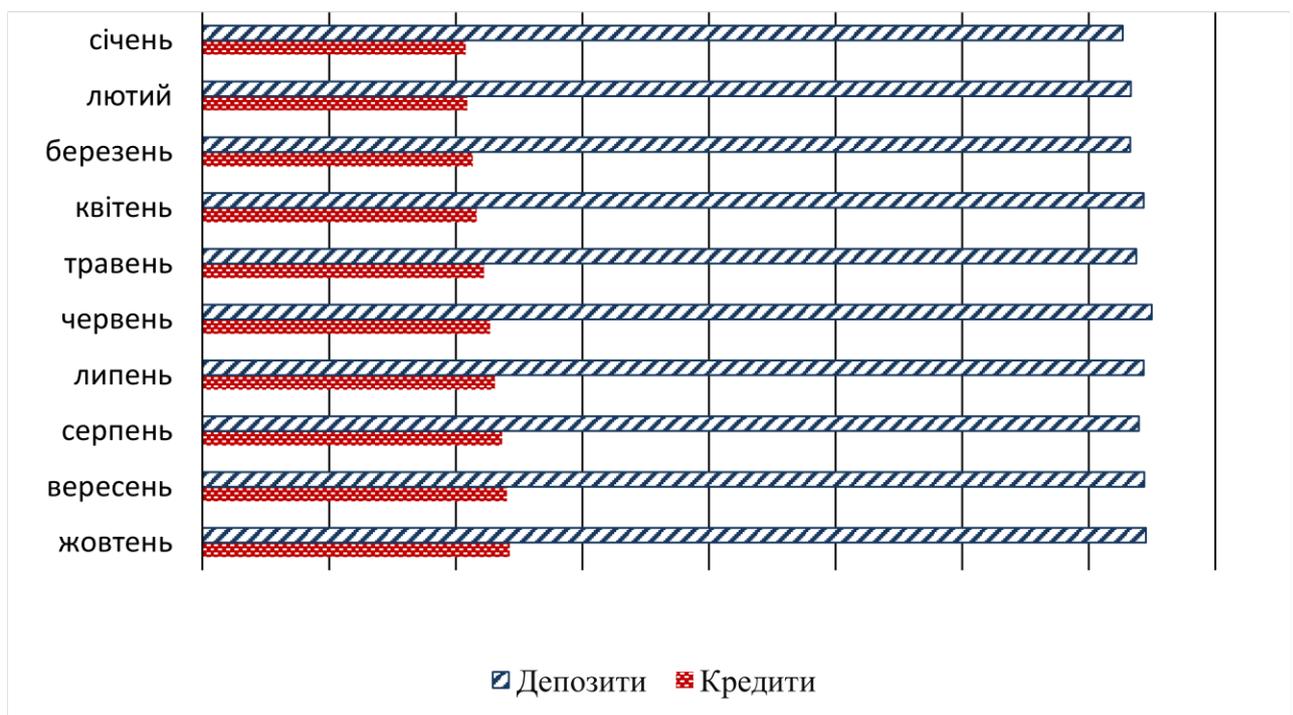

Рис. 4.1. Обсяги депозитів та кредитів домашніх господарств в фінансовій системі за січень-жовтень 2021 року, млн. грн.

*Складено автором [7]

З рисунку 4.1 видно, що найбільші обсяги депозитів від фізичних осіб надійшли до банківської системи у червні 2021 року. Обсяги кредитування фізичних осіб у жовтні 2021 зросли порівняно з іншими роками.

Динаміка зростання кредитів та депозитів домашніх господарств за січень-жовтень 2021 року (табл. 3.1) також наочно показує періоди спадів та зростання довіри населення до банків, хоча і незначні.

Таблиця 4.1

Динаміка зростання кредитів та депозитів домашніх господарств за
січень-жовтень 2021 року, %

Показники	за лютий	за березень	за квітень	за травень	за червень	за липень	за серпень	за вересень	за жовтень
Кредити надані домашнім господарствам	1%	1%	2%	1%	1%	–	–	2%	1%
Депозити надані домашнім господарствам	1%	1%	4%	1%	5%	1%	2%	3%	1%

*Складено на основі даних рисунка 3.1

Таким чином, сьогодні для нормалізації діяльності інститутів фінансового ринку першочерговим завданням є відновлення довіри до них. Сприяти вирішенню цього завдання може прийняття на державному рівні Національної стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення України. Її розроблення має ґрунтуватися на національно узгоджених підходах, які повинні [16]:

- 1) визнавати важливість фінансової грамотності та дати їй визначення і вказувати сферу застосування;
- 2) передбачати співпрацю із зацікавленими особами та визначати національного лідера чи координаційного органу/ради;

3) створювати дорожню карту для досягнення конкретних заздалегідь визначених цілей у встановлений строк;

4) давати рекомендації щодо виконання окремих програм для забезпечення ефективного та актуального внеску в рамках національно узгодженого підходу.

Підвищення фінансової грамотності населення забезпечить вигоду потенційними партнерами в ініціативах з фінансової грамотності, до яких можна віднести [17]:

- споживачам, оскільки більш імовірно, що споживачі скористаються офіційними фінансовими продуктами, які задовольняють їх потреби; менш імовірно, що вони накопичать непосильні борги; менш імовірно, що вони стануть жертвами фінансових шахрайств, таких як фінансові піраміди;

- галузі фінансових послуг – розумні та активні споживачі скоріше придбають відповідні фінансові продукти та послуги (це збільшить обсяги бізнесу; зменшить маркетингові витрати; а також зменшить кількість скарг);

- Національному банку, іншим регуляторам фінансових послуг та уряду – фінансова освіта допоможе у сприянні активній участі у фінансовій галузі; забезпечить поштовх економії; посилить конкуренцію, зменшить обсяги непомірних боргів; а також зменшить кількість бідних;

- роботодавцям та профспілкам – працівники, яких турбують грошові проблеми, працюватимуть менш продуктивно;

- освітянам – вміння розпоряджатися власними фінансами необхідно для життя;

- підприємствам зв'язку – обізнані користувачі зможуть використовувати всі можливості Інтернет зв'язку, в тому числі Інтернет-банкінг, мобільного зв'язку тощо;

- громадським організаціям (наприклад, ті, хто надає підтримку населенню в сільській місцевості, жінкам або інвалідам) – люди, з якими вони працюють, можуть мати фінансові проблеми.

Взагалі підвищення рівня довіри населення до державних структур, банківської системи та фінансових установ може бути лише за їх співпраці з навчальними закладами і ґрунтуватися на розумінні необхідності виконання Національної стратегії з підвищення рівня фінансової інклюзії населення.

Необхідний комплексний підхід до вирішення проблеми довіри як складного соціально-економічного інституту. Насамперед, формування механізму управління довірою до фінансових інститутів є завданням держави і центрального банку у рамках діяльності з удосконалення інституційної системи регулювання, функціонування і розвитку банківської системи. Довіра, має ґрунтуватися на зростанні рівня фінансової грамотності, розширенні використання банківських послуг, завдяки їх зрозумілості, доступності та прозорості. Пропонування банками свої послуг на основі нових технологій має сприяти підвищенню взаємної лояльності, формувати правила чесної фінансової поведінки всіх учасників банківської діяльності.

До напрямів підвищення довіри до банків як важливого фактора управління у банківському секторі України відносять [12].

1. Підвищення довіри до національної грошової одиниці шляхом створення умов для стабілізації валютного курсу за рахунок попередження зростання доларизації вітчизняної економіки та застосування інструментів монетарної політик, щодо регулювання попиту на іноземну валюту, за допомогою установаження обмежень чи заборони на здійснення операцій купівлі-продажу у випадку відсутності об'єктивних потреб учасників банківського сектору.

2. Поступове зниження облікової ставки Національного банку України сприятиме активізації банківського кредитування, а це безумовно, позитивним чином вплине на відновлення довіри до банків і банківського сектору України загалом.

3. Реформування системи захисту прав споживачів банківських послуг, наприклад, у частині регулювання та нагляду за банківським сектором національної економіки, законодавчого врегулювання рівня адекватних

комісійних винагород банків з урахуванням принципів справедливості та раціональності.

4. Модернізація діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у частині посилення вимог до банків – учасників Фонду, зокрема, з приводу підвищення міри відповідальності за зобов'язання банківських установ з високим та підвищеним ризиком перед їх вкладниками, збільшення розміру відшкодування грошових коштів за вкладами пропорційно частці вкладених коштів тощо. Всі ці заходи, насамперед, дозволять знизити надмірне прийняття вище зазначеними банками на себе зобов'язань, а також сприятимуть усуненню розривів між депозитними ставками у банківському секторі країни.

5. Посилення співпраці Національного банку України з комерційними банками у частині реалізації заходів, спрямованих на відновлення довіри до банківських установ з боку населення за рахунок досягнення відкритості та прозорості у діяльності банків, зокрема, шляхом встановлення НБУ жорстких заходів щодо невиконання зобов'язань, обов'язкового оприлюднення інформації про власників банків, визначення дисциплінарної, цивільної та кримінальної видів відповідальності через зловживання інсайдерською інформацією тощо.

6. Розробка методичних рекомендацій НБУ в частині визначення ефективної процентної ставки та адекватних комісійних винагород з урахуванням впливу кризових явищ на банківський сектор національної економіки. Зокрема це, дозволить вчасно відреагувати банкам на можливі негативні тенденції, наприклад, зниження фінансової стійкості, а відтак й банкрутство, та попередити погіршення їх діяльності у майбутньому.

7. Формування позитивного іміджу та корпоративної культури банкам з допомогою ефективної маркетингової стратегії (наприклад, популяризація у ЗМІ).

8. Підвищення стандартів якості банківських послуг і обслуговування клієнтів як одного з найбільш вмотивованих чинників, які впливають на

оптимальний вибір банківської установи, а також здійснення постійного моніторингу інформаційного забезпечення за ступенем його захищеності.

9. Популяризація інституту фінансової грамотності серед населення всіх вікових груп як важливої складової ефективного захисту прав наявних та потенційних споживачів банківських послуг. Зокрема, доцільним є запровадження навчального предмету «Фінансова грамотність» у закладах освіти із застосуванням різних дидактичних методів навчання (у форма гри, презентації, кейсів тощо), програм планування особистого та сімейного бюджету, програм калькуляторів (розрахунок ціни банківських послуг, пені, неустойок у випадку прострочення чи несплати зобов'язань за банківськими кредитами).

Ще однією з проблем розвитку фінансової інклюзії населення є недостатня фінансова грамотність деяких груп користувачів фінансових послуг. Внаслідок цього споживач не може прийняти раціональне та відповідальне рішення щодо розміщення та використання власних і залучених коштів:

а) через ризики, що виникають в результаті неусвідомленого вкладання власних ресурсів у небанківську фінансову установу замість традиційного депозиту у банку;

б) нерозуміння ризиків при отриманні кредиту в іноземній валюті при відсутності доходів у такій же валюті.

За останніми дослідженнями Світового банку, 37% українців зовсім не мають рахунків у банках, при цьому у сільській місцевості проживає – 31% населення.

Поточні проблеми жителів сільської місцевості:

- незначна присутність фінансових послуг, готівковий обіг;
- обмеженість використання інтернету;
- в сільській місцевості представлено лише 2 національні бренди (Укрпошта , «Соор Україна»).

Необхідно відмітити, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – підприємцями [14].

Законом визначено, що до фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а саме: довірче управління фінансовими активами; залучення фінансових активів із наступним їх поверненням; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, зокрема на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; обмін валют та переказ коштів.

Усі вищезазначені фінансові установи в певній мірі на достатньому рівні представлені у Горішніх Плавнях, Кременчуку, Лубнах, Миргороді та Полтаві. Зазвичай в сільській місцевості вся база фінансових установ зосереджено лише 2 національних бренди – АТ Укрпошта та «Соор Україна» (до ребрендингу – «Укоопспілка»).

За останній час Укрпошта також розширила доступ до фінансових послуг. Більшість відділень Укрпошти розташовані в сільській місцевості, де взагалі відсутні банківські та інші мережі.

Таблиця 4.2

Статистика відділень Укрпошти

Група сіл за кількістю мешканців	Кількість населених пунктів	Кількість мешканців	Кількість відділень	% відділень
< 100	7018	302765	29	0%
101-500	10724	2841781	1723	19%
501-1200	6353	4833760	4028	45%
1201-2000	1733	2645066	1556	17%
> 2000	1609	6372100	1678	19%
	27437	16995472	9014	

*Складено автором [67]

«Соор Україна» намагається впровадити доступності фінансових послуг (оплати за інтернет, поповнення мобільного, оплати за товар з використанням карти, отримання переказів, сплати за комунальні послуги тощо). Перевагами «Соор Україна» є:

- впровадження нової фінансової культури поведінки в сільській місцевості;
- розвиток безготівкових рахунків;
- проникнення фінансових сервісів серед сільського населення;
- спонукання сільських жителів до відкриття платіжних карт та використання для розрахунків в терміналі;
- акумулявання коштів на рахунках клієнтів підтримка банківського сектору.

Рис. 4.2. База фінансових установ в сільській місцевості [56]

Але і для міського населення існує ряд проблем. Зазвичай пересічний споживач, який бажає отримати фінансові послуги у небанківських фінансових установах, наражається на ризик фінансових пірамід. Адже загальний індекс фінансової грамотності України, порахований за методикою ОЕСР, становить 11,6 (із 21)

З усього вище сказаного можна зробити висновок, що правильно буде виділяти довіру на рівні всього фінансового ринку, тобто макрорівні, а також

на його мікро- та нано- рівнях. Необхідно сформувавши на кожному з них дієві важелі та інструменти управління різними видами довіри та враховувати взаємний вплив між суб'єктами та об'єктами довіри.

Довіра населення до банків – це один із чинників забезпечення фінансової стійкості банківських установ і розвитку фінансового сектору.

Головними проблемами, які впливають на зниження довіри до банків являються: відтік строкових депозитів, зниження обсягу капіталу банків, погіршення якості кредитного портфелі, непрозорість структури власності банків.

Виваженою і усвідомленою є потреба у відновленні довіри до банківських установ. Для цього необхідно підвищити довіру до національної грошової одиниці, активізувати активну і дієву співпрацю між Національним банком України та комерційними банками, з метою захисту прав споживачів банківських послуг, а також посилення вимог до відкритості, прозорості банків, підвищення фінансової грамотності населення різних цільових груп.

Фінансова грамотність, фінансова інклюзія являється, мабуть, головним чинником відновлення довіри. Вона має базуватися на використанні чітких, логічних та цікавих повідомлень, а також різноманітних каналів поширення фінансової грамотності. Підвищення фінансової грамотності має брати до уваги зміну поведінки споживачів.

На рівні держави банківській системі, необхідно якнайшвидше вибудувати довіру на всіх рівнях для того, щоб бути успішними і краще інтегруватися у світове співтовариство.

4.2. Зміцнення цифрової і фінансової грамотності та обізнаності

Фінансова і цифрова грамотність відіграють ключову роль розвитку економічних відносин держави, так і персональних доходів громадян. Фінансова грамотність направлена на розв'язання проблеми бідності, зниження економічних ризиків, вирішення питання непомірного боргового

навантаження та підвищення дохідності домогосподарств і підприємців. Цифрова грамотність має на меті пришвидшити та розширити можливості щодо ефективних фінансових рішень, детального аналізу та експертного підходу до використання фінансових інструментів, а також ефективного використання сучасних фінансових продуктів і послуг у житті громадян через цифрові технології, з метою підвищення особистого добробуту [11].

Підвищення рівня фінансової грамотності населення є досить складним питанням, особливо в умовах переходу суспільства від аналогового до цифрового формату. За таких умов, змінюються не лише підходи до фінансово-грошових відносин, а й в цілому до системи управління особистими фінансами.

Дана проблема є актуальною для сучасного суспільства тим паче в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз та фінансової нестабільності. Люди не обізнані у фінансових питаннях, їм не вистачає знань про: кредитування, інвестування, різні види страхування. Діджиталізація з одного боку, полегшує доступ до фінансових послуг, а з іншого з появою інтернету відбувся розвиток ризикових схем, фінансових пірамід.

Підходи до розуміння понять «фінансова грамотність» і «цифрова грамотність» можуть бути як ототожнюваними, так і суттєво різними. Перше поняття передбачає комплекс знань про фінансові ринки, особливості їх функціонування та регулювання, професійних учасників і пропонованих з їхньої ініціативи фінансових інструментів, продуктів та послуг, а також уміння їх використовувати. Друге – спрямоване на формування сучасного суспільства й місця людини у ньому, де вона почуватиметься успішною та прогресивнішою, спроможною керувати інформацією та використовувати інформаційні бази даних і ресурси з метою оперативного прийняття рішень на базі цифрового стандарту. Адаптивність цих двох понять зводиться не лише до «оцифрування» фінансових продуктів чи послуг, а до підвищення ефективності фінансових інструментів в умовах обмеження фінансових

ресурсів, з метою вирішення соціальних питань через смарт-рішення (швидкість, простота доступність креативність) [11].

Розуміння на підвищенні рівня цифрової грамотності є важливим для фінансової сфери. Адже цифрові системи реалізуються через розроблення сучасних платіжних систем, різні мобільні додатки, інтернет-банкінгу, які являються невід'ємними частинами життя сучасного суспільства.

Однак на шляху до цифровізації існує низка проблем:

- недосконала нормативна база;
- високий розмір неформальної економіки;
- надання переваги готівковим розрахункам.

Останні 10 років цифровізація стала ключовим драйвером зростання української економіки та добробуту громадян.

Сьогодні кожен українець може легко капіталізувати себе, свої навички, знання завдяки використанню цифрових технологій.

Маючи смартфон та доступ до Інтернету, кожен отримав змогу продавати свої послуги через онлайн-сервіси без посередників і роботодавців; створювати бізнес із нуля без стартового капіталу та активів; отримувати дохід від реалізації свого творчого потенціалу та креативних ідей.

Цифровізація забезпечить для фінансової системи розвиток безготівкових розрахунків. На сьогоднішній день використання готівкових і безготівкових коштів є одним із головним аспектом фінансової інклюзії. Варто зазначити, що в деяких країнах на законодавчому рівні зазначено, що розрахунок держави з населенням проводиться лише безготівковим шляхом, або заробітна плата виплачується лише за допомогою безготівкового методу. Як вже нами зазначалось, це країни в яких рівень інклюзії складає 100 %: Скандинавські країни, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія, Канада, Голландія, Австралія. Тут спостерігається пряма кореляція залучення населення до усіх фінансових послуг, з використанням повного переліку банківських послуг та страхування. Звичайно все це відбувається чесно і прозоро. Для України це поки що неможливо. Ми можемо впевнено сказати, що певна частина готівки і

досі перебуває у тіні, а тим самим суттєво знижує рівень добробуту мешканців України.

Рис. 4.3. Розвиток фінансової та цифрової інклюзії 2021 рік [7]

В епоху швидкого розвитку цифрових технологій існують загрози для цифрової економіки. Основні шляхи вирішення щодо запобігання загроз і ризиків кіберзлочинів полягають у наступному [34]:

1) постійний обмін інформацією про інформаційні інциденти і технологіях захисту між компаніями та громадськими організаціями на міжнародному рівні;

2) міжнародне співробітництво українських організацій з Європолем та Інтерполом щодо вдосконалення процедур інформування, взаємодопомоги і спільних заходів протидії кіберзлочинцям;

3) підвищення компетенцій в інформаційній безпеці IT-фахівців;

4) організація заходів безпеки і захисту не тільки основних об'єктів економіки, а й критичної інфраструктури, подальша робота центру кібербезпеки щодо підвищення безпеки банківської та платіжних систем;

5) постійне висвітлення в засобах масової інформації результатів боротьби з кіберзлочинністю, публікація рішень судів за злочинами в інформаційному середовищі;

6) організація шкільних програм, уроків кіберграмотності і обізнаності в питаннях інформаційної безпеки;

7) підвищення технічного забезпечення інформаційної безпеки систем;

8) законодавче регулювання кіберпростору, використання криптовалюта і блокчейн-технологій.

На сьогодні можемо спостерігати наступну динаміку зміни кількості активних електронних платіжних засобів (рис.3.2).

Використання безготівкових розрахунків сприяє економічному добробуту населення, тому що готівкові розрахунки – це фактично тіньова економіка, а безготівкові – це те, що в майбутньому може наповнювати бюджет і бути стимулом для бізнесу розвиватися, бо є розуміння того, куди йдуть грошові потоки, як вони йдуть, як контролюються; в населення є розуміння, як керувати своїми потоками, є більша схильність до заощаджень.

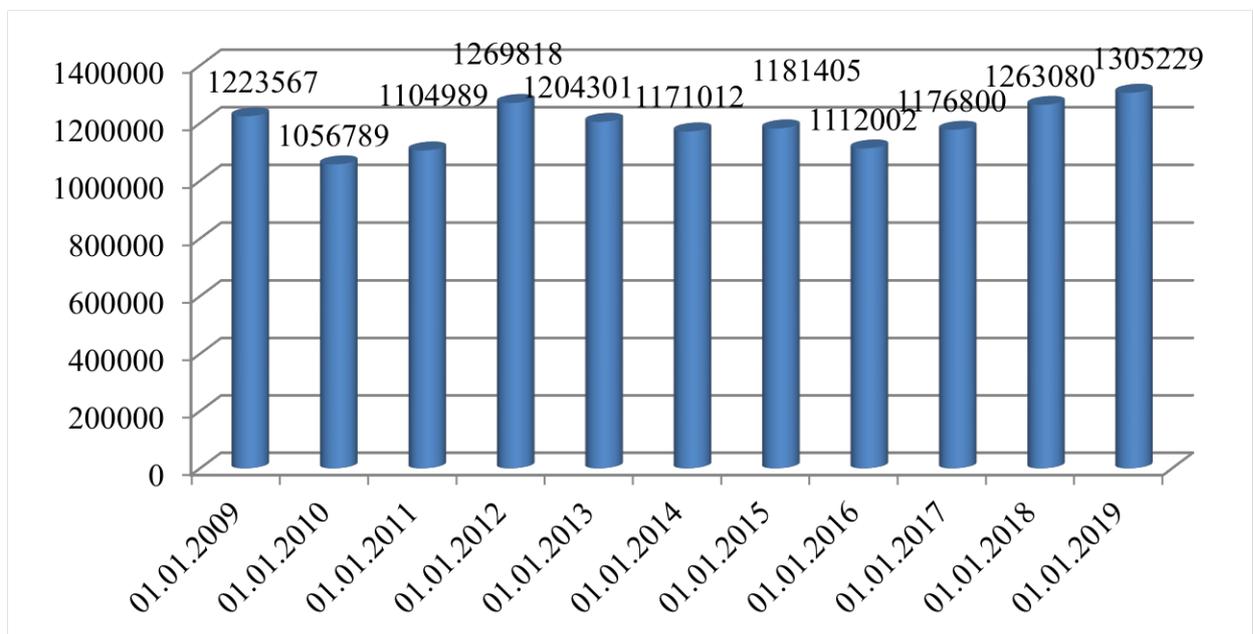

Рис. 4.4. Динаміка зміни кількості активних електронних платіжних засобів по Полтавській області за 2009-2019 рр.

*Складено автором

За дослідженнями, що проводилися в інших країнах, бачимо: чим більше споживачів залучається до фінансового сектору, тим краще і в свою чергу виникає так звана ділова активність, у бізнесу з'являється якась історія використання фінансових послуг і більший потенціал, щоб залучати фінансування на свій розвиток, а це нові робочі місця тощо [21].

За прогнозами деяких аналітиків, при збільшенні кількості безготівкових операцій хоча б на 7% можемо спостерігати територіальне економічне зростання добробуту населення в межах 3-4 %. Отже, у зв'язку з цим доцільно розглянути рівень доходу населення на 1 особу. Для формування прогнозних значень за базові показники оберемо рівень наявного доходу на 1 особу, згідно статистичних даних Держстату.

Таблиця 4.3

Наявний дохід на одну особу за 2013-2019 рр.

Регіон	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Полтавський	25371	26196	31997	37938	48663	61649	82872

*Складено автором

Відповідно до отриманих даних здійснимо визначення рівня наявного доходу на 1 особу при збільшенні використання безготівкових операцій на 7%. За даними таблиці 1 спостерігаємо лінійну залежність показників, тому використовуємо тренд за лінійною формулою.

Як видно з побудованої діаграми, просліджується лінійна залежність показників, тому використовуємо тренд за лінійною формулою.

$$y_x = a + b \cdot x \quad (3.1)$$

де y_x - співвідношення дол. до грн.;

x – час у роках.

$$an+b \Sigma x = \Sigma y \quad (3.2)$$

$$\Sigma x+b \Sigma x^2 = \Sigma yx \quad (3.3)$$

Відповідні значення знаходимо в таблиці 3.3.

Таблиця 4.4

Вихідні дані для розрахунку рівня доходу на одну особу від підвищення рівня фінансової інклюзії мешканців

	х, роки	у, грн.	x^2	Ху
1	1	25371	1	25371
2	2	26196	4	52392
3	3	31997	9	95991
4	4	37938	16	151752
5	5	48663	25	243315
6	6	61649	36	369894
7	7	82872	49	580104
Σ	28	314686	140	1518819

*Складено автором

За допомогою таблиці 3.3 розраховуємо коефіцієнти лінійної залежності:

$$a7+28x = 314686$$

$$28a+140x = 1518819$$

$$a = -157784 \text{ грн.}$$

$$b = 42405 \text{ грн.}$$

Отже, за умови збільшення кількості безготівкових операцій хоча б на 7% дохід на одну особу згідно розрахунків складатиме 86758 грн., що становить 4,48%, а також підтвердженням наших прогнозів.

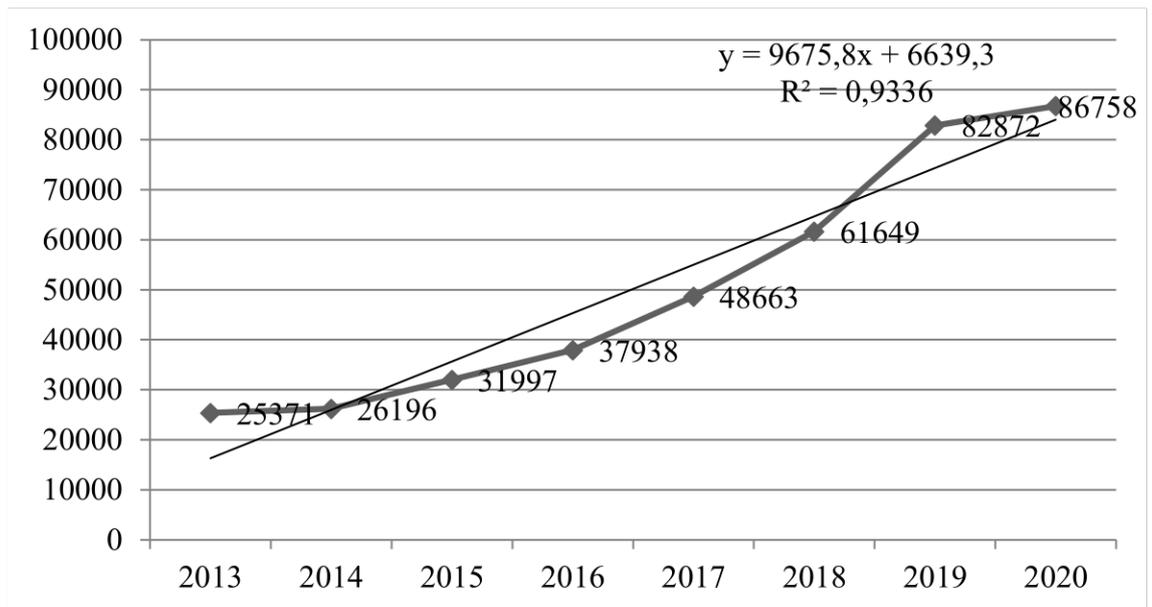

Рис. 4.5. Динаміка зміни доходів 2013-2020 рр. на одну особу від рівня фінансової інклюзії та її прогнозне значення у 2021 році

*Складено автором

Отже, за досліджуваними роками прослідковується тенденція до збільшення доходів на одну особу за роками, ми можемо впевнено сказати, що підвищення рівня фінансової інклюзії на пряму впливає на дохідність населення і сприяє її підвищенню.

За для підвищення рівня фінансової і цифрової грамотності необхідна ефективна взаємодія вищих навчальних закладів із закладами середньої загальної та професійної освіти, громадськими організаціями, органами влади. Для цього можливе створення Центрив фінансової та цифрової грамотності, які будуть на громадських засадах просувати ідею фінансової і цифрової обізнаності для школярів, студентів та інших громадян.

Зацікавленими суб'єктами, можуть бути:

- населення як основний суб'єкт, якість життя якого необхідно підвищувати;
- органи муніципальної та державної влади (в т. ч. податкові інспекції, Пенсійний фонд, Фонди соціального страхування);
- фінансово-кредитні організації (банки, страхові компанії та ін.);

- підприємства й організації, роботодавці;
- освітні установи (середньої спеціальної освіти та вищого рівня) [9].

Дана програма дає можливість врахувати різноманіття цифрового та фінансового життя населення країни як складових перспективного розвитку. Вона забезпечить підвищення рівня фінансової грамотності, сформує навички захисту користування фінансовими послугами в умовах розвитку цифрової економіки.

Цифровізація населення полягає у розв'язанні комплексу завдань, які позитивно вплинуть на економіку, бізнес, суспільство. Цифровий розвиток ставить перед собою певні цілі. Це і забезпечити прискорене економічне зростання та залучення інвестицій. Допомогти секторам економіки перетворитися в конкурентоспроможні та ефективні. Створити високотехнічні виробництва та провести цифрову модернізацію промисловості. Зробити доступними для громадян переваги та можливості цифрового світу. Реалізувати людський ресурс, розвинути цифрову індустрію та цифрове підприємництво.

Основні принципи цифровізації, дотримання яких дасть змогу користуватися можливостями, які надають цифрові технології.

Принцип 1. Цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікацій та цифрових технологій.

Принцип 2. Цифровізація повинна бути спрямована на створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя. Цей принцип передбачає підвищення якості надання послуг з охорони здоров'я та отримання освіти, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього природного середовища.

Принцип 3. Цифровізація здійснюється через механізм економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності від використання цифрових технологій. Цей принцип

передбачає досягнення цифрової трансформації галузей економіки, сфер діяльності, набуття ними нових конкурентних якостей та властивостей.

Принцип 4. Цифровізація повинен сприяти розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації. Створення контенту, насамперед українською, відповідно до національних потреб сприяє соціальному, культурному та економічному розвитку.

Принцип 5. Цифровізація повинна орієнтуватися на міжнародне, європейська співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.

Принцип 6. Стандартизація є основою цифровізації, одним з головних чинників її успішної реалізації. Побудова лише на українських стандартах цифрова система являється недопустимою.

Принцип 7. Цифровізація повинна супроводжуватися підвищенням рівня довіри і безпеки.

Як зрозуміло з вище сказаного, цифрова грамотність несе позитивні зміни у всіх сферах життя, вона необхідна кожному, існує декілька причин для цього.

1. «Держава в смартфоні» та комфортне проживання в країні. Передбачає доступність великої кількості сервісів онлайн, що забезпечують економію часу, комфортність, зручність та ефективність.

2. Особистий розвиток та задоволення власних потреб. Цифровізація спрощує формат взаємодії поколінь, пошуки потрібної інформації – від простих до складних завдань в онлайн мережі, забезпечує пристосування до цифрової трансформації, що підвищує рівень фінансової грамотності.

3. Конкурентно спроможність на ринку праці. Володіючи цифровою інформацією у людини є більше шансів працевлаштуватися, і піднятися по кар'єрних сходах.

4. Безперервне навчання. Завдяки цифровій грамотності кожен зможе себе вдосконалювати щодня, незалежно від віку, статі та соціального статусу.

Проходити онлайн-курси, різноманітні тренінги, вивчати іноземні мови на базі онлайн практик, здобувати нові знання та навички.

5. Онлайн безпека, безпека свого акаунту та облікового запису від зловмисників, захист вірусного зараження програмних продуктів.

Таким чином, цифровізація країни несе позитивні зміни у фінансову систему. Базою для успішного цифрового розвитку країни являється цифрова грамотність та її впровадження у взаємозв'язках з усіма системоутворювальними складовими суспільного розвитку, в тому числі у тісному взаємозв'язку з фінансовою грамотністю.

Цифрова грамотність – здатність ефективно та безпечно використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології.

Розвиток цифрових навичок стає однією з найголовніших умов для розвитку цифрового ринку будь-якої країни, адже прямо або опосередковано пов'язаний з усіма сферами функціонування суспільства та економіки. Цифрові навички також вважають вихідною рамковою умовою для розвитку всіх інших пріоритетів у сфері гармонізації цифрових ринків країн Європейського Союзу [3].

4.3. Напрями підвищення рівня фінансової інклюзії для розвитку фінансового сектора України

Підвищення рівня фінансової інклюзії відіграє важливу роль в економічному зростанні країни й підвищенні рівня доходів населення. Коли громадяни приймають відповідальні і свідомі рішення у фінансовій сфері, то це дозволяє досягти економічних успіхів. Фінансова інклюзія допомагає подолати бідність, знижує економічні ризики суб'єктів підприємництва та фізичних осіб.

Дослідження проведені у другому розділі дипломної роботи свідчать про недостатній рівень фінансової грамотності населення. Що призводить, до неможливості оцінити ризики в майбутньому і виважено та розумно приймати

рішення споживачам фінансових послуг. Прийняття неправильних рішень у виборі фінансових послуг відображається на фінансовому добробуті і в свою чергу призводить до його погіршення. Недостатність інформації про фінансові послуги, обмежує доступ до них значної частини населення. Ця ситуація не сприяє забезпеченню ефективного розвитку фінансового сектора і країни.

Достатній рівень фінансової грамотності населення безпосередньо має вплив на здатність ефективно управляти власними коштами, раціонально здійснювати їх розподіл на короткострокові та довгострокові заощадження. Споживачі фінансових послуг, котрі неефективно управляють своїми фінансовими зобов'язаннями, стають заручниками фінансових установ, які надали такі послуги. Це особливо відчувається в періоди фінансових криз, які загрожують стабільності фінансової системи як на національному, міжнародному рівнях [64].

З розвитком фінансового сектора, збільшенням кількості фінансових послуг, діджіталізацією проблема підвищення рівня фінансової грамотності стає все більш актуальною.

Існують проблеми, що стоять на заваді розвитку фінансової інклюзії:

- недостатня поінформованість про фінансові послуги;
- брак знань щодо прав і обов'язків споживачів фінансових послуг;
- необізнаність щодо видів фінансових ризиків та управління ними;
- низький рівень знань фінансової математики;
- низький рівень доходів;
- психологічна неготовність населення сприймати нові фінансові знання.

Крім зазначених проблем, негативно впливає відсутність у навчальному процесі середніх та вищих навчальних закладів обов'язкових або факультативних занять з основ фінансової грамотності.

Виходячи з аналізу світового досвіду фінансового включення та особливостей українського фінансового ринку максимального ефекту в цій

сфері можна досягнути реалізувавши комплекс заходів з чотирьох компонентів, за наступними напрямками.

1. Практичне регуляторне забезпечення цифрового фінансового включення та запровадження відповідальних цифрових фінансових практик.

2. Просування розвитку цифрових фінансових послуг як пріоритетного напрямку для розвитку інклюзивних фінансових систем, забезпечення балансу інновації та ризиків для досягнення цифрового фінансового включення, спрощення та впровадження сумісної цифрової ідентифікації клієнтів для цифрових фінансових послуг.

3. Розширення екосистеми та інфраструктури цифрових функціональних послуг.

4. Зміцнення цифрової і фінансової грамотності та обізнаності.

Розглядаючи Полтавську область, як окремий економічний регіон України, доцільно виділити її економічно та фізично сильні та слабкі сторони, можливості та загрози розвитку.

У процесі стратегічного планування необхідно оцінити поточний стан середовища, яке досліджується. Характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку, розроблення стратегічного плану розвитку здійснюється на основі діагнозу стартових умов розвитку шляхом аналізу. SWOT – аналіз сильних та слабких сторін, можливостей щодо змін на краще та загроз щодо його позитивного розвитку здійснюється, виходячи з того, що:

1) сильні сторони – існуючі особливості, які містять основу його розвитку;

2) слабкі сторони – існуючі особливості, які ускладнюють умови розвитку;

3) можливості – існуючі особливості, умови, сприятливі для розвитку, що є або можуть виникнути в майбутньому;

4) загрози – існуючі особливості, умови, що несприятливі, навіть небезпечні, для розвитку, що є або можуть виникнути [18].

Отже, виходячи з цього SWOT-аналіз поєднує в собі чотири елементи, які характеризують стан економічної одиниці, за допомогою яких в кінці приймається рішення про подальше стратегічне планування діяльності та розвитку (рис. 4.6).

Проведення SWOT-аналізу розпочинається із виявлення сильних та слабких сторін – внутрішніх чинників. Тільки після того, як було досконально розглянуто та оцінено внутрішні чинники, переходять до аналізу можливостей і загроз, що прямо чи опосередковано впливають на економіку. Здебільшого їх контроль неможливий, проте їх виявлення та врахування обов'язкове. Отже, провівши SWOT-аналіз отримуємо такі результати (табл. 4.5).

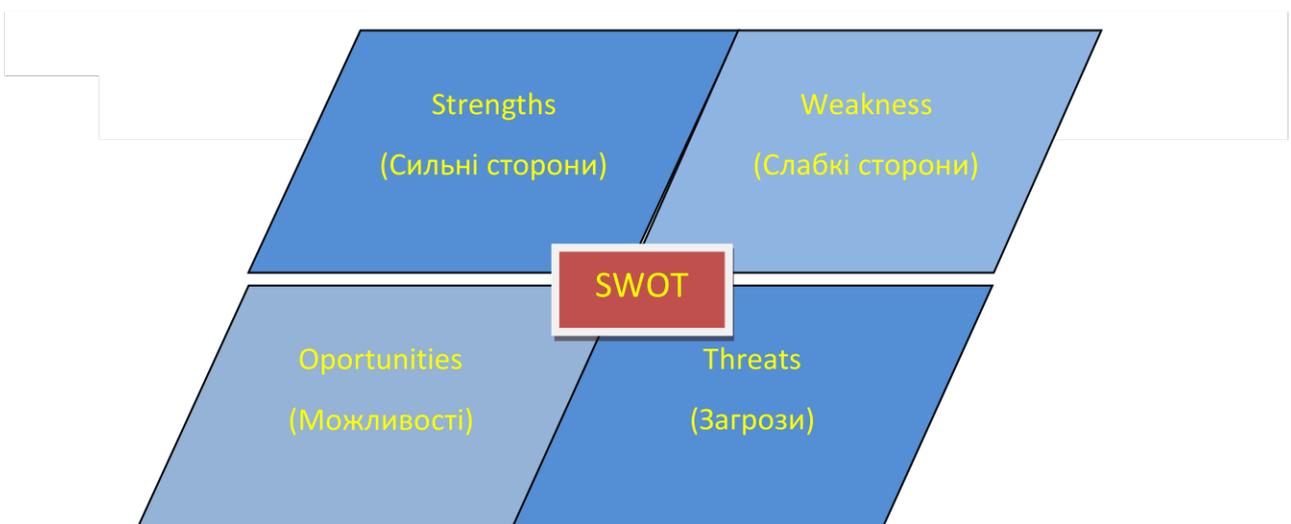

Рис. 4.6. Складові SWOT- аналізу

*Складено автором

Таблиця 4.5

SWOT-аналіз рівня фінансової інклюзії

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
1	2
1. Високий рівень освіченості населення	1. Недосконалість законодавчої бази
2. Популярність обговорення фінансових питань	2. Низька якість рекламної продукції

Продовження табл. 4.5

1	2
3. Використання банківських продуктів і послуг	3. Недостовірність наданої інформації
4. Використання безготівкових розрахунків та інтернет-банкінгу.	4. Відсутність можливості використання фінансових послуг
5. Перехід на міжнародні стандарти	5. Низький рівень фінансової грамотності
6. Підвищення рівня добробуту громадян	6. Недосконалі фінансові знання
7. Зниження рівня тінізації економіки та корупції	7. Низький рівень фінансового добробуту
8. Підвищення конкурентоспроможності	8. Недосконала фінансова поведінка
9. Вигідне географічне розміщення	9. Несформовані фінансові цілі
10. Високий рівень промислового розвитку	10. Відсутність гарантії безпечного, прогнозованого та якісного надання фінансової послуги третьою стороною
	11. Незначна присутність фінансових послуг, готівковий обіг
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
1. Поглиблення інтеграції з ЄС	1. Політична нестабільність та військові дії на Донбасі
2. Підвищення інвестиційної привабливості	2. Продовження економічної стагнації економіки через політичну кризу на Сході
3. Покращення бізнес-клімату, відновлення стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу	3. Прискорена депопуляція населення області, особливо сільських територій
4. Підвищення прозорості та продуктивності банківської системи, у т. ч. за рахунок впровадження цифрових технологій та безпаперових бізнес-процесів, використання новітніх ІТ-технологій, спрощення та оптимізації діяльності учасників фінансового сектору.	4. Зменшення видатків домогосподарств на купівлю товарів та послуг
5. Зменшення частки готівкових розрахунків і частки готівки в грошовій масі за рахунок упровадження новітніх технологій, залучення інноваційних надавачів платіжних послуг та створення сприятливих умов для використання електронних платіжних засобів;	
6. Створення конкурентного середовища для	

*Складено автором

Якщо SWOT-аналіз проведено правильно, то буде виявлено:

- 1) чи всі ресурси задіяні на повну;
- 2) які конкурентні переваги; які сильні сторони можуть стати перевагами і що для цього потрібно зробити;
- 3) які з наявних можливостей допоможуть розвитку;
- 4) які загрози є критичними — зараз чи у майбутньому, як їх уникнути.

Отже, підсумовуючи SWOT-аналіз рівня фінансової інклюзії можна сказати, що сильних сторін виокремлюється менше ніж слабких, проте, за своєю значущістю сильні сторони значно перевершують слабкі. У результаті цього, налічується більше можливостей розвитку, ніж загроз.

Зважаючи на вище сказане, можна сформулювати основні напрями підвищення рівня фінансової інклюзії.

Забезпечення якісної і повної поінформованості споживачів про фінансові послуги та їх використання. Одна частина населення вважає складними фінансові поняття, а рівень своєї обізнаності низьким, а друга частина переоцінює свої можливості, що в результаті може призвести до прийняття необдуманих фінансових рішень. Такі рішення інколи призводять до того, що такі споживачі стають жертвами фінансових зловмисників. Тому підвищення поінформованості споживачів є вкрай необхідним, але для цього інформація повинна бути доступна, своєчасна і достовірна.

Також напрямом підвищення рівня фінансової інклюзії має бути усвідомлення споживачами ризиків та вигод від використання фінансових послуг. Багато споживачів відмовляється від користування фінансовими послугами. Незнання ризиків від їх отримання породжує невпевненість у фінансових послугах. Можливо, це відбувається через низку банкрутств фінансових установ. Люди, які мали депозити в них, тепер виявляють обачливість у розміщенні власних коштів. Це все вказує на низький рівень фінансової грамотності країни.

Підвищення рівня знань щодо прав, обов'язків та наслідків отримання фінансових послуг. Сьогодні споживачі фінансових послуг досить не обізнані

в питаннях про фінансовий зміст договорів кредиту. Тому споживачі мають детальніше вивчати його. Приймаючи фінансові рішення, споживачі фінансових послуг повинні чітко усвідомлювати можливі наслідки, розраховувати на власні доходи і брати до уваги всі непередбачувані обставини, за яких він не зможе виконувати свої фінансові зобов'язання перед фінансовими установами.

Забезпечення справедливого і рівного доступу населення до фінансових послуг. Зараз, більшість фінансових установ, зокрема банків, зосереджені у великих містах. Це обмежує доступ до фінансових послуг окремих категорій населення, насамперед жителів сільської місцевості. На 2020 рік в Полтавській області діє 539 підрозділів банків, в той час тільки лише у Києві 1487 підрозділів.

Виходячи з основних напрямів підвищення рівня фінансової інклюзії, можна сказати, що головною метою являється стимулювання громадян до отримання мінімальних теоретичних знань, формування вмій і навичок стосовно фінансових послуг.

Реалізація єдиної інформаційної політики. Споживачі фінансових послуг, які не володіють фінансовою знаннями, можуть неправильно зрозуміти інформацію, яка зокрема надається, засобами масової інформації. Тому, реалізація єдиної інформаційної політики, має передбачати роз'яснювальні роботи, стосовно новин економіки, не лише звичайним громадянам, а й серед журналістів, які висвітлюють фінансові питання.

Також, мають бути реалізовані такі заходи [25].

1. Публічні інформаційно-консультаційні заходи для різних категорій слухачів (семінари, лекції, майстер-класи).

2. Розповсюдження буклетів, книг, довідників, що стосуються фінансової грамотності.

3. Створення спеціалізованого освітньо-пізнавального веб-сайту, який міститиме матеріали освітнього характеру (ігри для дітей, курси для школярів, студентів, просвітницькі програми для дорослого населення тощо).

4. Зміна фінансової культури суспільства країни. Фінансова культура країни – знання, навички і ставлення, необхідні для забезпечення відповідальної фінансової поведінки та підвищення фінансової інклюзії українців. Компонентами фінансової культури є цілий набір культур – страхування, заощаджень, підприємництва, інвестування, податкова, кредитна, пенсійна, життя в суспільстві, кредитних історій, тощо.

5. Фінансова грамотність та європейський світогляд українців. Громадяни країни повинні розділяти європейські цінності і бути готовими жити за європейськими стандартами, формувати власний бюджет, бути відповідальним у своїх фінансових рішеннях.

6. Молодь, як драйвер змін. Молодь у віці від 10 до 24 років (покоління Z і покоління Альфа) є головною цільовою аудиторією. Тільки молодь може виступати агентами змін, здатних навчити своїх друзів, батьків, бабусь і дідусів фінансовим знанням і навичкам, в яких потребують громадяни, щоб робити зважені рішення і відповідати за свою фінансову поведінку.

7. Формування єдиної комунікаційної платформи реїгону. Єдина комунікаційна платформа під єдиним брендом об'єднає всі зацікавлені сторони і заходи, стане впізнаваною та допоможе побудувати довіру.

8. Створення освітньо-інформаційного центру. Освітньо-інформаційний центр – центр фінансової просвіти та комунікацій в якому поєднуюватимуться: visitor center, музей грошей, центр освіти молоді, центр компетенцій вчителів

Під час розроблення заходів щодо реалізації політики з підвищення рівня фінансової грамотності населення країни необхідна класифікація всіх заходів за такими ознаками: строк їх реалізації (негайні, довгострокові); цільові групи, на які вони спрямовані (студенти, пенсіонери, школярі, молоді сім'ї); інструменти (медійні, адміністративні, освітні заходи, роз'яснювальна робота тощо) [47].

Підвищення рівня фінансової інклюзії та фінансової грамотності є довгостроковим. Фінансові послуги мають бути доступними, прозорими та зрозумілими.

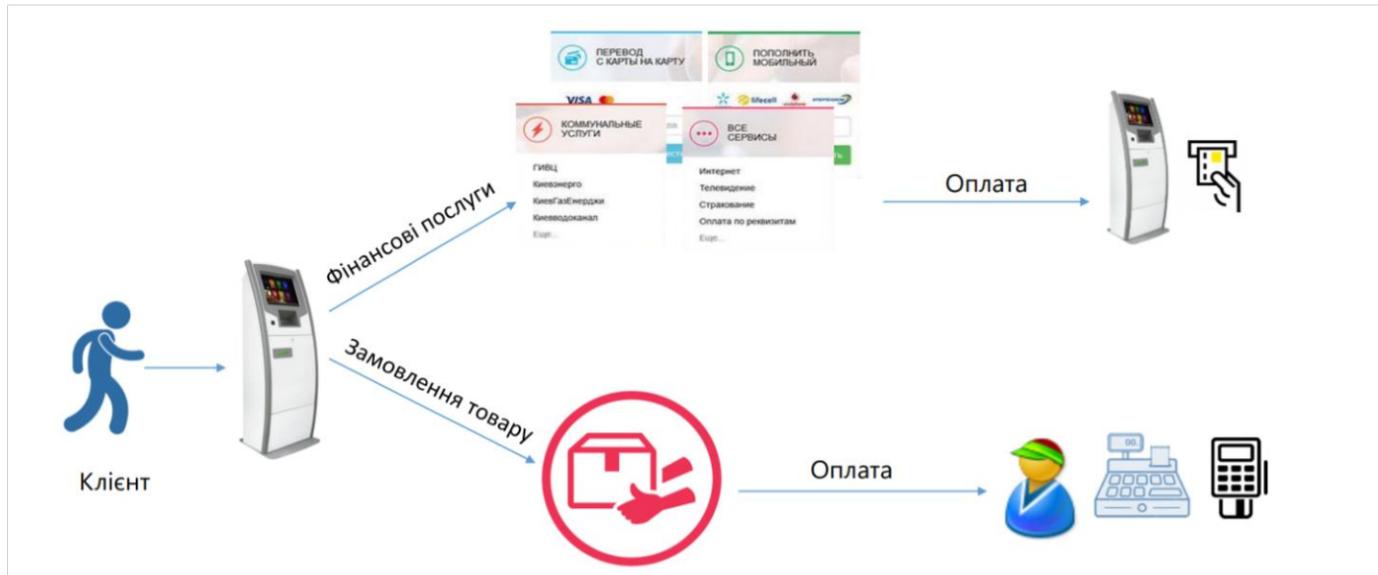

Рис. 4.7. Схема процесу надання фінансових послуг для населення [32]

Таким чином, обґрунтувавши напрями підвищення фінансової інклюзії для розвитку фінансового сектору, бачимо, що рівень фінансової грамотності населення країни знаходиться на низькому рівні, на що вказує недостатність знань стосовно фінансової сфери. Тому актуальним є розроблення заходів, які будуть сприяти підвищенню рівня знань і формування навичок стосовно поведінки користувачів фінансових послуг.

До напрямів підвищення рівня фінансової інклюзії можна віднести: забезпечення якісної та повної поінформованості споживачів про фінансові послуги та їх використання, усвідомлення споживачами ризиків та вигод від отримання фінансових послуг, підвищення рівня знань стосовно прав, обов'язків та наслідків отримання фінансових послуг, забезпечення справедливого і рівного доступу громадян до фінансових послуг, створення освітньо-інформаційного центру, залучення молоді, як драйвера для змін.

Реалізація заходів сприятиме зміцненню довіри споживачів до банківських установ, збільшення надходжень від громадян у фінансово-кредитні установи, розумінню того, як діють ті чи інші фінансові інструменти.

Хоча належний рівень фінансової інклюзії та ефективна система захисту не можуть самотійно запобігти можливим проблемам у майбутньому, однак

вони сприятимуть зменшенню ризиків, підвищенню добробуту населення, формуванню фінансової культури.

Висновки до розділу 4

У четвертому розділі магістерської роботи розглядалися проблеми та перспективи розвитку фінансової інклюзії як чинника розвитку фінансового сектору. Встановлено, що значною проблемою являється недовіра до фінансових установ. Це відбувається через недостатність фінансової інформації, низький рівень фінансової обізнаності, непрозорість фінансової системи. Тому існує потреба у відновленні довіри до банківських установ. Завдяки покращенню системи захисту прав споживачів, а також модернізації діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, підвищення якості обслуговування клієнтів, взаємодії Національного банку України та комерційних банків, популяризації інститутів фінансової грамотності – можливо відновити довіру до банківської системи.

Також суттєву роль у підвищенню рівня довіри до банківських установ має зіграти і вдосконалення нагляду за їх діяльністю з боку Національного банку України, що повинно зробити банки більш обережними у прийнятті ризиків та надійними з точки зору виконання своїх зобов'язань.

Постійне інформування у ЗМІ та соціальних мережах в майбутньому зможуть відновити довіру до фінансових інституцій і тим самим підвищити не лише рівень фінансових інклюзії, а й самого кожного мешканця країни. Такі дії допоможуть відновити довіру до фінансової системи і підвищити рівень користування фінансовими послугами.

Оскільки сьогодні світ переходить від аналогового до цифрового формату, то для розвитку фінансової інклюзії необхідне зміцнення цифрової грамотності. Адже вона несе позитивні зміни у фінансову систему. Цифрова грамотність для успішного розвитку країни, повинна тісно взаємодіяти з фінансовою грамотністю.

Основними проблемами, які гальмують розвиток фінансової інклюзії в Україні являється і політичне становище країни, також різні зовнішні і внутрішні чинники, і недостатній рівень знань стосовно фінансових питань, низька купівельна спроможність, недостатня проінформованість населення, обмежений доступ до фінансових послуг, низький рівень довіри.

Низький рівень фінансової інклюзії негативно впливає на добробут окремих громадян. Тому необхідні заходи, які сприяли б її підвищенню. До таких напрямків можна віднести: надання своєчасної, повної та достовірної інформації споживачам фінансових послуг, усвідомлення ризиків та вигод від отримання фінансових послуг, покращення рівня знань стосовно своїх прав, обов'язків та наслідків від користування фінансовими послугами, рівний доступ громадян до фінансових послуг.

Задля покращення доступу до фінансових послуг та ресурсів а також забезпечення активної фінансової інклюзії в Україні можна скористатися наступними підходами: створення необхідного регуляторного середовища для забезпечення доступу до рахунків; розширення точок доступу до фінансових послуг; стимулювання масштабності і життєздатності за допомогою великих державних програм, таких як соціальні відрахування на рахунки клієнтів; зосередження діяльності на розвитку фінансової грамотності серед певних соціальних груп: населення з низьким рівнем доходу, незахищені верстви населення, сільське населення; заохочення використання фінансових послуг; розробки просвітницької діяльності в сфері фінансових послуг; забезпечення системи захисту прав клієнтів фінансового сектору; забезпечення правового захисту клієнтів та фінансової системи; створення нових фінансових установ, розробки нових продуктів та технологій, що використовуються для охоплення незайманих або недосвідчених ринків.

ВИСНОВКИ

Фінансова інклюзія – це можливість споживачів мати вільний і рівний доступ до фінансових послуг. Фінансова інклюзія залучає до активного фінансового життя різні верстви населення і сприяє збільшенню ресурсної бази, підвищує економічний розвиток країни та добробут населення.

Слід зазначити, що сьогодні доступ до фінансових послуг є досить обмеженим через нерозвиненість інфраструктури фінансових послуг, недовіру споживачів до фінансової системи, низький рівень фінансової обізнаності. Тому, це не дозволяє державі повноцінно використовувати заощадження населення, сприяє розвитку тіньової економіки. З'являється високий рівень бідності населення і критично низька якість життя більшої частини українського народу. Відбувається зниження ВВП, збільшується державний борг, зростає інфляція, продукція вітчизняних підприємств стає не конкурентноспроможною, втрачається кадровий та виробничий потенціал держави. Мінімізувати вплив всіх цих загроз, можна шляхом впровадження системи фінансової інклюзії, яка сприятиме процесу економічного зростання, підвищення ефективності грошово-кредитної політики та фінсової стабільності.

Аналізі дослідження понятійно-категоріального апарату фінансової інклюзії, дало змогу розкрити зміст, значення та її важливість для розвитку фінансової системи. Адже кожен житель повинен мати доступ і вільно розпоряджатися різними фінансовими продуктами і послугами. Бути фінансово обізнаним і здатним ухвалити відповідні фінансові рішення. Забезпечення прозорості, зрозумілості та доступності фінансових продуктів дозволить збільшити кількість користувачів фінансових послуг.

Фінансова інклюзія визначається як напрям стратегії розвитку фінансового сектора України. Багато українців лишаються за межами фінансової системи. Дана стратегія досягатиметься шляхом розвитку системи

захисту споживачів, підвищення фінансової грамотності та цифрової грамотності. Для цього необхідна співпраця між усіма стейкхолдерами.

Головні драйвера фінансового сектора забезпечують економічне зростання і сприяють розвитку фінансового сектору. До них відносять внутрішнє споживання, інновації, розвиток малого бізнесу, фінансову стабільність.

Проведення кластерного аналізу дозволило з великого сегменту інформації виділити головне. Кластерний аналіз посідає вагомую роль під час систематизації інформації. Сформовані були чотири групи, змінні масштабовані за стандартизованою шкалою. Чинники були наведені у порядку важливості. Це дозволило нам побачити, який чинник для якого кластеру був головним.

Фінансова інклюзія України знаходиться під впливом численних факторів. Це і соціоінституційні, а також політичні фактори. Найбільшими з них, наприклад, є повільне впровадження структурних реформ, низький рівень доходів, недостатня обізнаність у фінансовій сфері, зниження економічної активності, погіршення платіжного балансу, вплив депозитів та істотне скорочення обсягів кредитів.

Аналіз стану фінансової інклюзії за 2019 і 2021 роки, показав, що у 2021 році відбулися позитивні зміни. Для аналізу стану рівня фінансової інклюзії за два роки було проведено дослідження. Воно надавало детальну інформацію про стан фінансової грамотності та головні проблеми, які заважають підвищенню рівня фінансової інклюзії. Було розроблено Google форму. В опитуванні взяли участь 70 жителів міст та сіл України віком від 16 до 79 років. Як виявилось, фінансово обізнаними вважають себе лише менше половини жителів у 2019 році і більше половини у 2021 році. Фінансова поведінка жителів України знаходиться на середньому рівні. Вони всі ставлять перед собою та своєю родиною фінансові цілі. Користуються різними фінансовими продуктами, але перевагу віддають найбільш популярним. Більша половина має банківський рахунок. Оскільки, фінансова інклюзія і

вміння користуватися фінансовими продуктами та послугами є невід'ємною частиною життя, то населення хотіли б знати більше стосовно фінансової сфери.

Проведене дослідження довело, що потреба залучення більшої кількості людей до формальної фінансової системи не може бути переоцінена. Фінансова інклюзія підвищує соціальну стабільність, матеріальний добробут, спрямовує заощадження в інвестиції, що, зрештою, позитивно впливає на рівень дохідності кожної особи.

Принципами фінансової інклюзії є розширення доступу звичайних громадян до фінансових інституцій; зміна фінансової культури (податкова культура, культура споживання, культура заощаджень, інвестицій та підприємництва, пенсійна культура) формування українця європейського, фінансово обізнаного; переорієнтація фокусу на молодь; розробити єдину комунікаційну платформу; створити освітньо-інформаційний центр осередок фінансової просвіти та комунікацій щодо мандату та функцій Національного банку.

Розглянуті проблеми та перспективи розвитку фінансової інклюзії, дали змогу більш широко дослідити її вплив на фінансовий сектор. Проблеми політичного, економічного і соціального характеру. Проблемою також виявилася довіра жителів до банківських установ. Довіра – це фактор, який забезпечує фінансову стійкість банківської системи.

Отже, фінансова інклюзія – це шлях до економічного розвитку держави. Доведено, що фінансова інклюзія підвищує соціальну стабільність, матеріальний добробут, спрямовує заощадження в інвестиції, що, зрештою, позитивно впливає на фінансовий сектор. Не можна протиставляти фінансове включення і фінансову цілісність, їх варто розглядати як взаємопов'язані та взаємообумовлені цілі економічної політики сучасних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 № 2740-III (зі змінами). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2740-14>.
2. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. №67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>.
5. Глобальна база даних Global Findex. URL: <https://globalfindex.worldbank.org/node>.
6. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/markets/about>.
8. Google форма. URL: https://docs.google.com/forms/d/1_YreNowvpDMqkS1ZNCIB4I2B7s76hqP6TH4znJfNe00/edit.
9. Ануфрієва К. В. Фінансова інклюзія як чинник соціально-економічного розвитку. URL: https://ukr-socium.org.ua/wpcontent/uploads/2019/10/59_77_No370_2019_ukr.pdf.
10. Безготівкові розрахунки. URL: https://studopedia.com.ua/1_52147_bezgotivkovi-rozrahunki.html.
11. Бречко О. Фінансова і цифрова грамотність, як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства / О. Бречко // Аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2019. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/362-719-1-SM.pdf>.

12. Голик М.М. Підвищення довіри до банків як фактор антикризового управління у банківському секторі економіки України /М.М. Голик// Облік і фінанси – 2017. – № 2. – С. 79-84. URL: file: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2017_2_13.
13. Добробут: визначення. URL: <https://moayaosvita.com.ua/finansu/dobrobut-viznachennya>.
14. Дрейк Р. Фінансова обізнаність=власний добробут / Роберт Дрейк. – 2019. URL: <https://uazmi.org/news/post/KtL3MiLV13Cncgk0Sp0T4>.
15. Дудинець Л.А. Фінансова інклюзивність та її детермінанти / Л.А. Дудинець, О.Є. Верней. – 2018. URL: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1760/1/Dudynets_finansova_in_klyuzyvnist_5.pdf.
16. Економічна і соціальна рада ООН. URL: <http://www.un.org>.
17. Слав'янська Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність?/ Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4.– С. 31-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2013_4_15.
18. Смовженко Т.С. Фінансова грамотність як чинник формування суспільної довіри до інститутів фінансового ринку / Т.С. Смовженко, А.О. Кузнєцова. – 2018. URL: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/799/1/kuznietsova_financial_literacy_as.pdf.
19. Смолій Я. Вітальне слово на Finclusion UA: Форум з фінансової інклюзії. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71600439.
20. Степанюк Є. От лозунгов к делу. Зачем нужна финансовая инклюзия. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika./opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujna-finansovaya-inklyuzia>.
21. Стратегія Національного банку України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192>.

22. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/regulatory-firansovogo-rinku-zatverdili-strategiyu-rozvitku-firansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku>.
23. Рекомендації держателям платіжних карток. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26645330&cat_id=3127220.
24. Тютюнникова С.В. Інклюзивний розвиток національної економіки як чинник подолання бідності / С.В. Тютюнникова, К. Л. Пивоварова // Бізнес Інформ. – 2018. – № 8. – С. 105-111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_8_18.
25. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf.
26. Фінансова інклюзія // Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908].
27. Форум з фінансової інклюзії Finclusion UA. URL: <https://finclusion.bank.gov.ua>.
28. Bagelot Walter. Lombard Street: A Description of the Money Market. URL: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=128>.
29. Center for Financial Inclusion (2018). Financial Inclusion. URL: <http://www.centerforfinancialinclusion.org>.
30. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX. URL: <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>.
31. Elena Ianchovichina "What is Inclusive Growth?"/ Elena Ianchovichina, Susanna Lundstrom // The World Bank, – February 10, 2009.
32. KHíl'ko A. Vidroditi Ukraínu cherezdovíru do bankív [Ukraines revive from confidence in banks]. URL: [http://n-v.com.ua/vidroditi-ukra%D1%97nu-cherez-doviru-do-bankiv/\[in Ukrainian\]](http://n-v.com.ua/vidroditi-ukra%D1%97nu-cherez-doviru-do-bankiv/[in%20Ukrainian])].

33. Matkovskiy A., Skryl V., Shtanko R. Financial inclusion of the region: analysis of the situation and directions of security. – Economic & regions. – 2019. – №4 (75). – P. 62-71.

34. USAID. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

35. Financial Inclusion. URL: www.worldbank.org.

36. Financial inclusion is making great strides. The Economist. – Access mode: <https://www.economist.com/special-report/2018/05/03/financial-inclusion-ismaking-great-strides>.

37. Frequently Asked Questions about Financial Inclusion. URL: <https://www.cgap.org/about/faq#why-does-financial-inclusion-matter>.

38. Global Financial Inclusion and Consumer Protection Survey. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/430051513370920202/Globalfinancial-inclusion-and-consumer-protection-survey-2017-report>.

39. Jan Taylor Financial Inclusion Forum. – Kiev. – June 2018.

40. Moody's Analytics. – The Impact of Electronic Payments on Economic Growth. URL: <https://usa.visa.com/dam/VCOM/download/visaeverywhere/global-impact/impact-of-electronic-payments-on-economicgrowth.pdf>.

41. Principles and Report on Innovative Financial Inclusion from the Access through Innovation Sub-Group of the G20 Financial Inclusion Experts Group. – May, 2010.

42. Raquel Almeida (March 2013). "Inclusive Growth: Building up a Concept" / Ranieri, Rafael; Ramos, Raquel Almeida // Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. ISSN 1812-108X. – 13 January 2015.

43. The World Bank. URL: <http://ufa.worldbank.org>.

44. UFA2020 Overview: Universal Financial Access by 2020. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universalfinancial-access-by-2020>.

45. United Nation. Sustainable Development Goals. Goal 8: Promote inclusive and sustainable economic growth, employment and decent work for all. URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/economic-growth/>
46. The Global Findex Database. – 2017. URL: <https://globalfindex.worldbank.org>.
47. Архіпов В. Сімейний бюджет / Віталій Архіпов. – К. : [Бондарук Л. Н.], 2008. – 121, [4] с.
48. Базилюк А.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку / А.В. Базилюк, О.В. Жулин // Економіка та управління на транспорті. – К.: НТУ, 2015. – Вип. 1.
49. Вовчак О.Д. Платіжні системи : навч. посібник / О.Д. Вовчак, Г. Є. Шпаргало, Т.Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – С. 166–167, 169.
50. Гриценко А.А. Внутрішня структура довіри / А.А. Гриценко // Економічна теорія. – 2010.-№3. – с. 20 – 26.
51. Єрмак А.С. Кластерний аналіз України за ключовими індикаторами рівня інноваційного розвитку/ А.С. Єрмак//Економіка розвитку. – 2017. – № 3. – С. 34-43.
52. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – 3-тє вид., допов. та переробл. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2011. – С. 166; 232.
53. Ковтун О.А. Обґрунтування механізму впливу на рівень довіри домогосподарств до інституцій фінансового ринку/ О.А. Ковтун. // Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. - №10.– с. 6 – 10.
54. Коваленко Ю. М. Економіка фінансового сектору / Ю.М. Коваленко., 2020. – 320 с.
55. Марченко А.В. Пластикові гроші – Visa, MasterCard и інші / А. Марченко, С. Бочкарьов. – М. : Олімп-Бізнес, 2006. – С. 117–190.
56. Науменкова С.В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 20-33.

57. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 4. С. 63-71.
58. Нечипорук Л.В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг / Л.В. Нечипорук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2018. – Вип. 3 (26). – С. 411–417.
59. Сапун К.В. Концепція інклюзивного зростання в економіці / К.В. Сапун, Р.В. Селезньова // – С. 177-181.
60. Рамка цифрової компетентності: інструмент для підвищення рівня компетентності громадян у галузі цифрових технологій. Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Інформаційний бюлетень. 2017. № 3.
61. Романенко О.Р. Фінанси: підручник для ВНЗ. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 310 с
62. Румянцев А.П. та інші. Міжнародні фінансові відносини : навч. посібник / А.П. Румянцев, В.Я. Голюк. О.Г. Тонких. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 348 с.
63. Страхарчук А.Я. Інформаційні системи і технології в банках : навч. посібник / А.Я. Страхарчук, В.П. Страхарчук. – К. : УБС НБУ, 2007. – С. 301– 344.
64. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення; пер. з англ. С. Крикуненко. Київ: Наш формат, 2018. 462 с.
65. Фінансова грамотність: інтерактив. електрон. посіб. / авт. кол.; за ред. Т.С. Смовженко; М-во освіти і науки України. Київ, 2014.
66. Фінансова грамотність: навч. посібник для вчителя / авт. кол.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. – Вид. 2-ге, випр, і доп. – К., 2013. – 435 с.
67. Фінансова грамотність: підручник / авт. кол.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ, 2014. 316 с.

68. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. Проект регіонального економічного розвитку. Листопад 2017 р. 69 с.

69. Фінанси: експрес курс: навч. посібник / І.С. Волохова, Н.А. Шикіна, О.Г. Волкова та ін.; за заг. ред. І.С. Волохової. Харків: ПромАрт, 2018. 262 с.

70. Фінанси: курс для фінансистів : підручник / [за ред. П.Ю. Буряка, О.Б. Жихор]. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. С. 290–306.

71. Фінансово-економічна грамотність: підручник: у 2-х ч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.В. Димченко. Київ: Кондор, 2017. Ч. 1: Основи національної економіки та фінансової системи України. 1024 с.

72. Фінансово-економічна грамотність: підручник: у 2-х ч. / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.В. Димченко. Київ : Кондор, 2018. Ч. 2: Банківська система України, загальні поняття про облік, аудит та економічний аналіз в умовах ринкової економіки. 400 с.

73. Чанг Ха-Юн. Економіка. Інструкція з використання; пер. з англ. А. Лапін. Київ: Наш формат, 2016. 400 с.

74. Єгоричева С.Б. Фінансова інклюзія в рамках системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму / С.Б.Єгоричева// Фінансовий простір 2018 № 4 (32). – С.80-87.

75. Марущак А.В., Латковський П.П. Фінансова інклюзія як напрям розвитку фінансового сектору України / Міжнародна науково-практична конференція «DIE WICHTIGSTEN VEKTOREN FÜR DIE ENTWICKLUNG DER WISSENSCHAFT IM JAHR 2020», 24.01.2020, Люксембург. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/index>.

76. Термін використовувався у контексті того, що школи повинні пристосовувати навчальний процес до всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей, а інклюзивне навчання є ефективним методом боротьби з дискримінацією (Докладніше див.: UNESCO Mission Statement. URL: <http://www.unesco.org/education/sne/>).

77. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

78. Сутність і значення SWOT-аналізу. URL: <https://pidruchniki.com/1577111551903/marketing/swot-analiz>

79. Громадське радіо. Фінінклюзія: що це таке і чому це так важливо для всіх українок та українців? URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/fininklyuziya-shcho-ce-take-i-chomu-ce-vazhlyvo-dlya-vsikh-ukrayinok-ta-ukrayinciv>.

80. Акімова О.В. Фінансова інклюзія та інші передумови розвитку фінансового моніторингу в Україні. Молодий вчений: науковий журнал. Херсон: ТОВ Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 12 (27). С. 198–204.

81. Бобух І.Н. Стратегічні орієнтири економічного зростання в Україні. Інклюзивність як ключовий пріоритет / І.Н. Бобух, С.М. Щегель // Вісник НАН України. – 2018. – №7. – С.55-70.

82. Внукова Н.М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу / Н. М. Внукова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка. – 2018. – № 8. – С. 64-68.

83. Єгоричева С.Б. Ризик-орієнтований нагляд у системі фінансового моніторингу / С.Б. Єгоричева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки. – 2016. – № 3. – С. 126–132.

84. Кізима Т.О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / Т. Кізима// Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2.– с. 64-71.

85. Мазаракі А.А., Волосович С.В. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2016. № 1. С. 5–23.

86. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. Вісник Національного банку України. 2014. С. 31–37.

87. Полях С.С. Методичні засади оцінювання взаємозв'язку між фінансовою залученістю і фінансовою стабільністю / С.С. Полях // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Економічні науки. – 2018. – № 2. – С. 300- 309.

88. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Б. Приходько // Вісник Національного банку України.– Київ, 2014. – № 2 (216). – С. 11-16.

89. Слав'янська Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність?/ Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4.– С. 31-35.

90. Єгоричева С. Б. Роль інституту довіри у стабілізації системи України/ С. Б. Єгоричева // Матеріали 6 Всеукр. Наук.-практ. Конф. «Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації». – 2015.

91. Національний банк України Матеріали до круглого столу: «Хто повинен відповідати за фінансову грамотність у країні» Версія 1.0 Київ, 21 жовтня 2015 р. URL: <https://www.slideshare.net/KyivSchoolofEconomics/ss-54390503>.

92. Павлюк Т.І. Фінансова інклюзивність як характеристика рівня охоплення населення базовими фінансовими послугами. Науковий диспут: питання економіки і фінансів: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Будапешт, Відень, 2015. 71 с.

93. Пахненко О.М. Аналіз підходів до оцінювання рівня фінансової інклюзивності. Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 листопада 2017 р., м. Суми). Суми: Сумський державний університет, 2017. С. 170–174.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для опитування

Ваша стать?

- чоловіча
- жіноча

Ви проживаєте в Полтавському регіоні?

- Так
- Ні

Тип населеного пункту за розміром де ви проживаєте?

- Село, селище або хутір (менше ніж 3 000 осіб)
- Селище міського типу (від 3 000 до 15 000 осіб)
- Невелике місто (від 15 000 до 1 000 000 осіб)
- Місто (від 100 000 до 1 000 000 осіб)

Скільки вам років?

- 16-19
- 20-29
- 30-39
- 40-49
- 50-59
- 60-69
- 70-79

Чи займаєтесь ви плануванням власних повсякденних і/чи регулярних витрат?

- Так
- Ні
- Не знаю

Чи займаєтесь особисто плануванням витрат у Вашому домашньому господарстві?

- Ви самі приймаєте ці рішення
- Ви приймаєте ці рішення разом з кимось іншим (в чомусь ви, а в чомусь хтось інший)
- Хтось інший приймає ці рішення
- Не знаю/Ніхто

Деякі люди ставлять перед собою фінансові цілі, такі як сплата за навчання в університеті, купівля автомобіля або квартири, позбутися/не мати боргів тощо. Чи маєте Ви або Ваша родина якісь фінансові цілі?

- Так
- Ні
- Не знаю

Що Ви (особисто) робили для досягнення своєї найважливішої цілі?

- Підготували план для досягнення цілі
- Збільшили виплати на погашення Вашої кредитної картки або кредиту, щоб виплатити кредит достроково
- Заощаджували або вкладали/інвестували гроші
- Шукали нові/інші/додаткові джерела прибутку
- Шукали, де можна позичити гроші/ взяти кредит
- Скоротили витрати
- Нічого
- Не знаю

Іноді люди стверджують, що їхні доходи не повністю покривають їхні витрати на проживання. Чи траплялося таке особисто з Вами упродовж останніх 12 місяців?

- Так
- Ні
- Не знаю
- Не підходить респонденту ("У мене немає особистого доходу")

Упродовж останніх двох років якими із перелічених фінансових продуктів Ви користувалися (особисто чи спільно з членами родини), незалежно від того, чи Ви продовжуєте досі користуватися ними?

- Недержавне пенсійне забезпечення
- Іпотека або кредит на житло
- Кредит під заставу майна
- Кредит на автомобіль
- Кредитна картка
- Поточний/ платіжний рахунок
- Страхування
- Мобільний банкінг
- Не знаю відповіді на питання в цілому
- Не чув про жодний/Не користуюсь

До якої з наступних груп населення Ви можете віднести себе (свою сім'ю) швидше за все?

- Ледве зводимо кінці з кінцями
- Не вистачає коштів навіть на їжу
- Вистачає коштів на їжу, але придбання одягу викликає фінансові труднощі
- Вистачає коштів на їжу та одяг, але придбання товарів тривалого користування (телевізор, холодильник) викликає труднощі
- Можемо купувати товари тривалого користування, але не можемо дозволити собі дуже дорогі покупки, такі як автомобіль
- Можемо дозволити собі дуже дорогі покупки, такі як квартира, дача та багато інших
- Важко сказати/ Не знаю

Назвіть, будь ласка, Ваш особистий середньомісячний заробіток (включаючи вашу зарплату та гроші, які ви можливо отримали із інших джерел)?

- До 3000 грн
- Від 3001 до 5000 грн
- Від 5001 до 10000 грн.
- Від 10001 до 20000 грн.
- Від 20001 до 30000 грн
- Більше 30000 грн.
- Важко сказати/ Не знаю

Яка у Вас освіта?

- Друга вища освіта або аспірантура
- Вища освіта – магістр (спеціаліст)
- Вища освіта – бакалавр
- Неповна вища (як мінімум три роки вищого навчального закладу)
- Середня спеціальна освіта (технікум, ПТУ)
- Повна середня освіта (11 класів)
- Неповна середня освіта (9 класів)
- Початкова школа
- Немає офіційної освіти

Чи є у вас смартфон?

- Так
- Ні

Ви користуєтесь платіжними додатками?

- Так
- Ні

Чи використовуєте безготівкові розрахунки?

- Так
- Ні

Чи є у вас банківський рахунок?

- Так
- Ні
- Так, навіть не один
- Не знаю

Чи вважаєте ви, що розраховуватися карткою зручніше, ніж готівкою?

- Так
- Ні
- Не знаю

Чи здійснювали ви онлайн розрахунки?

- Так
- Ні
- Не знаю

Чи знаєте ви як оплатити комунальні сервіси онлайн?

- Так
- Ні

Чи вважаєте ви, що достатньо обізнані у фінансовій сфері?

Так

Ні

Чи хотіли б ви більше знати стосовно фінансової галузі?

Так

Ні

Можливо

Не знаю

